

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๓๘ ตอนที่ ๑๓๗๑ – ๑๓๘๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๓๗๑

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย
วันอาทิตย์ที่ ๒๘ ตุลาคม ต่อวันอาทิตย์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

ถ. ทุกขสัจจะที่อาจารย์ได้ยกพระสูตรขึ้นมากล่าวว่ารู้ได้ง่าย แต่ข้อความ
ในมหาสติปัฏฐานสูตรบอกว่า สัจจะเบื้องต้น ๒ รู้ได้ยากเพราะลึกซึ้ง และสัจจะ
เบื้องหลัง ๒ เพราะลึกซึ้งจึงรู้ได้ยาก ผู้ที่จะรู้สัจจะทั้ง ๔ นั้น อุปมาเหมือนคิดว่า
จะเอาเท้าหยั่งถึงอเวจีมหานรก หรือจะเอามือจับภวัคพรหม แสดงว่าที่รู้สัจจะนั้น
เป็นสิ่งที่ยาก แต่ทำไมพระสูตรที่อาจารย์ยกมาบอกว่า ทุกขสัจจะนั้นรู้ได้ง่าย

สุ. ที่กล่าวถึงนั้น หมายความว่าถึงทุกข์ทั่ว ๆ ไป ไม่ได้หมายความว่าถึงขั้นที่
เป็นทุกข์ลักษณะของสังขารธรรมทั้งหลาย ซึ่งการทรงแสดงธรรมนั้นต้องให้ผู้ฟัง
สามารถพิจารณาเข้าใจได้ตั้งแต่เบื้องต้นด้วย

ไม่มีใครที่ไม่รู้จักทุกข์ ไซ้ไหม

เมื่อไม่มีใครที่ไม่รู้จักทุกข์ ก็หมายความว่า มีทุกข์ขั้นที่ทุกคนสามารถรู้ได้ว่า
เป็นทุกข์ ซึ่งเป็นสังขารธรรม เป็นของจริง เพราะไม่ว่าจะเป็นทุกข์เวทนา หรือสังขารทุกข์
ก็เป็นสภาพธรรม

ถ้ากล่าวถึงโดยลักษณะที่รู้ยาก ก็คือโดยขั้นที่ประจักษ์ความเกิดขึ้นและดับไป
แต่ถ้าโดยขั้นที่ทุกคนสามารถเข้าใจได้ ก็คือขั้นที่ทุกคนพอจะรู้ว่าทุกข์คืออะไร
เพราะทุกคนล้วนแต่มีทุกข์ทั้งนั้น

และการที่จะรู้ทุกข์ขอรียสัจจะนั้นยังง่ายกว่าการที่จะรู้ทุกข์สมุทยสัจจะที่จะเห็นว่า
โลภะ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความพอใจในสิ่งใด เป็นเหตุของความทุกข์

เวลาที่กำลังเพลิดเพลินยินดี ไม่เห็นหรือว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะกำลัง
พอใจ เมื่อเป็นความเพลิดเพลินยินดีก็ต้องการสิ่งซึ่งน่าเพลิดเพลินยินดีนั้น จึง
ไม่สามารถเห็นได้ว่า โลภะหรือความยินดีความต้องการนั้น เป็นทุกข์สมุทยสัจจะ

ถ. คำว่า ทุกข์ เป็นคำที่น่าศึกษามาก ผู้ที่ไม่ศึกษาหรือศึกษาอย่างผิวเผิน ก็เข้าใจว่า ทุกข์เป็นเพียงทุกข์เวทนาเท่านั้น ซึ่งคำว่า ทุกข์ทุกข์ กับทุกข์อริยสัจจะ มีความหมายแตกต่างกันมาก ทุกข์ในสามัญลักษณะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น พอจะเข้าใจว่า เป็นทุกข์จากการเกิดดับ แต่ในทุกข์อริยสัจจะ ในอริยสัจจ ๔ นั้น ขึ้นต้นด้วยทุกข์ ถ้าจะแปลว่าเกิดดับ อริยสัจข้อที่ ๒ สมุทัย รู้สมุฏฐานของการเกิดดับ หรือข้อที่ ๓ คือ นิโรธ การดับทุกข์ การดับของความเกิดดับ ก็รู้สึกจะซ้ำซ้อน จนกระทั่งนิโรธคามินีปฏิปทา ก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง เรียนถามว่า ทุกข์ไหนที่เป็น ทุกข์อริยสัจจะ รวมทุกข์ทุกข์ด้วย ใช่ไหม

สุ. ทุกข์ทุกอย่างดังที่กล่าวถึงแล้ว ทุกข์ ๗ ประการ คือ ๑. ทุกข์เวทนา ที่เป็นทางกายและใจ เป็นทุกข์ทุกข์ ชื่อว่าทุกข์เพราะทนได้ยาก นี่ก็เป็นทุกข์ สุขเวทนาชื่อว่าทุกข์เพราะแปรปรวนไป นี่ก็เป็นทุกข์ อุเบกขาเวทนาและสังขารธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ที่เหลือ ชื่อว่าทุกข์แห่งสังขาร หรือสังขารทุกข์ เพราะเป็นสิ่งที่ถูกความ เกิดความดับบีบคั้น ตลอดไปจนถึงทุกข์ประการที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ คือ ทุกข์โดยตรง ทุกข์โดยอ้อม ทุกข์ที่ปกปิด หรือทุกข์ที่ไม่ปกปิด เหล่านี้เป็นทุกข์ทั้งนั้น โดยสรุป คือ ชันธ ๕ เป็นทุกข์ รูปชันธ เวทนาชันธ สัญญาชันธ สังขารชันธ วิญญาณชันธ ทั้ง ๕ ชันธเป็นทุกข์

ถ. สำหรับชันธ ๕ ที่เป็นทุกข์นั้น ฟังแล้วเข้าใจว่า คือ การเกิดดับของ นามธรรม ถูกไหม แต่ทุกข์ในอริยสัจจะนั้น ...

สุ. ขอประทานโทษ ทุกข์ในอริยสัจจะพ้นจากชันธ ๕ ได้ไหม

ถ. ก็ไม่พ้นชันธ ๕

สุ. เพราะฉะนั้น สรุปว่า ชันธ ๕ เป็นทุกข์ ได้ไหม

ถ. ชันธ ๕ เป็นทุกข์ แน่แน่นอนอยู่แล้ว

สุ. ง่ายกว่าที่จะนึกถึงทุกข์อื่น ๆ ใช่ไหม ถ้าคิดเพียงว่า ชันธ ๕ เป็นทุกข์

ผู้ฟัง คำว่า ทุกข์ ที่คนทั่วไปเข้าใจนั้น มักจะเข้าใจแต่ทุกข์เวทนา เช่น เมื่อนั่งนาน ๆ ก็พยายามยืนขึ้นเพื่อให้ทุกข์นั้นหายไป เมื่อยืนนาน ๆ ก็เมื่อย ก็นั่งลงอะไรอย่างนั้น มีคนเข้าใจคำว่า ทุกข์ เพียงเท่านั้นไม่น้อยทีเดียว

ส. เพราะฉะนั้น ไม่สามารถจะรู้แจ้งอริยสัจธรรมได้โดยเพียงรู้ทุกข์อย่างนั้น

ถ. เมื่อที่อาจารย์กล่าวว่า ทุกข์ทุกอย่างเป็นทุกข์หรือ

ส. ใช่ ทั้ง ๗ ประการ หรือจะกล่าวว่า ...

ถ. ก็แค่ ๗ ประการเท่านั้น

ส. จะอย่างที ๑ ก็ได้ จะอย่างที ๒ ก็ได้ จะอย่างที ๓ ก็ได้ จะอย่างที ๔ ก็ได้ จะอย่างที ๕ ก็ได้

ถ. ทุกข์ต้องเกิดดับ ใช่ไหม

ส. แน่นอน

ถ. สิ่งที่ไม่เกิดดับ ไม่ใช่ทุกข์

ส. แน่นอน เพราะฉะนั้น ทุกข์ทุกอย่าง

ถ. ยกเว้นนิพพาน

ส. ข้อความใน **สัมโมหวิโนทนี** ได้แสดงถึงทุกข์ทั้งหลายที่เป็นทุกข์อริยสัจจะ เช่นที่ถามว่า ก็ชาตินี้เป็นวัตถุที่ตั้งแห่งทุกข์ชนิดไหน เพราะว่าชาติความเกิดเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงมีคำถามว่า ก็ชาตินี้เป็นวัตถุที่ตั้งแห่งทุกข์ชนิดไหน เฉลยว่า ชาตินี้เป็นวัตถุที่ตั้งแห่งทุกข์ทั้งหมด คือ ทุกข์ที่เกิดในอบาย ในมนุษย และในภูมิอื่น ๆ สภาพธรรมทั้งหลายที่มีการเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในภูมิใดทั้งสิ้น โดยชาติคือ การเกิด ย่อมนำมาซึ่งทุกข์ทั้งปวง

ถ. การเจริญอานาปานสติ ผละสิ่งที่ลมหายใจ รู้สึกว่าลมหายใจแผ่วเบาลง และมีอาการตึงที่หน้าผาก เป็นอาการของจิตหรือเปล่า

ส. ความรู้สึกเป็นจิต ลักษณะที่ตั้งเป็นรูป เพราะจิตตั้งไม่ได้ แต่รูปตั้งได้ ในขณะที่รู้สึกตึง ความรู้สึกนั้นเป็นจิต เป็นกายวิญญูณ เพราะเป็นสภาพที่รู้สิ่งที่ปรากฏที่กาย

ถ. สิ่งนั้นควรยึดไหม

สุ. การเจริญภาวนาประเภทหนึ่งประเภทใด ควรประกอบด้วยเหตุผลอย่างละเอียดจริง ๆ ก่อนที่จะเจริญภาวนาประเภทนั้น อย่าเพียงคิดว่า อยากจะทำ

มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่งบอกว่า เวลาที่ท่านโกรธ ท่านก็ไม่ใส่ใจ แต่ไปจ้องอยู่ที่อื่น ซึ่งในขณะนั้นรู้สึกถึงความโกรธหายไป ชอบที่จะทำอย่างนั้นบ้างไหม

ทุกคนไม่ชอบความโกรธ เวลาที่เกิดโกรธก็หาวิธี เช่น จ้องที่หนึ่งทีใดเพื่อที่จะไม่โกรธ และในขณะนั้นก็ไม่โกรธจริง ๆ เพราะว่าไม่ใส่ใจในสิ่งที่ทำให้โกรธ ไปเพ่งจ้องสิ่งอื่นเพื่อที่จะให้ไม่โกรธ ทำอย่างนั้นจะดีไหม

นี่เป็นเรื่องเหตุผลซึ่งจะต้องพิจารณาโดยละเอียด ในขณะที่จ้องที่อื่นเพื่อจะไม่โกรธ ขณะนั้น คือ ให้มีโลภะที่จะจ้องที่อื่นแทนโทสะ ถูกไหม ไม่ใช่เรื่องของปัญญา แต่เป็นการหาวิธีที่จะไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้นมาก ซึ่งการอบรมเจริญภาวนาอย่าลืมว่า ต้องเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ คือ ต้องประกอบด้วยปัญญา

ท่านผู้ฟังท่านหนึ่งบอกว่า เวลาที่ท่านจะเจริญพุทธานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธคุณ ยากและก็ยาว เพียงแต่พุทโธก็ต้องนึกถึงพระคุณต่าง ๆ กว่าจะได้รู้ว่านั้นคือมหากุศลจิตซึ่งเป็นไปในการระลึกถึงพระพุทธคุณ แสดงให้เห็นว่า การที่จะให้กุศลจิตเกิดจริง ๆ ไม่ใช่เพียงท่องเฉย ๆ แต่ผู้ใดก็ตามที่ได้ศึกษาธรรมอย่างซาบซึ้งในพระธรรม ไม่ว่าจะเป็นพระสูตร ในพระอภิธรรม ในพระวินัย ในอรรถกถา หรือในชาดกต่าง ๆ เมื่อได้ระลึกถึงพระมหากรุณาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ ที่ได้ทรงแสดงพระธรรมไว้เป็นอันมาก เพียงคำว่า พุทโธ คำเดียว สามารถที่จะเกิดปิติอย่างล้นเหลือได้ เช่นเดียวกับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเมื่อได้ยินคำว่า พุทโธ เพราะฉะนั้น แต่ละบุคคลก็สังเกตจิตในขณะที่ระลึกถึงคำว่า พุทโธ

เมื่อเริ่มศึกษาธรรมก็ทราบว่า พุทโธ เป็นคำที่กล่าวถึง หรือระลึกถึงพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพียงระลึกถึง ก็เหมือนกับการคิดถึงคนอื่น ใช่ไหม แต่จะต่างกันมากน้อยแค่ไหนอย่างไรขึ้นอยู่กับ เวลาที่ได้ศึกษาพระธรรมและเข้าใจ เป็นผู้มีปกติอบรมเจริญสติปัญญาก็มีปัญญายิ่งขึ้น แม้แต่ขณะที่สวดมนต์

เพียงระลึกถึงพุทโธด้วยจิตที่เป็นกุศลก็เพิ่มกำลังขึ้นได้ ซึ่งในขณะนั้นจะมีลักษณะของกุศลที่ประกอบด้วยความสงบ และจะรู้ว่าการที่จิตจะสงบต้องระลึกถึงสิ่งที่ทำให้จิตสงบโดยอาการอย่างไร

ท่านผู้นั้นได้ถามถึงเรื่องอานาปานสติว่า ท่านระลึกที่ลมหายใจ ทำอย่างไรจึงจะให้ เป็นกุศล ก็ยังเป็นผู้ตรงที่รู้ว่า ขณะระลึกที่ลมหายใจไม่ใช่จะเป็นกุศลเสมอไป ไม่ใช่ว่าเด็กเล็ก ๆ ระลึกที่ลมหายใจโดยไม่รู้อะไรและจะเป็นกุศล แต่การที่ผู้ใดจะระลึกที่ลมหายใจด้วยกุศลจิต ต้องเป็นผู้ที่พร้อมด้วยสติสัมปชัญญะคือปัญญาจริง ๆ ที่รู้ว่า เพราะอะไรขณะที่ระลึกที่ลมหายใจแล้วจิตเป็นกุศลได้ ซึ่งดิฉันได้เรียนให้ทราบว่า เพียงการระลึกที่ลมหายใจและจิตจะเป็นกุศลในขั้นต้นยังยากอย่างนี้ ที่จะให้เป็นอานาปานสติสมาธิจะยิ่งยากขึ้นอีกสักเท่าไร เพราะเพียงขั้นต้นที่จะระลึกด้วยจิตที่สงบ ก็ยังไม่ทราบว่า จะระลึกอย่างไรกุศลจิตจึงจะเกิดและสงบ

เพราะฉะนั้น ไม่ใช่การไปจดจ้องอยู่ที่อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดและเข้าใจว่า ในขณะนั้นเป็นภาวนาที่เป็นภาวนามัย คือ กุศลที่สำเร็จด้วยการอบรมเจริญทางใจ เป็นเรื่องที่ละเอียด มิฉะนั้นจะเป็นมิจฉาสมาธิ หวังไป ถ้าในขณะนั้นไม่ประกอบด้วยปัญญา

ถ. เข้าใจแล้ว ผมเป็นผู้ปฏิบัติใหม่ ขอถามต่อไปว่า การที่ผมอ่านหนังสือ และระลึกที่ลมหายใจ เป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ

สุ. ระลึกอย่างไรจิตจึงสงบ การระลึก สามารถระลึกที่หนึ่งใดก็ได้ ที่กาย ที่กระหม่อม ที่ลมที่กระหม่อมกาย ระลึกถึงคนนั้นคนนี้ได้ แต่ในขณะนั้นจะรู้ได้อย่างไรว่า จิตสงบหรือไม่สงบ เพราะว่าสภาพที่ระลึกมีจริง แต่สภาพที่ระลึกที่เป็นอกุศลก็มี สภาพที่ระลึกที่เป็นกุศลก็มี ถ้ายังแยกลักษณะสภาพที่ระลึกที่เป็นกุศลกับสภาพที่ระลึกที่เป็นอกุศลไม่ได้ ก็อย่าทำอะไร เพราะไม่ใช่เรื่องทำ แต่เป็นเรื่องการอบรมเจริญด้วยปัญญาพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ

ถ. การอ่านหนังสือและระลึกที่ลมหายใจนั้น ถือว่ามีสติหรือเปล่า

ส. เวลาที่กระทบหนังสือและรู้ว่าแข็ง มีสติหรือเปล่า เวลาที่ได้ยินเสียงเสียงปรากฏ มีสติหรือเปล่า

ถ. มี

ส. ถ้าอย่างนั้นมีสติทั้งวัน นี่เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาว่า ขณะที่กำลังรู้แข็ง กับขณะที่สติระลึกที่แข็ง ขณะที่กำลังรู้ลมที่กระทบ กับขณะที่ระลึกที่ลักษณะของลมที่กระทบด้วยปัญญา อย่าเพิ่งคำว่าด้วยปัญญา ไม่ใช่ระลึกเฉย ๆ ถ้าระลึกเฉย ๆ ไม่ใช่การอบรมเจริญสมถภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนา เพราะการเจริญภาวนาต้องเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ คือ ประกอบด้วยปัญญา

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ ควรจะพิจารณาว่า ขณะที่ประกอบด้วยปัญญา ต่างกับขณะที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา จึงจะอบรมเจริญภาวนาได้

ผู้ฟัง ที่อาจารย์กล่าวว่า ผู้ที่จะเจริญพุทธคุณนั้นใช้เวลานาน นั่นคือผมเอง ผมสังเกตว่า ก่อนที่จิตจะเป็นกุศลเพราะระลึกถึงคุณพระพุทธรูปเจ้าจริง ๆ นั้น ผมต้องนึกใคร่ครวญว่า พระองค์มีพระมหากรุณาธิคุณมากเหลือเกิน เมื่อตรัสรู้ใหม่ ๆ นั้นก็นึกถึงปัญจวัคคีย์ซึ่งอยู่ไกลถึง ๑๕๐ กม. จากพุทธคยาถึงพาราณสี ๑๕๐ กม. พระองค์ต้องเสด็จดำเนินไปเพื่อที่จะโปรด เมื่อเสด็จดำเนินไปโปรดพระปัญจวัคคีย์แล้วโปรดพระยสะแล้ว ก็กลับมาที่พุทธคยาไปโปรดชฎิลดาบสอีก ผมก็นานกว่าจะรู้สึกว่าเป็นกุศล นี่เป็นความจริง เมื่ออาจารย์บอกว่า บางคนได้สะสมเหตุปัจจัยในเรื่องของกุศลมามากเพียงแต่ได้ยินว่า พุทโธ เท่านั้น จิตก็เป็นกุศล ตรงนี้ผมเข้าใจหลักสมถะได้ลึกซึ้งทีเดียว

ส. ท่านผู้หนึ่งเล่าให้ฟังถึงชีวิตประจำวันของท่านว่า ท่านเป็นผู้ที่สนใจในการฟังธรรม และในการเป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน แต่สติก็เป็นอนัตตา ไม่สามารถบังคับบัญชาได้ แล้วแต่ว่าขณะใดมีปัจจัยที่สติจะเกิดสติก็เกิด วันหนึ่งขณะที่ท่านลงบันได สติเกิดระลึกที่แข็ง ตอนแรกระลึกแข็งที่เท้าที่กระทบพื้น ต่อจากนั้นระลึกแข็งที่มือที่จับราวบันได ซึ่งท่านถามว่า เป็นการถูกต้องไหม

ขณะนั้นสติเกิดระลึกลักษณะของแข็ง แต่ขอให้สังเกตว่า สำหรับผู้ที่เริ่มอบรมเจริญสติปัฏฐาน สภาพธรรมเกิดดับสลับกันอย่างรวดเร็วจนปรากฏเป็นทั้งเห็น ทั้งได้ยิน ทั้งได้กลิ่น หรือว่าจะลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส คิดนึก ยังไม่ปรากฏว่ามีเฉพาะสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพียงอย่างเดียว เช่น แข็ง ธรรมเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ ในขณะนี้ แข็งกำลังปรากฏแน่ ๆ แต่เพราะการเกิดดับสลับกันอย่างรวดเร็วของสภาพธรรม ทำให้สภาพธรรมไม่ได้ปรากฏเพียงอย่างเดียว เพราะในขณะที่รู้สึกแข็ง ทางตากำลังเห็น หรือขณะที่กำลังได้ยินในขณะนี้ ทางตากำลังเห็นอีก ทางใจก็คิดนึก

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า การที่สติเพียงเริ่มเกิดขึ้นระลึกลักษณะสภาพธรรมไม่ผิด เพราะแข็งมีจริง แล้วแต่ว่าขณะใดสติระลึก แต่ยังไม่สามารถปรากฏเพียงเฉพาะแข็งอย่างเดียวเท่านั้น โดยเฉพาะยังมีความรู้สึกว่าเป็นเรา หรือว่าเป็นรูปร่าง อริยาบถตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า เช่น กำลังลงบันได ยังมีความรู้สึกว่าเป็นเรากำลังลงบันได และมีรูปร่างจริง ๆ ทั้งหมดเป็นเราแน่ ๆ จนกว่าเมื่อไรปัญญาจะอบรมเจริญขึ้น จนกระทั่งเราไม่มี เพราะรูปร่างไม่ได้ปรากฏร่วมด้วยในขณะที่รู้แข็ง เพียงแข็งเท่านั้นที่ปรากฏ

เมื่อไรที่ย่อสิ่งซึ่งเคยใหญ่โตเป็นรูปร่างฐานตลอดทั้งตัว จนกระทั่งเหลือเพียงลักษณะเดียวของสภาพธรรมที่ปรากฏเท่านั้นจริง ๆ เมื่อนั้นจึงจะเห็นได้ว่า แข็งนั้นไม่ใช่เรา จะเป็นเราไปได้อย่างไร หรือว่าขณะที่เพียงแข็งปรากฏ มานะมีได้ไหมว่า เป็นเราสำคัญมากในขณะที่เพียงแข็งเท่านั้นที่ปรากฏ แต่ตราบใดที่ยังไม่เป็น อย่างนั้น ความสำคัญในแข็ง หรือว่าในอริยาบถ หรือว่าในกิริยาท่าทาง หรือว่า ในอากัปกิริยาอาการต่าง ๆ ก็ยังมีได้ว่า เรา

เพราะฉะนั้น ถ้าสักกายทิฏฐิ หรือความยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน ยังไม่ดับหมดสิ้นจริง ๆ เพียงแข็งมีความเห็นผิดว่าเป็นเราก็ได้ หรือเห็นว่าเป็นเท้าของเราก็ได้ หรือเห็นว่าเป็นเรามีความสำคัญในแข็งที่กำลังปรากฏในขณะนั้นก็ได้

๑๓๗๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

เพราะฉะนั้น การอบรมเจริญปัญญาต้องค่อย ๆ ละคลายการที่เคยยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน จนกว่าสภาพธรรมจะปรากฏเพียงอย่างเดียว ไม่มีอย่างอื่นปะปนด้วย จึงจะแสดงให้เห็นว่า ปัญญาและสติมีกำลังที่มั่นคง

ข้อความในพระไตรปิฎกซึ่งท่านผู้ฟังคงจะได้พบบ่อย ๆ คือ ธรรมเอกผุดขึ้น ธรรมเอก คือ ธรรมอย่างเดียว

ในขณะนี้ธรรมหลายอย่าง ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เพราะฉะนั้น ยังไม่ใช่ธรรมเอก คือ ธรรมเพียงอย่างเดียวเกิดขึ้นปรากฏให้รู้ในลักษณะของสภาพธรรมนั้นตามความเป็นจริง

ขุททกนิกาย มหานิทเทส สาริปุตตสูตรตติยบทที่ ๑๖ ข้อ ๙๘๗ มีข้อความว่า

คำว่า มีจิตเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ในคำว่า เป็นผู้ที่มีจิตเป็นธรรมเอกผุดขึ้น พึงกำจัดความมี

คือ ไม่ใช่ผุดขึ้นเฉย ๆ แต่ปัญญาไม่เกิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่าดังนี้ ความว่า เป็นผู้ที่มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน มีใจไม่กวัดแกว่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้มีจิตเป็นธรรมเอกผุดขึ้น

ข้อความต่อไปอธิบาย คำว่า ภิกษุหนึ่งพึงกำจัดความมีดี เวลาที่แจ้งปรากฏในขณะที่กำลังลงบันได ไม่มีเรา ไม่มีอิริยาบถ มีแต่แจ้งหรือเปล่า

ทุกท่านลงบันไดเป็นชีวิตประจำวัน ถ้าสติเกิดระลึกในขณะนั้น ก็เป็นการตรวจสอบตัวเองได้ว่า ขณะนั้น มีจิตเป็นอารมณ์เป็นหนึ่ง มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน มีใจไม่

กวัดแกว่ง หรือเปล่า เพราะแข็งเท่านั้นปรากฏ เมื่อแข็งเท่านั้นปรากฏ ใจไม่กวัดแกว่ง หมายความว่า ไม่นึกถึง ไม่ทรงจำในรูปอื่น ในนามอื่น ในความสำคัญหมายว่า เป็นตัวตน จึงจะชื่อว่า เป็นผู้ที่มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน มีใจไม่กวัดแกว่ง เพราะไม่มีเรา ไม่มีอะไรเลย มีแต่แข็งที่กำลังปรากฏ

เพราะฉะนั้น ต้องเป็นปัญญาที่มั่นคง สติที่มั่นคง สมาธิที่มั่นคง ซึ่งต้องเป็น วิปัสสนาญาณ จึงจะชื่อว่าเป็นผู้มีจิตเป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะข้อความต่อไปอธิบาย ว่า

ภิกษุหนึ่งพึงกำจัดความมืด ความว่า พิงขจัด กำจัด ละ บรรเทา ทำให้สิ้นไป ให้ถึงความไม่มีซึ่งความมืดคืออราคะ ความมืดคือโทสะ ความมืดคือโมหะ ความมืดคือมานะ ความมืดคือทิฏฐิ ความมืดคือกิเลส ความมืดคือทุจริต อันทำให้บอด ทำให้ไม่มีจักขุ ทำให้ไม่มีญาณ ดับปัญญา เป็นฝักฝ่ายความลำบาก ไม่เป็นไปเพื่อ นิพพาน

ถ้าไม่ได้ฟังพระธรรมจะไม่ได้คิดว่า ขณะที่มีมานะเกิด ทิฏฐิเกิด ทุจริตเกิด โลภะเกิด โทสะเกิด หรือโมหะเกิด ขณะนั้นเป็นความมืด ต่อเมื่อได้ฟังพระธรรมแล้ว จึงรู้ได้ตามความเป็นจริงว่า ขณะใดที่อกุศลทั้งหลายเกิดขึ้น ขณะนั้นเป็นความมืด ทั้งหมด เพราะ ทำให้ไม่มีจักขุ ทำให้บอด ทำให้ไม่มีญาณ ดับปัญญา เป็นฝักฝ่าย ความลำบาก ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

อีกท่านหนึ่งเข้าใจว่า การที่จะหมดกิเลสต้องทำใจให้ว่าง ซึ่งถ้าเป็นลักษณะนั้น ที่พยายามทำใจให้ว่าง ในขณะนั้นปัญญาก็ไม่ได้เกิดขึ้นรู้อะไร ๆ ที่กำลังปรากฏ เพราะว่ากำลังพยายามทำใจให้ว่าง ทางตาเห็น ไม่รู้อะไรเลย ทางหูได้ยิน ทางจมูก ได้กลิ่น ทางลิ้นลิ้มรส ทางกายรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ทางใจที่คิดนึกก็พยายามทำใจให้ว่าง จึงไม่ใช่การอบรมเจริญปัญญา เพราะถ้าว่างปัญญาก็ไม่ได้เกิดขึ้นรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ ซึ่งการที่จะดับกิเลสได้นั้น ไม่ใช่การพยายามไปละอะไร ๆ ที่จะให้ว่าง แต่ต้องเป็นการ อบรมเจริญปัญญา รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏเท่านั้น ตามปกติ ตามความเป็นจริง

มีอีกท่านหนึ่งถามว่า ที่กล่าวว่ารูปไม่ใช่สิ่งที่พึงละนั้นคืออย่างไร

ทุกท่านเห็นรูป ได้ยินรูป ได้กลิ่นรูป ลิ้มรสรูป รู้รูปที่กระทบสัมผัส เพราะฉะนั้น จึงมีผู้ถามว่า รูปไม่ใช่สิ่งที่พึงละนั้นคืออย่างไร เพราะบางคนพยายาม อีกเหมือนกันที่จะละรูป ไม่แต่งตัวสวย ๆ ไม่เพลิดเพลีนสนุกสนาน แต่ก็รู้ตัวเองว่า ยังพอใจอาหารที่อร่อย พยายามที่จะละรูป แต่รูปไม่ใช่สิ่งที่พึงละ

มีใครสามารถจะละรูปได้บ้าง จะละสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาไม่ให้ปรากฏ จะละเสียงซึ่งเกิดขึ้นและกำลังได้ยินไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้ปรากฏ ย่อมละไม่ได้ เพราะ สมุฏฐานที่ทำให้เกิดรูปมีทั้งกรรม จิต อุตฺต และอาหาร รูปบางรูปเกิดขึ้นเพราะกรรม รูปบางรูปก็เกิดขึ้นเพราะจิต รูปบางรูปเกิดขึ้นเพราะอุตฺต รูปบางรูปก็เกิดขึ้นเพราะอาหาร จึงไม่มีใครสามารถละรูปที่เกิดขึ้นเพราะสมุฏฐานต่าง ๆ เหล่านี้ได้ แต่ควร อบรมเจริญปัญญาเพื่อละความยินดีพอใจ ความติดในรูป จึงจะเป็นไปได้ หรือว่ามีใครจะละรูปได้ รูปเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัย ละไม่ได้

เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ที่รู้ความจริงว่า รูปไม่ใช่สิ่งที่พึงละ และควรอบรมเจริญ ปัญญาเพื่อละความติด ความพอใจในรูป ซึ่งสามารถจะอบรมเจริญได้

ถ. หมายความว่า ไม่ได้ละ แต่ว่าไม่ติด เจริญปัญญาไม่ให้ติด ใช่ไหม

ส. ทุกคนปราศจากรูปไม่ได้แน่ ใช่ไหม ต้องอาศัยรูป แต่ต้องรู้ความจริงว่า สภาพใดเป็นทุกข์ และสภาพใดเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ จึงจะสามารถละทุกข์ได้ แต่ สำหรับรูปที่เกิดเพราะสมุฏฐานต่าง ๆ อย่างเช่น ต้นไม้ใบหญ้า ต้องเกิดขึ้นเพราะอุตฺต จึงไม่มีใครไปทำลายการเกิดขึ้นของรูปที่เกิดเพราะอุตฺตได้ ตราบใดที่ยังมีอุตฺตอยู่

มีคำถามต่อไปอีกว่า ท่านที่ละเพศคฤหัสถ์ออกสู่เพศบรรพชิต ชื่อว่าละรูปใหม่

ตามความเป็นจริงแล้ว การอบรมเจริญปัญญาในเพศของบรรพชิตนั้น สำหรับ ผู้ที่สะสมเหตุปัจจัย มีฉันทะในการเจริญปัญญาในเพศของบรรพชิต โดยละความ พพอใจในรูป เพราะฉะนั้น สำหรับผู้ที่บวช ก็มีกายวิเวก คือ หลีกออกจากวัตถุทาง เพราะเห็นว่าวัตถุทางเป็นที่ตั้งของความยินดีเพลิดเพลีน เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะอุปสมบท และอบรมเจริญปัญญาในเพศของบรรพชิตจริง ๆ ต้องเป็นผู้ที่รู้หนทางที่ถูกต้อง และ

ต้องเข้าใจด้วยว่า การที่จะห่างออกจากวัตถุกามนั้นเพื่ออะไร ก็เพื่ออบรมเจริญปัญญา ไม่ใช่เข้าใจว่า กิเลสจะหมดโดยการเพียงห่างจากวัตถุกาม เพราะถึงแม้จะห่างจาก วัตถุกามสักเท่าไร ถ้าข้อปฏิบัติไม่ถูก ไม่มีทางดับความยินดีพอใจในวัตถุกามนั้นได้

เพราะฉะนั้น ความสำคัญอยู่ที่ความยินดีพอใจ ความติดในกามคุณ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจะซึ่งเป็นวัตถุกาม แล้วแต่ว่าฉันนะ อธิยาศัย ความพอใจของใครจะอบรมปัญญาในเพศไหน แต่ถ้าไม่อบรมปัญญา เพียงแต่ออกจากวัตถุกามเท่านั้น ไม่สามารถดับความยินดีพอใจในวัตถุกามได้

สำหรับอริยสัจทั้ง ๔ ไม่มีใครสามารถเปลี่ยนแปลงให้เป็นอย่างอื่นได้เลย ตามข้อความใน **สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ธารณสูตรที่ ๒ ข้อ ๑๖๙๒** ซึ่งได้กล่าวถึงแล้วในคราวก่อนว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ทรงจำอริยสัจ ๔ ที่พระองค์ทรงแสดงได้หรือไม่ ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทรงจำทุกขอริยสัจจะเป็นข้อที่ ๑ ... ฯลฯ

และภิกษุรูปนั้นได้กราบทูลต่อไปว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทรงจำทุกขสมุทยอริยสัจจะเป็นข้อที่ ๒ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว ก็สมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดผู้หนึ่งจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า นี่มิใช่ทุกขสมุทยอริยสัจจะข้อที่ ๒ ที่พระสมณโคดมทรงแสดงไว้ เราจักบอกเล็กทุกขสมุทยอริยสัจจะข้อที่ ๒ นั้นเสีย แล้วบัญญัติทุกขสมุทยอริยสัจจะข้อที่ ๒ อย่างอื่นใหม่ ข้อนี้มีพื้นฐานะที่จะมีได้

ตลอดไปจนถึงอริยสัจจะข้อที่ ๓ และอริยสัจจะข้อที่ ๔

ข้อสำคัญที่สุด คือ ต้องไม่ลืมว่า ทุกขสมุทยอริยสัจจะ ได้แก่ โลภะ ตัณหา ความยินดี ความพอใจในทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะฉะนั้น แต่ละท่านรู้จักตัวเองตามความเป็นจริงว่า ทรงจำทุกขสมุทยอริยสัจจะข้อที่ ๒ ได้แค่ไหน เพราะวันหนึ่ง ๆ ก็ลืมน้อย ๆ ไขใหม่ ขณะที่กำลังสนุกสนานเพลิดเพลิน อาหารอร่อย ขณะนั้นก็ลืมแล้วว่า เป็นทุกขสมุทยอริยสัจจะ เพราะฉะนั้น การทรงจำมีหลายชั้น แล้วแต่ว่าแต่ละท่านจะ

ทรงจำที่จะระลึกได้ในขณะที่กำลังเพลิดเพลินยินดีว่า นี่คือทุกขสมุททอยริยสังขจะหรือเปล่า ซึ่งถ้าเป็นอย่างนั้น ขณะนั้นสติปัญญาสามารถระลึกลักษณะของสภาพที่กำลังยินดีพอใจในขณะนั้นว่า เป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ตราบใดที่ยังมีโลภะ ความยินดีพอใจ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็ต้องยังมีสังสารวัฏฏ์

ถ. จุติจิตกับปฏิสนธิจิตทำกิจต่างกัน ไม่สืบเนื่องกัน ดังนั้น บุคคลที่สิ้นชีวิตไปแล้วจึงไม่สามารถจำเหตุการณ์ในอดีตได้ แต่ด้วยเหตุผลใดญาติของพระเจ้าพิมพิสารจึงมาส่งเสียงร้องขอส่วนบุญจากพระเจ้าพิมพิสาร ทำไมพวกเขาเหล่านั้นยังจำได้ว่า พระเจ้าพิมพิสารเป็นญาติ ทั้ง ๆ ที่อยู่คนละภพภูมิแล้ว

สุ. แต่ละคนมีชีวิตที่สั้นมาก ตายแล้วก็เกิดอีก ตายแล้วก็เกิดอีก แต่การเป็นเปรตหรือเกิดในอบายภูมิ มีอายุที่ยืนยาวกว่าด้วยอำนาจของอกุศลกรรม และไม่สามารถทราบได้ว่า คนที่ตายไปซึ่งเคยเป็นญาตินั้นไปเกิดที่ไหน แม้แต่เปรตที่เคยเป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสารในสมัยของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปุสสะ ในกัปที่ ๙๒ แต่ภทก์ปนี้

ขอให้คิดถึงการสะสมบุญญาบารมีของพระเจ้าพิมพิสารก่อนที่จะได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นี้และได้เป็นพระโสดาบันเมื่อได้ฟังพระธรรม นานแสนนานในกัปที่ ๙๒ แต่ภทก์ปนี้ ใครจะเคยเป็นเปรตในครั้งนั้นบ้างก็ย่อมได้ ใช่ไหม

ในครั้งนั้นพวกชาวชนบทผู้มีจิตโลกทำอันตรายแก่ทาน กิณไทยธรรมด้วยตนบ้าง และได้ให้แก่พวกลูก ๆ บ้าง และเอาไฟเผาโรงกต เมื่อสิ้นชีวิตก็เกิดในนรกจากนรกถึงนรกจน ๙๒ กัปล่วงไป ในสมัยพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปะ ในภทก์ปนี้ พวกชาวชนบทเหล่านั้นหลังจากที่ได้เกิดในนรกจากนรกจน ๙๒ กัปล่วงไป ก็ได้เกิดเป็นเปรต เมื่อเห็นมนุษย์ถวายทานและอุทิศแก่ญาติผู้ล่วงลับ ญาติผู้ล่วงลับนั้น ๆ ก็ได้สมบัติเป็นอานิสงส์ เปรตพวกนั้นได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปะว่า ทำไฉนตนถึงจะได้อานิสงส์เห็นปานนั้นบ้าง

พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปะทรงพยากรณ์ว่า ในสมัยของพระองค์นั้น พวกเปรตเหล่านั้นยังไม่ได้อันสงส์นั้น แต่ในอนาคตกาล ในสมัยพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่าสมณโคดมพระองค์นี้ ญาติของพวกเปรตจะเป็นพระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์จะถวายทานแก่พระผู้มีพระภาค และจะทรงอุทิศส่วนกุศลแก่พวกเปรต เมื่อนั้นพวกเปรตจึงจะได้อันสงส์แห่งการอนุโมทนา

ซึ่งในสมัยพระผู้มีพระภาคพระสมณโคดมพระองค์นี้ พระโอรสทั้ง ๓ ในครั้งนั้น คือ ในครั้งสมัยพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่าปุสสะ พร้อมทั้งบริวาร จูติจากสวรรค์ แล้วได้เกิดเป็นชฎิล คือ อรุเวลกัสสปะกับน้องชาย ชุนคลังได้เป็นมหาเศรษฐีชื่อว่าวิสาขะ ภริยาของชุนคลังได้เป็นธิดาเศรษฐีชื่อว่าธรรมทินนา ชุนส่วยได้เป็นพระเจ้าพิมพิสาร และพวกเปรตอื่น ๆ หรือบุคคลอื่น ๆ ในกัปที่ ๙๒ แต่ภักทกัปนี้ก็ไม่ทราบว่ายู่ที่ไหนบ้าง ก็เกิดวนเวียนไปในสังสารวัฏที่ยาวนาน

มีใครไม่เคยเกิดเป็นเปรตบ้างไหม หรือคิดว่า เมื่อยังมีโลภะและอาจะทำอกุศลกรรมคล้าย ๆ กับเปรตที่เป็นญาติพระเจ้าพิมพิสารเคยทำมาแล้ว เพราะฉะนั้นทุกคนต้องเคยเป็นเปรตมาแล้ว ซึ่งในสังสารวัฏที่ยาวนาน ก็มีการเกิดทั้งในนรกบ้าง เป็นเปรตบ้าง เป็นสัตว์ดิรัจฉานบ้าง เป็นมนุษย์บ้าง และพวกเปรตที่เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปะไม่ทรงพยากรณ์ ย่อมไม่สามารถทราบได้ว่า ญาติของตนจะเกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสาร เพราะเมื่อตายไปก็พ้นสภาพความเป็นบุคคลนั้น ไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่า จะเป็นบุคคลใดในภพภูมิใด ซึ่งทุกขในแต่ละชาติที่ผ่านไป ไม่ว่าในชาติที่เป็นเปรตซึ่งทุกคนเคยเป็นแล้ว ในชาติที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานซึ่งทุกคนก็เคยเป็นแล้ว หรือว่าทุกขต่าง ๆ นานาที่เคยเกิดในนรกก็ผ่านไปหมดแล้ว สุขในสวรรค์มากกว่าในมนุษย์นี้ก็ผ่านไปหมดแล้ว ชาติก่อน ๆ ทุกชาติ ผ่านไปหมดแล้ว แต่โลภะยังไม่หมด

เพราะฉะนั้น ถ้าไม่อบรมเจริญปัญญาเพื่อละคลายโลภะ โทสะ โมหะ ในวันหนึ่ง ๆ ไม่มีหนทางที่จะพ้นจากการเกิดอีก และถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์ก็เกิดในอบายภูมิ คือ เกิดในนรกก็ได้ เกิดเป็นเปรตก็ได้ เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ได้

และถ้าชาตินี้ ในขณะนี้ สติปัฏฐานไม่เกิด ไม่ระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ก็เหมือนกับในชาติก่อน ๆ ซึ่งเคยเกิดแล้วในภพภูมิต่าง ๆ ทั้งสุข ทั้งทุกข์ ขณะใดที่หลงลืมสติ สภาพธรรมนั้นก็ผ่านไปโดยไม่รู้ลักษณะที่แท้จริงของสภาพธรรมนั้น ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะ เป็นชาติไหนทั้งนั้น ชาติก่อนหลงลืมสติขณะใด ก็ยังเต็มไปด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ถ้าชาตินี้ ปีก่อน เดือนก่อน วันก่อน ๆ หรือในวันนี้ ขณะใดที่หลงลืมสติ ก็เหมือนในชาติก่อน ๆ สังสารวัฏฏ์ก็ต้องยืดยาวนานต่อไปอีก สำหรับผู้ที่ยังไม่สามารถละสักกายทิฏฐิ ยังไม่เห็นสภาพธรรมตามความเป็นจริงว่าเป็นอนัตตา

๑๓๗๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

ขอกล่าวถึงข้อความแสดงส่วนสุด ๒ อย่าง ซึ่งเป็นสภาพธรรมในขณะนี้เอง
ใน **อังคตตรนิกาย จักกนิบาต ปรายนสูตร ข้อ ๓๓๒**

ท่านผู้ฟังอาจจะคิดว่า ข้อความในพระสูตรไม่ใช่ในขณะนี้ แต่ความจริง
เป็นสภาพธรรมในขณะนี้ทั้งหมด แม้แต่ที่กล่าวถึงเรื่องในชาติก่อน ๆ ก็ไม่พ้นไปจาก
โลกะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ซึ่งในชาตินี้ ก็ไม่มีลักษณะเดียวที่พ้นไปจากโลกะบ้าง
โทสะบ้าง โมหะบ้าง หรือกุศลบ้าง เพียงแต่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องของ
สภาพธรรมที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนี้โดยนัยต่าง ๆ ซึ่งใน **ปรายนสูตร** ได้ทรงแสดง
เรื่องส่วนสุดทั้งสอง

ข้อความมีว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมือง
พาราณสี ก็สมัยนั้นเมื่อภิกษุผู้เฒ่าหลายรูปกลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต
นั่งประชุมกันที่โรงกล่ม ได้เกิดการสนทนากันขึ้นในระหว่างว่า

ดูกร อาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ในปัญหาของเมตเตยยมาณพ
ในปรายนสูตรว่า ผู้ใดทราบส่วนสุดทั้งสองด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง
เรากล่าวผู้นั้นว่า เป็นมหานุรุช ผู้นั้นก้าวล่วงเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้แล้ว ดังนี้ ฯ

ดูกร อาวุโสทั้งหลาย ส่วนสุดที่ ๑ เป็นइनหนอ ส่วนสุดที่ ๒ เป็นइन
อะไรเป็นส่วนท่ามกลาง อะไรเป็นเครื่องร้อยรัด ฯ

เมื่อสองพันห้าร้อยกว่าปี พระภิกษุท่านก็สนทนากันในเรื่องของธรรมที่ได้ยิน
ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาค ซึ่งพระองค์ได้ตรัสไว้ในปัญหาของเมตเตยยมาณพ
ในปรายนสูตร

ข้อความต่อไปมีว่า

เมื่อสนทนากันอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กล่าวกับภิกษุผู้เฒ่าทั้งหลายว่า

ดูกร อาวุโสทั้งหลาย ผัสสะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ เหตุเกิดขึ้นแห่งผัสสะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ ความดับแห่งผัสสะเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาย่อมร้อยรัดผัสสะและเหตุเกิดขึ้นแห่งผัสสะนั้น เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่าย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง ย่อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว ฯ

ถ้าเป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐานเป็นปกติมาแล้ว และเป็นพหุสูตร ข้อความที่ว่า ผัสสะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ เหตุเกิดขึ้นแห่งผัสสะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ ความดับแห่งผัสสะเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด ในขณะนี้หรือเปล่า

ผัสสะเกิดใหม่ในขณะที่เห็น ผัสสะเกิดใหม่ในขณะที่ได้ยิน ผัสสะเกิดใหม่ในขณะที่กำลังคิดนึก จิตแต่ละดวงเกิดขึ้นและดับไป ย่อมแล้วแต่ว่า ผัสสะจะกระทบอารมณ์อะไร จิตซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์ ก็กำลังรู้อารมณ์นั้นในขณะนี้เอง

เพราะฉะนั้น ผัสสะดวงหนึ่งเป็นที่สุดอันหนึ่ง เกิดแล้วดับ ผัสสะดวงต่อไปก็เกิดขึ้น ความดับแห่งผัสสะเป็นส่วนท่ามกลาง คือ ระหว่างการเกิดขึ้นของผัสสะดวงที่ ๑ และผัสสะดวงที่ ๒

ซึ่งข้อความในอรรถกถาได้อุปมาว่า เหมือนไม้ ๒ อันที่ผูกไว้ด้วยเชือก เมื่อตัดเชือก ไม้ทั้งสองก็หล่นจากทั้งสองข้าง ในทุก ๆ ขณะนี้เอง สภาพธรรมแต่ละอย่างก็เป็นส่วนสุดท้ายแต่อย่างใด แต่เพราะตัณหาผูกไว้ มัดไว้ เพราะฉะนั้น ก็ยังเชื่อมสนิทเหมือนเป็นอันเดียวกัน เช่น เป็นคนที่กำลังนั่ง และเห็นด้วย ได้ยินด้วย คิดนึกด้วย รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสด้วย จนกว่าจะประจักษ์ความจริง สามารถดับกิเลส ไม่ยึดถือในสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เมื่อนั้นก็เหมือนกับไม้ทั้งสองที่เมื่อตัดเชือกที่ผูกไว้ออกจากกัน ก็หล่นจากทั้งสองข้าง

เมื่อภิกษุหนึ่งกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกะภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ว่า

ดูกร อาวุโสทั้งหลาย อดีตเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ อนาคตเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ ปัจจุบันเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาย่อมร้อยรัดอดีต อนาคต และปัจจุบันนั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่า ย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ย่อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันทีเดียว ฯ

อดีต ปัจจุบัน อนาคต ข้อความทั้งหมดเป็นขณะนี้เอง เพราะสภาพธรรมที่เพ่งดับไปเมื่อก็เป็นอดีต เป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ อนาคตที่จะเกิดหลังจากขณะปัจจุบันนี้ ก็เป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ ปัจจุบันเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัดไว้อีก มีใครไม่มี ตัณหาบ้างในระหว่างนี้ ระหว่างอดีต อนาคต และปัจจุบัน

ข้อความในอรรถกถาอุปมาข้อนี้ว่า เหมือนไม้ ๓ ท่อนเอาเชือกมัดไว้ เมื่อเชือกขาด ไม้ ๓ ท่อนก็ตกไปในที่ ๓ แห่ง ไม่รวมกันอยู่เหมือนเดิม

เพราะฉะนั้น ในขณะนี้เอง อดีตเมื่อก็นี้ ปัจจุบันในขณะนี้ อนาคตคือเพียงชั่วขณะที่เกิดต่อไป แสดงให้เห็นว่า ภิกษุชื่อว่า ย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ย่อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้จริง ๆ อย่างนี้ คือ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันทีเดียว ฯ

สติจะระลึกเฉพาะลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แม้ว่าจะดับไปแล้ว ก็มีสภาพธรรมที่เกิดต่อเป็นปัจจุบันอีกที่กำลังปรากฏ เพราะฉะนั้น การรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง คือ รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริง

เมื่อภิกษุหนึ่งกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกับภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ว่า

ดูกร อาวุโสทั้งหลาย สุขเวทนาเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ ทุกขเวทนาเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ อทุกขมสุขเวทนาเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาย่อมร้อยรัดสุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนานั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่ง

ภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่ายอมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ย่อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว ฯ

การที่จะทำที่สุดแห่งทุกข์ในปัจจุบัน ต้องรู้สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ซึ่งกำลังมี กำลังเป็นในขณะนี้

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกับภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ว่า

ดูกร อาวุโสทั้งหลาย นามเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ รูปเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ วิญญาณเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหายอมร้อยรัดนาม รูป และ วิญญาณนั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่ายอมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว ฯ

ท่านผู้ฟังศึกษาปรมาัตถธรรมเรื่องจิต เจตสิก รูป พระภิกษุที่ท่านกล่าวกับภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ก็ได้ถึงเรื่องของจิต เจตสิก รูปนั่นเอง คือ ท่านกล่าวว่า ดูกร อาวุโสทั้งหลาย นามเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ รูปเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ วิญญาณเป็นส่วนท่ามกลาง

นาม หมายถึงเจตสิกต่าง ๆ รูปหมายถึงความถึงสภาพธรรมที่ไม่รู้อะไรเลย วิญญาณคือจิตที่เป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ ซึ่งจะรู้ความจริงอย่างนี้ได้เมื่อสติระลึกรู้ลักษณะของรูป หรือระลึกรู้ลักษณะของเจตสิกที่เป็นนาม หรือระลึกรู้ลักษณะของวิญญาณซึ่งเป็นจิต

รูปมี แต่อะไรปรุงแต่งในขณะที่กำลังมีรูปเป็นอารมณ์ ทำให้พอใจบ้าง ไม่พอใจบ้าง ทั้ง ๆ ที่รูปเป็นเพียงรูปเท่านั้นเอง รูปต่างกับนามธรรมเพราะรูปไม่ใช่สภาพรู้ ไม่ใช่ธาตุรู้ และทุกคนมีรูปภายในตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า และก็มีรูปซึ่งเป็นภายนอกด้วย คือ เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ได้ยินเสียง ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ซึ่งเคยยึดถือว่าเป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ

วิปัสสนาญาณจะแยกลักษณะของนามธรรมออกจากรูปธรรมโดยรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า รูปทั้งหมดไม่ใช่สภาพรู้ เพราะฉะนั้น แม้พระผู้มีพระภาคจะทรงแสดงธรรมด้วยประการต่าง ๆ แต่จะต้องอาศัยสติปัฏฐานระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ จึงจะสามารถรู้ชัดในลักษณะของธรรมทั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงได้

สำหรับนามธรรม ได้แก่ เจตสิก เช่น โลภะ โทสะ ผัสสะ เวทนา สัญญาต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเกิดอยู่เป็นประจำในขณะที่มีรูปหรือนามเป็นอารมณ์ เวลาที่เห็นรูปที่พอใจ นามคือโลภเจตสิกก็เกิดยินดีพอใจในรูปนั้น เวลาที่ได้ยินเสียงที่ไม่น่าพอใจ นามคือโทสเจตสิกก็เกิดขึ้นกระทบอารมณ์นั้นด้วยความขุ่นเคือง ไม่พอใจ นั่นคือลักษณะของนามซึ่งเป็นส่วนสุด ๑ ซึ่งต่างกับรูปที่เป็นอีกส่วนสุดหนึ่ง แสดงให้เห็นว่า เป็นสภาพธรรมที่ต่างกัน

ส่วนวิญญาน คือ จิต เป็นท่ามกลาง เพราะเป็นเพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นรู้แจ้งอารมณ์นั้น แต่จิตไม่ใช่สภาพที่พอใจหรือไม่พอใจในอารมณ์นั้น เพราะลักษณะที่พอใจ ติดข้อง ต้องเป็นลักษณะของโลภเจตสิก ลักษณะที่ไม่พอใจ ขุ่นเคือง ต้องเป็นลักษณะของโทสเจตสิก เพราะฉะนั้น พระภิกษุรูปหนึ่งจึงกล่าวว่า นามเป็นส่วนสุดที่ ๑ รูปเป็นส่วนสุดที่ ๒ วิญญานเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด

ยังไม่จบ เพราะในครั้งนั้นมีพระภิกษุหลายรูป เพราะฉะนั้น

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกับภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่า

ดูกร อาวุโสทั้งหลาย อายตนะภายใน ๖ เป็นส่วนสุดที่ ๑ อายตนะภายนอก ๖ เป็นส่วนสุดที่ ๒ วิญญานเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาย่อมร้อยรัดอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ และวิญญานนั้นไว้เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่าย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว ฯ

ท่านผู้ฟังอาจจะเก็บอายตนะไว้ในตำรา ลืมว่าขณะเห็น อายตนะอะไร ขณะที่กำลังได้ยินเป็นอายตนะหรือเปล่า ซึ่งในพระอภิธรรมได้กล่าวถึงเรื่องของอายตนะ แต่ตามความเป็นจริงแล้วทุกขณะที่เห็น ที่ได้ยิน ที่จะมีการรู้แจ้งอารมณ์ได้ ก็โดยอายตนะ เพราะถึงแม้ว่าจะมีรูปธรรมหรือนามธรรม แต่ถ้าไม่ได้อาศัยทวารหนึ่ง ทวารใดประชุมอายตนะทั้งหลาย การรู้แจ้งอารมณ์จะเกิดขึ้นไม่ได้

กำลังหลับสนิท รูปก็มี นามก็มี แต่ขณะนั้นไม่มีการรู้อารมณ์ทางตา เพราะฉะนั้น จักขุทวารหรือจักขุปสาทไม่ใช่จักขายตนะ

ขณะที่กำลังเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา จักขุปสาทกับรูปารมณเป็นอายตนะ และมีผัสสะเป็นธัมมายตนะกระทบอารมณ์นั้น ทำให้จิตเกิดขึ้นเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏ เพราะฉะนั้น ถ้าไม่ใช่จิตที่จิต สิ่งที่ปรากฏทางตาปรากฏไม่ได้ เสียงที่กำลังปรากฏใน ขณะนี้ก็ปรากฏไม่ได้ และจิตที่จิตจะมีได้ก็โดยสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้เป็น อายตนะ คือ เป็นสภาพที่ประชุมกันเพื่อให้จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น เพราะฉะนั้น การดับกิเลส ต้องอาศัยการเข้าใจเรื่องของอายตนะด้วย

เวลาที่สติปัฏฐานเกิด จะรู้อายตนะใหม่ เวลาที่ไม่มีอะไรปรากฏเลยเป็นภวังค์ จากนั้นมีสิ่งที่ปรากฏ แสดงให้เห็นว่า ต่างกับขณะที่สิ่งนั้นยังไม่ปรากฏ และที่สิ่งนั้นจะ ปรากฏได้ต้องอาศัยอายตนะหนึ่งอายตนะใดสิ่งนั้นจึงปรากฏได้ เช่น ทางตาที่กำลัง เห็น อายตนะเป็นภาษาบาลี จักขายตนะ ได้แก่ จักขุปสาท ต้องอาศัยจักขุปสาท กระทบกับสิ่งที่ปรากฏทางตาการเห็นในขณะนี้จึงเกิดขึ้นได้ แต่ต้องเป็นผู้ที่มีปกติเจริญ สติปัฏฐาน จึงสามารถเข้าใจอายตนะภายในและอายตนะภายนอก

เมื่อภิกษุนี้กล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกับภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ว่า

ดูกร อาวุโสทั้งหลาย สักกายะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ เหตุเกิดสักกายะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ ความดับสักกายะเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาเป็น เครื่องร้อยรัดสักกายะ เหตุเกิดสักกายะ และความดับสักกายะนั้นไว้ เพราะเป็นที่ เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่าย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง กำหนดรู้

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้อย่างไรที่ควรรู้อย่างไร กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว ฯ

ถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ยังมีสังกายทิฐิ คือ การยึดถือสภาพธรรมที่ปรากฏว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน ในขณะนี้เองที่กำลังเห็น ถ้ายังเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา ขณะนั้นให้ทราบว่าเป็นสังกายทิฐิ เป็นการเห็นผิดที่ยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน

ความดับสังกายะเป็นส่วนท่ามกลาง

ความดับสังกายะ ในอรรถกถาแสดงว่า ได้แก่ นิโรธ คือ นิพพาน ซึ่งเป็นอารมณ์ของโลกุตตรปัญญา เพราะฉะนั้น สังกายะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ เหตุเกิดสังกายะ คือ อโยนิโสมนสิการ เป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ ความดับสังกายะเป็นส่วนท่ามกลาง

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกกลุ่มหนึ่งได้กล่าวกับภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่า

ดูกร อารุโธทั้งหลาย พวกเราทั้งปวงเที่ยวได้พยากรณ์ตามปฏิภาณของตน ๆ มาเถิด เราทั้งหลายจักพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วจักกราบทูลเนื้อความนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคจักทรงพยากรณ์แก่พวกเราโดยประการใด เราทั้งหลายจักทรงจำข้อที่ทรงพยากรณ์นั้นไว้โดยประการนั้น

ภิกษุผู้เถระทั้งหลายรับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ครั้นนั้นภิกษุผู้เถระทั้งหลายได้พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลการที่สนทนาปราศรัยทั้งหมดนั้นแด่พระผู้มีพระภาค แล้วทูลถามว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คำของใครหนอเป็นสุภาสิต

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย คำของเธอทั้งปวงเป็นสุภาสิตโดยปริยาย อนึ่ง เราหมายเอาข้อความที่กล่าวไว้ในปัญหาของเมตเตยยมาณพ ในปารายนสูตรว่า

ผู้ใดทราบส่วนสุดทั้ง ๒ ด้วยปัญญา แล้วไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง เรากล่าว
ผู้นั้นว่า เป็นมหายานุส ผู้ที่ก้าวล่วงเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้แล้ว ดังนี้ ฯ

เธอทั้งหลายจงฟังความข้อนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ผัสสะเป็นส่วนสุดที่ ๑ เหตุเกิดผัสสะเป็นส่วนสุดที่ ๒
ความดับผัสสะเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาย่อม
ร้อยรัดผัสสะ เหตุเกิดผัสสะ และความดับผัสสะนั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพ
นั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุจึงชื่อว่า ย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควร
กำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุด
แห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว ฯ

๑๓๗๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

ผู้ฟัง พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้มีหลายนัยมาก ถ้าศึกษาไม่ละเอียดจะทำให้สับสน ที่พระเถระทั้งหลายกล่าวว่า ส่วนสุดท้ายสองควรกำหนดรู้ แต่ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมกับปัญจวัคคีย์ว่า ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสุดท้ายสองอันบรรพชิตไม่พึงเสพ ซึ่งส่วนสุดท้ายสองนั้น หมายถึงกามสุขัลลิกานุโยคและอิตถกิลมณานุโยค และให้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นท่ามกลาง แต่ในพระสูตรนี้พระเถระทั้งหลายให้รู้ส่วนสุดท้ายสองและรู้ท่ามกลางด้วย จะสามารถบรรลุเป็นพระอริยเจ้าได้ เพราะฉะนั้น ถ้าศึกษาไม่ดีแล้ว อาจเกิดการสับสนกันได้

ส. มัชฌิมาปฏิปทา คือ สติปัฏฐาน เกิดขึ้นระลึกรู้อะไร ก็ไม่พ้นไปจากที่พระเถระทั้งหลายท่านได้กล่าวแล้วนั่นเอง คือ อดีตเป็นส่วนสุดท้ายข้างหนึ่ง อนาคตเป็นส่วนสุดท้ายข้างหนึ่ง ปัจจุบันเป็นท่ามกลาง เพราะฉะนั้น ที่พระปัญจวัคคีย์ต้องเว้นจากส่วนสุดท้ายสอง และอบรมเจริญมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นท่ามกลาง เป็นทางสายกลาง ก็คือสติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏนั่นเอง ไม่ได้ผิดกันเลย เมื่อเว้นส่วนสุดท้าย ๒ ข้างแล้ว ก็ทรงแสดงหนทางไว้ด้วย คือ อบรมเจริญมรรคมีองค์ ๘ โดยสติปัฏฐานเกิดขึ้น สติปัฏฐานเกิดขึ้นเป็นสภาพธรรมที่ระลึกรู้ ระลึกรู้อะไร ก็ระลึกรู้สภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามที่พระเถระทั้งหลายได้กล่าวว่า สภาพธรรมใดเป็นส่วนสุดท้าย และสภาพธรรมใดเป็นท่ามกลาง ก็ตรงกัน

ท่านผู้ฟังอาจจะสงสัยว่า กำลังพูดถึงเรื่องโทสมูลจิต เรื่องของโทมนัสเวทนา เรื่องของทุกข์ต่าง ๆ แต่ตามความเป็นจริงเวลาที่สติปัฏฐานเกิด ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏแม้ในขณะที่เป็นทุกข์ หรือในขณะที่เป็นโทมนัสเวทนาด้วย เพราะวันหนึ่ง ๆ ไม่มีใครสามารถจัดแบ่งได้ว่า ให้สุขเกิดเท่านั้น ให้ทุกข์เกิดเท่านั้น แต่

สุขเวทนาที่ดี หรือทุกข์เวทนา โทมนัสเวทนาจะเกิดขึ้นเมื่อไร ในวันไหน มากบ้าง น้อยบ้างอย่างไร ไม่มีใครสามารถรู้ได้ แต่การที่จะรู้ลักษณะของทุกข์ ต้องรู้ลักษณะของทุกข์ทุกอย่าง ไม่ใช่แต่เฉพาะโทมนัสเวทนาเท่านั้น และควรรู้ถึงเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ด้วยว่า ทุกข์ทั้งหลายในปัจจุบันชาติที่ผ่านมาแล้วทั้งหมด หรือในชาติก่อน ๆ หรือในชาติต่อไป ซึ่งจะมีได้นั้น เกิดจากอะไร เพราะถึงแม้ว่าทุกข์มีอยู่จริง เป็นอริยสัจธรรม ด้วย แต่ถ้าไม่พิจารณา ก็ย่อมไม่เห็น

พระผู้มีพระภาคทรงพระมหากรุณาแสดงเรื่องของทุกข์ไว้มาก ไม่ใช่แต่เฉพาะโทสมูลจิตหรือโทมนัสเวทนาเท่านั้นที่เป็นทุกข์ แต่ว่าทุกข์ทั้งหลายทั้งหมดย่อมมีได้ เมื่อยังมีภพชาติอยู่

เพราะฉะนั้น ถ้าพิจารณาถึงเหตุที่นำมาซึ่งทุกข์ คือ ทุกข์ของการเกิดขึ้น ทุกข์ของภพชาติ ถ้าไม่มีการเกิดขึ้นเลย ทุกข์ทั้งหลายในชาตินี้ย่อมมีไม่ได้ หรือในชาติก่อน ๆ ก็เหมือนกัน ถ้าชาติก่อน ๆ ไม่มีการเกิดเป็นบุคคลนั้นบุคคลนี้ ทุกข์ทั้งหลายในชาติก่อน ๆ ก็มีไม่ได้ หรือในชาติต่อไปก็เช่นเดียวกัน ถ้าจะไม่มี การเกิดอีกเลย ทุกข์ทั้งหลายก็ย่อมจะเกิดขึ้นอีกไม่ได้เลย

ทุกข์ของชาติก่อน ๆ ผ่านไปหมด จำไม่ได้ ก็ไม่เดือดร้อน ไข้ใหม่ หรือใครยังเป็นทุกข์อยู่ว่า ชาติก่อน ๆ โน้นเป็นทุกข์มากมายอย่างนั้นอย่างนี้ เคยเป็นเปรต เคยตกนรก แต่นั่นก็เป็นเรื่อง ไม่ใช่ทุกข์ที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนี้

สำหรับทุกข์ในชาตินี้ที่ผ่านมาแล้ว ใครยังคร่ำครวญคำนึงถึงอยู่อีกหรือเปล่าว่า เคยเป็นทุกข์อย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่เสียเวลาจริง ๆ แต่ทุกข์ที่จะเกิดต่อไปที่จะติดตามชาติภพข้างหน้า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอรรถของทุกข์ของชาติใน **สัมโมหวิโนทนี อรรถกถา พระวิภังคปกรณ์ สัจจวิภังค์** ว่า

ก็ชาตินี้ (คือ ขณะที่เกิด) ตัวเองไม่เป็นทุกข์ แต่ท่านเรียกว่า ทุกข์ เพราะเป็น วัตถุที่ตั้งแห่งทุกข์

ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น ขณะนั้นไม่ใช่โทมนัสเวทนา เป็นวิบาก และขณะนั้นเป็นจิตที่ไม่ใช่วิจิตร เพราะฉะนั้น ขณะนั้นอารมณ์ไม่ปรากฏ จะมีใครเป็นทุกข์จริง ๆ ในขณะทีปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นเป็นขณะแรกบ้าง

ถามว่า กิชาตินี้เป็นวัตถุที่ตั้งแห่งทุกข์ชนิดไหน

เฉลยว่า ชาตินี้เป็นวัตถุที่ตั้งแห่งทุกข์ทั้งหมด คือ ทุกข์ที่เป็นไปในอบาย ซึ่งแม้พระผู้มีพระภาคทรงประกาศไว้ด้วยอำนาจอุปมาในพาลบัณฑิตสูตรเป็นต้น และทุกข์อันต่างโดยชนิด มีการหยั่งลงสู่ครรภ์เป็นมูลเป็นต้น ในมนุษยโลกซึ่งเกิดขึ้นในสุคติ

ขณะปฏิสนธิขณะเดียวเป็นวิบากจิต ตัวเองไม่เป็นทุกข์ แต่ที่เรียกว่าทุกข์ เพราะเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งทุกข์ซึ่งจะติดตามมา ไม่ว่าจะเป็นการเกิดในอบาย เป็นทุกข์ที่จะประสบอกุศลวิบากต่าง ๆ และถึงแม้ว่าเกิดเป็นมนุษย์ การหยั่งลงสู่ครรภ์เป็นมูลเป็นต้นในมนุษยโลกซึ่งเกิดขึ้นในสุคติ ก็เป็นทุกข์

ข้อความต่อไปมีว่า

ทุกข์มีการหยั่งลงสู่ครรภ์เป็นมูล

ความจริงสัตว์นี้เมื่อบังเกิดในครรภ์มารดา ไม่ใช่บังเกิดอยู่ในดอกอุบล ดอกปทุมและดอกปทุมทริกเป็นต้น ที่แท้แล้วย่อมบังเกิดในส่วนแห่งครรภ์ที่น่าเกลียดมีประมาณยิ่ง หมกอยู่ด้วยป่าใหญ่ คือ กลิ่นเหม็นอย่างยิ่ง ไม่สะอาด อบอวลด้วยกลิ่นซากศพต่าง ๆ มีดื้อคับแคบอย่างยิ่ง หว่างกลางพื้นท้องและกระดูกสันหลัง ภายใต้กระเพาะอาหารใหม่เบื้องบนกระเพาะอาหารเก่า ดุจหนอนเกิดในปลาเน่า ขนมกุ่มมาสดูดและบ่อน้ำคร่ำเป็นต้น สัตว์นั้นบังเกิดในที่นั้นแล้ว ถูกไอน้ำมันเกิดในครรภ์มารดาตลอด ๑๐ เดือนอบดูจ้าวห่อ หนึ่งดูจกัอนแบ้ง เว้นอาการคู้เข้าเหยียด ออกเป็นต้น ย่อมเสวยทุกข์มีประมาณยิ่งแล ทุกข์นี้ชื่อว่าทุกข์มีการหยั่งลงสู่ครรภ์เป็นมูลก่อน

ถ้าจะพิจารณาข้างใน ไม่ใช่ข้างนอก จะเห็นตามความเป็นจริงได้ใหม่ว่า น่าเกลียดมีประมาณยิ่ง เพียงแต่เอาผิวหนังออก แต่ลึกลงไปโน้นอีก ที่เกิด คือ

ไม่ใช่ในดอกอุบล ดอกปทุม ดอกปทุมทริก แต่ว่าหมกอยู่ในป่าใหญ่ คือ กลิ่นเหม็น
อย่างยิ่ง อบอวลด้วยกลิ่นซากศพต่าง ๆ มีดื้อคับแคบอย่างยิ่ง ภายใต้อาหารเก่า
อาหารใหม่เบื่องบนกระเพาะอาหารเก่า ดุจหนอนเกิดในปลาเน่า

ในตัวนี้มีหนอน และในขณะที่มีสิ่งที่มีชีวิตในครรภ์ ก็อยู่ใกล้ ๆ กัน

เมื่อปฏิสนธิจิตดับไป ภาวะจิตเกิดสืบต่อ วิถีจิตแรกที่เกิดขึ้น ปฐมชวนวิถี
เป็นโลกขวนะทางมโนทวาร และดับไป วิถีจิตหลัง ๆ เป็นกายทวารวิถีก็ได้ เพราะมี
กายปสาทเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต เพราะฉะนั้น ถ้ามีกายปสาทก็มีการเจริญเติบโตขึ้น
มีการกระทบสัมผัสกับสิ่งซึ่งทำให้เกิดทุกขเวทนาในขณะใด ขณะนั้นโดยปัจจัย จะทำ
ให้เกิดโหม่นสเวทนาหรือโทสมูลจิตตั้งแต่อยู่ในครรภ์ได้

เริ่มทุกข์แล้ว แต่ก็ลืมไปหมด สำหรับในชาตินี้ และในชาติต่อไป ก็ต้องเป็น
อย่างนี้อีก

ข้อความต่อไป

ทุกข์ของการบริหารครรภ์เป็นมูล

อนึ่ง สัตว์นั้นส่วยทุกข์ใดมีประมาณยิ่งด้วยความพยายามของมารดา มีการ
คร่ำไปทั่ว คร่ำไปรอบ ชัดลง และชัดออก เป็นต้น ในการสิ้นถลา การเดิน การนั่ง
การลุกขึ้น และการพลิก เป็นต้น โดยทันที ดุจถูกแพะน้อยในเงื้อมมือของนักเลงสุรา
และดุจถูกเงื้อมมือของหมองู และส่วยทุกข์กล้าอันใด เป็นดุจสัตว์ผู้อุบัติใน
สีตนรก (คือ นรกเย็น) ในคราวที่มารดาดื่มน้ำเย็น เป็นดุจถูกฝนถ่านเพลิงปะพรมรอบ
ในคราวที่มารดาเปลี่ยนข้าวยาและภัตร้อน ๆ เป็นต้น เป็นดุจถึงกรรมกรณวิวิธแปลงแสบ
 เป็นต้น ในคราวที่มารดาเปลี่ยนของเค็มและของเปรี้ยว เป็นต้น ทุกข์นี้ชื่อว่าทุกข์มีการ
บริหารครรภ์เป็นมูล

โหม่นสเวทณาก็เกิด ทุกขกายวิญญาณังอกุศลวิบากก็เกิด ก็ผ่านไป สำหรับ
ในระหว่างที่อยู่ในครรภ์ ยังไม่ได้ออกมานอกครรภ์ ก็ยังมีทุกข์ถึงอย่างนี้

ทุกข์มีความวิบัติแห่งกรรมเป็นมูล

อนึ่ง มารดาของสัตว์นั้นผู้มีกรรมหลง ย่อมเกิดทุกข์ได้ด้วยเหตุมีการตัดการผ่า เป็นต้นในตำแหน่งที่เกิดทุกข์ ซึ่งไม่สมควรที่แม่มีตรำมาตย์และเพื่อนฝูงเป็นต้นจะดูทุกข์นี้ชื่อว่าทุกข์มีความวิบัติแห่งกรรมเป็นมูล

นี่ก็มีทุกข์ประการต่าง ๆ เพราะว่าบางกรรมก็ไม่ปกติ

ทุกข์มีการคลอດเป็นมูล

ทุกข์ใดเกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้ถูกลมกรรมชาตของมารดาที่กำลังคลอດ พัดปั่นป่วน แล้วให้เคลื่อนไปโดยลำดับ สู่ทางกำเนิดอันน่ากลัวยิ่ง ดุจปล่องแหวน ผลักไปทางปากทางคลอດที่คับแคบอย่างยิ่ง ดุจช้างตัวโตที่ถูกผลักออกจากช่องลูกตาล และดุจทุกข์ที่เกิดแก่สัตว์นรกถูกภูเขากะเทิบบดละเอียดอยู่ ฉะนั้น ทุกข์นี้ชื่อว่าทุกข์มีการคลอດเป็นมูล

ทุกข์มีการออกนอกกรรมมารดาเป็นมูล

อนึ่ง เด็กที่เกิดมีสรีระแบบบางเช่นกับแมลงใหม่ มีทุกข์ใดเสมือนกับปลายเข็มแทง และถูกคมมีดโกนบาด เกิดขึ้นในคราวที่เขาเอามือจับให้อาบน้ำชำระล้าง และขัดสีด้วยท่อนผ้า เป็นต้น ทุกข์นี้ชื่อว่าทุกข์มีการออกนอกกรรมมารดาเป็นมูล

เด็กที่เกิดใหม่ มีสรีระแบบบางเช่นกับแมลงใหม่ เพราะฉะนั้น เวลาที่ถูกจับให้อาบน้ำชำระล้างขัดสีด้วยท่อนผ้า เป็นต้น ก็ราวกับปลายเข็มแทง หรือถูกคมมีดโกนบาด ซึ่งทุกคนก็คงได้ยินเสียงร้องจ้า นั่นก็แสดงถึงอกุศลวิบากทางกายที่เป็นทุกข์กายวิญญูณัง

ทุกข์มีความพยายามของตนเองเป็นมูล

เบื้องหน้าต่อออกนอกกรรมมารดานั้นไป ในปวัตติกาล สำหรับสัตว์ผู้ฆ่าตัวด้วยตัวเองก็ดี ผู้ประกอบความเพียรโดยการทำให้ร้อนโดยทั่วและให้ร้อนโดยรอบด้วยอำนาจจเวลกวัตถ์เป็นต้นก็ดี ผู้อดอาหารและผู้เขวนตัวด้วยอำนาจความโกรธก็ดี มีทุกข์ใด ทุกข์นี้ชื่อว่าทุกข์มีความพยายามของตนเองเป็นมูล

ตัวเองก็ทำให้ตัวเองเป็นทุกข์ได้ ถ้ามีความเห็นผิด ก็ทรมานตัวให้ลำบากด้วย
ประการต่าง ๆ หรืออาจจะถึงกับฆ่าตัวตายก็เป็นได้

ทุกข์มีความพยายามของคนอื่นเป็นมูล

อนึ่ง ทุกข์ใดเกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้เสวยกรรมกรรม มีถูกประหารและถูกจองจำ
เป็นต้นแต่ผู้อื่น ทุกข์นี้ชื่อว่าทุกข์มีความพยายามของผู้อื่นเป็นมูล

สรุปความว่า

ชาตินี้ย่อมเป็นวัตถุที่ตั้งนัยแลของทุกข์แม้ทั้งหมดนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะ
เหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ดังนี้ว่า

หากสัตว์ไม่พึงเกิดในพวกนรกไซ้ จะไม่พึงได้ทุกข์ มีถูกเผาด้วยไฟในนรกนั้น
เป็นต้น ที่ใคร ๆ อุดกลั้นไม่ได้ในที่ไหนอย่างมั่นคง เพราะเหตุนี้ท่านผู้รู้จึงกล่าวความ
เกิดในโลกนี้ว่า เป็นทุกข์

การเกิดในนรกนั้นย่อมเห็นได้ชัดว่า ถ้าไม่มีการเกิดในนรก ทุกข์ที่จะได้รับจาก
การเกิดในนรกก็มีไม่ได้

ข้อความต่อไป แสดงถึงทุกข์ของพวกสัตว์ดิรัจฉานว่า

ทุกข์ในพวกสัตว์ดิรัจฉานเกิดจากการถูกกระหน่ำด้วยแส้ ปฏัก และท่อนไม้
เป็นต้น มิใช่น้อยประการใดก็ตาม เว้นความเกิดเสียแล้ว จะพึงมีในพวกสัตว์ดิรัจฉาน
นั้นได้อย่างไร แม้เพราะเหตุนี้ ความเกิดในพวกสัตว์ดิรัจฉานนั้น ก็ชื่อว่าเป็นทุกข์

จะเห็นได้ว่า ทุกข์ของสัตว์ดิรัจฉานซึ่งถูกตี ถูกกระหน่ำด้วยแส้ ด้วยปฏัก
ด้วยท่อนไม้ ถ้าไม่เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ก็จะไม่ได้รับทุกข์อย่างนั้น ๆ

อนึ่ง ทุกข์เพราะความหิวกระหายในพวกเปรต มีต้นเหตุเกิดแต่ลมและแดด
เป็นต้นชนิดต่าง ๆ เพราะจะไม่มีแก่สัตว์ผู้ไม่เกิดในพวกเปรตนั้น แม้เหตุนี้
ท่านผู้รู้ก็กล่าวความเกิดว่า เป็นทุกข์

อนึ่ง ทุกข์ในพวกอสุรกายซึ่งมีในโลกันตร์ที่หนาวจนทนไม่ได้มีดื้อนั้น จะไม่
พียงมีในพวกอสุรกายนั้น เพราะไม่มีความเกิดนั่นเอง แม้เหตุนี้ ความเกิดนี้ก็ชื่อว่า
เป็นทุกข์

อนึ่ง สัตว์ที่กำลังอยู่ในครรภ์มารดา อันเป็นดุจคุณรกตลอดกาลนานก็ดี
กำลังออกนอกครรภ์มารดานั้นก็ดี ย่อมถึงทุกข์แม้ใดอันร้ายแรงยิ่ง ทุกข์แม้นี้ เว้น
ความเกิดเสียแล้วก็ย่อมไม่มี แม้เพราะเหตุนี้ ความเกิดนี้นั้นแล ก็ชื่อว่าความทุกข์

กล่าวมากไปจะมีประโยชน์อะไร ทุกข์แม้ไร ๆ ในโลกนี้ ซึ่งมีในที่ไหน ๆ นี้
จะไม่มีได้เลยในกาลไหน ๆ เพราะเว้นความเกิดเสียมิใช่หรือ เพราะเหตุนี้พระผู้แสวง
คุณใหญ่จึงตรัสความเกิดนี้ว่า เป็นทุกข์ก่อนทุกข์ทั้งปวง

แสดงให้เห็นว่า เหตุของความทุกข์ทั้งหลายขึ้นอยู่กับการเกิด ซึ่งความเกิดจะมี
ได้ก็ต่อเมื่อยังมีสมุทัย คือ ยังมีความยินดีพอใจในภพชาติการเกิด ก็จะต้องเกิด
ซึ่งเลือกไม่ได้ว่าจะประสบทุกข์ประเภทไหน จะประสบทุกข์ในภุมินรก จะประสบทุกข์
ในภูมิดิรัจฉาน จะประสบทุกข์ในภูมิเปรต หรือจะประสบทุกข์ในภูมิมนุษย์

เวลาเกิด ไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ ทุกคนผ่านมาแล้วแต่ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นทุกข์ตอนที่เกิด
แม้ข้อความในอรรถกถาได้แสดงไว้อย่างนี้ กล่าวการเกิดใหม่ หรือไม่กล่าวการเกิด
แต่กล่าวทุกข์อื่น ๆ ซึ่งจะติดตามมา

เฉพาะการเกิดไม่กล่าว ไข้ใหม่ เหมือนกับชาตินี้ที่ดูเสมือนว่าไม่กล่าวความเกิด
แต่กล่าวทุกข์อื่น ๆ ที่จะเกิดหลังจากการเกิดแล้วมากกว่า เพราะจำความทุกข์ในขณะที่
เกิดไม่ได้ แต่ถ้าเกิดมาแล้วและสามารถจำได้ จะทำให้ไม่พอใจที่จะได้รับความทุกข์อื่น
เช่น ความทุกข์ยากลำบากกาย และความรู้สึกโหม่น

๑๓๗๕

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

ตอนเด็ก ๆ กลัวทุกขใหม่ รู้จักทุกข์หรือเปล่า ก็ไม่รู้จัก เพราะฉะนั้น ก็ไม่กลัว
จึงยังเต็มไปด้วยความพอใจ เพราะยังไม่เห็นทุกข์ ผู้ที่เป็นหนุ่มสาว กำลังสนุกสนาน
มีชีวิตที่กำลังเจริญในทางโลก กลัวทุกขใหม่ ก็ไม่กลัว เพราะยังไม่เห็นว่าเป็นทุกข์
จนกว่าจะถึงวัยชรา ซึ่งข้อความใน **สังขวิภังค์ นิทเทสชรา** มีว่า

จริงอยู่ ชรานี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้แล้วโดยสภาพด้วยบทว่า ชिरินตา
ความคร่ำคร่า ทรงแสดงแล้วโดยกิจ คือ การทำภาวะที่ฟันและเล็บหักในเมื่อล่วงกาล
ด้วยบทว่า ชันติจจัง ภาวะที่ฟันหัก ทรงแสดงแล้วโดยกิจ คือ การทำภาวะที่ผม
และขนหงอกด้วยบทว่า ปาลิจจัง ภาวะที่ผมหงอก ทรงแสดงแล้วโดยกิจ คือ การให้
เนื้อเหี่ยวแล้วทำให้หนังย่นด้วยบทว่า วลิตตจตา ภาวะที่หนังย่น

เพราะเหตุนี้ ๓ ศัพท์ มีว่า ชันติจจัง ภาวะที่ฟันหักเป็นต้นนี้ จึงเป็นศัพท์
แสดงกิจในเมื่อล่วงกาลผ่านไปของชรา

ด้วยศัพท์ทั้ง ๓ นั้น ได้ทรงแสดงชราอันปรากฏว่า เป็นธรรมชาติปรากฏแล้ว
ด้วยอำนาจแสดงวิกาลเหล่านี้ เปรียบเหมือนทางเดินแห้งน้ำ หรือลม หรือไฟ ย่อม
ปรากฏด้วยภาวะที่หญ้าและต้นไม้เป็นต้นหักโค่นระเนระนาด หรือถูกเผาไหม้ และ
ทางเดินนั้นไม่ใช่ไฟเป็นต้นนั้นเลยฉันใด ทางเดินของชราที่ฉันนั้นเหมือนกัน ปรากฏที่
ฟันเป็นต้นด้วยอำนาจภาวะที่หักเป็นต้น ใคร ๆ แม้ล้มตาดูก็ตราบได้ แต่ลักษณะ
มีภาวะที่ฟันหักเป็นต้นเท่านั้นไม่ใช่ชรา เพราะชราไม่ใช่เป็นสิ่งที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุ

ตอนนี้เห็นทุกข์หรือยัง

ผู้ฟัง เห็นตอนแก่

สุ. ตอนเป็นเด็กไม่เห็น ตอนกำลังเป็นหนุ่มสาวก็ไม่เห็น ต่อเมื่อถึงวัยเสื่อมหรือวัยชราจึงเห็นทุกข์ แต่ตามความเป็นจริง ชราไม่ใช่สิ่งที่ทำให้รู้แจ้งด้วยจักขุ เพราะขณะที่เห็น เห็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา แต่การที่จะรู้ว่าสิ่งนั้นชรา ต้องทางมโนทวาร ซึ่งเป็นการเตือนให้รู้ว่า ขณะที่เห็นไม่ใช่ขณะที่เป็นมโนทวารวิถี ต้องแยกระหว่างจักขุทวารวิถีและมโนทวารวิถี

ถ. ชื่อว่าการเกิดเป็นทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ แต่คนทำบุญส่วนมากก็ปรารถนาไปเกิดในสวรรค์ เกิดในสวรรค์นั้นมีทุกข์หรือมีสุขอย่างไรบ้าง

สุ. สวรรค์เที่ยงไหม อยู่ตลอดไปได้ไหม เหมือนความสุขในวันนี้ ทุกคนอาจจะกำลังเสวยสุข แต่จะสุขอยู่นานเท่าไร ความสุขบนสวรรค์มีมากกว่าในมนุษย์ และเป็นระยะที่ยาวกว่า แต่ก็ไม่เที่ยง เพราะทุกคนก็เคยได้เสวยสุขอย่างนั้นแล้ว แต่ขณะนี้ก็ไม่พ้นไปจากภูมิมนุษย์ ซึ่งเป็นภูมิที่เป็นทุกข์ตั้งแต่เกิด เป็นทุกข์ที่มองไม่เห็น ถ้าไม่พิจารณา

ข้อความต่อไปมีว่า

อนึ่ง ชรานั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วโดยปกติ กล่าวคือ ความสิ้นอายุและความแก่อบแห่งอินทรีย์มีจักขุเป็นต้น อันปรากฏเฉพาะในเมื่อล่วงกาลเท่านั้น ถ้ายังไม่ถึงเวลาชราก็ไม่ปรากฏ ต่อเมื่อใดเพราะอายุของผู้ที่ถึงความชราแล้ว ย่อมเสื่อม ฉะนั้น ชรา พระผู้มีพระภาคจึงตรัสโดยเทียบเคียงผลว่า ความเสื่อมพร้อมแห่งอายุ

อนึ่ง เพราะอินทรีย์มีจักขุเป็นต้น ในคราวเป็นหนุ่มผ่องใสดี สามารถรับอารมณ์ของตนแม้ละเอียดได้โดยง่ายทีเดียว สำหรับผู้ที่ถึงชราแล้วย่อมเป็นอินทรีย์แก่อบ โลเล ไม่คล่องแคล่ว ไม่สามารถจะรับอารมณ์ของตนแม้หยาบ ๆ ได้ ฉะนั้น พระองค์จึงตรัสโดยเทียบเคียงผลเหมือนกันว่า ความแก่อบแห่งอินทรีย์

ตาที่ไม่เคยใส่แว่นตา เมื่อถึงวัยชราก็ต้องเสื่อม และไม่ไว ไม่คล่องแคล่ว เพราะฉะนั้น ในคราวเป็นหนุ่มผ่องใสดี สามารถรับอารมณ์ของตนแม้ละเอียดได้โดยง่ายทีเดียว สำหรับผู้ที่ถึงชราแล้วย่อมเป็นอินทรีย์แก่อบ โลเล ไม่คล่องแคล่ว

ไม่สามารถจะรับอารมณ์ของตนแม้หยาบ ๆ ได้ มองอะไรก็ไม่เห็นชัดเจน นั่นก็เป็นลักษณะของอินทริยซึ่งแกร่งบ

ข้อความต่อไป

ความคร่ำคร่าในรูปธรรม ชื่อชราปรากฏ เพราะแสดงภาวะมีการหักที่พื้นเป็นต้น ส่วนความคร่ำคร่าในอรูปธรรม ชื่อชราปกปิด เพราะไม่แสดงวิกาลเช่นนั้น

ในชรา ๒ อย่างนั้น ภาพมีการหักเป็นต้นซึ่งปรากฏนั้น คือ วัณณะนั่นเอง เพราะพื้นเป็นต้นเช่นนั้นเป็นสิ่งที่พึงรู้กันได้ง่าย บุคคลเห็นภาพนั้นด้วยจักขุแล้วคิดทางมโนทวารย่อมทราบชราได้ว่า ชันท์เหล่านี้ถูกชรากระทบแล้ว ดุจแลเห็นเขาโคเป็นต้นที่เขาผูกไว้ตรงที่ตั่งน้ำแล้วทราบได้ว่า น้ำมีข้างใต้ ฉะนั้น

เพราะฉะนั้น สิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นแต่เพียงสี และการที่รู้ว่าเป็นพื้นหัก หรือเป็นสิ่งที่ชรา ก็เพราะรู้ทางมโนทวาร นอกจากนั้นยังมีชราที่ไม่มีร่องรอย ๑ และชราที่มีร่องรอย ๑

ข้อความต่อไป

ชรานี้ ย่อมมี ๒ อย่างแม้อย่างนี้ คือ ไม่มีร่องรอย ๑ มีร่องรอย ๑ ใน ๒ อย่างนั้น ความคร่ำคร่าของแก้วมณี ทอง เงิน แก้วประพาฬ ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ เป็นต้น ชื่อชราไม่มีร่องรอย อธิบายว่า ชราไม่มีระหว่าง ความแปลกแห่งสีเป็นต้นในระหว่าง ๆ เป็นสิ่งที่พึงรู้ได้ยาก ดุจความแปลกแห่งสีเป็นต้นในระหว่างของสัตว์มีชีวิตในจำพวกสัตว์มันททสกะเป็นต้น และของสิ่งไม่มีชีวิตในจำพวกดอกไม้ผลไม้และใบอ่อนเป็นต้น ฉะนั้น ส่วนความคร่ำคร่าในสิ่งอื่น ๆ จากแก้วมณีเป็นต้นนั้นตามที่กล่าวแล้ว ชื่อชราที่มีร่องรอย เพราะความแปลกแห่งสีเป็นต้นในระหว่าง ๆ เป็นสิ่งที่พึงรู้ได้ง่าย

มีใครเห็นพระอาทิตย์ชราบ้างไหม ต้องเกิน ๒,๕๐๐ กว่าปีแล้ว เป็นชราที่ไม่มีร่องรอย แต่ชราอื่นที่มีร่องรอยจึงสามารถรู้ได้

ข้อความต่อไปมีว่า

ในขรา ๒ อย่างนั้น ขรามีร่องรอยพึงทราบอย่างนี้ ด้วยอำนาจอุปาทินน-
สังขารและด้วยอุปาทินนสังขาร

ความจริง ธรรมดาพินน้ำนมย่อมขึ้นแก่เด็ก ๆ ผู้เยาว์วัยก่อนที่เดียว พินน้ำนม
นั้นไม่ถาวร แต่พอหลุดพินแท้จะขึ้นอีก พินแท่นั้นขึ้นแรกทีเดียวเป็นสีขาวย แต่ในคราว
ถูกลมชรากระทบจะกลายเป็นสีดำ

อนึ่ง ผมหันแรกทีเดียวเป็นสีแดงบ้าง ดำบ้าง ขาวบ้าง ส่วนผิวเป็นสีมีแดง
ร่วมด้วยสำหรับผู้กำลังเจริญอยู่ คนขาวจะปรากฏเป็นสีขาว คนดำจะปรากฏเป็นสีดำ
แต่ในคราวถูกลมชรากระทบจะจับรอยย่น ข้าวกล้ำแม้ทั้งหมดในคราวที่เขาหว่านจะ
เป็นสีขาว ภายหลังเป็นสีเขียว แต่ในคราวถูกลมชรากระทบจะกลายเป็นสีเหลือง
จะแสดงแม้ด้วยหน่อมะม่วงก็ควรเหมือนกัน นี่เรียกว่าขรา โดยอรรถนี้ เรากล่าว
ให้ชื่อว่าขรา

ก็ขรานี้มีความแก่รอบแห่งขันธ์เป็นลักษณะ มีการนำเข้าไปหาความตายเป็น
ระยะ มีการทำความหนุ่มสาวให้พินาศเป็นปัจจุบันฐาน

นี่คือลักษณะของขรา คนที่ขราแล้วมองดูก็รู้ว่า ไม่เป็นหนุ่มเป็นสาวแล้ว และ
กิจของขรา คือ นำเข้าไปหาความตาย ก็จะต้องเป็นอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ

ข้อความต่อไป

พึงทราบอรรถแห่งขราเป็นทุกข์

ขราแม้นี้ ตัวเองไม่เป็นทุกข์ แต่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าทุกข์โดยเป็นวัตถุที่ตั้ง
ของทุกข์

ถามว่า เป็นที่ตั้งของทุกข์ไหน

ตอบว่า ของทุกข์กาย และทุกข์คือโทมนัส

ลองพิจารณาดูจริง ๆ ว่า ถ้าขันธ์ คือ รูปขันธ์ มีรอยย่น มีหนังเหี่ยว พินหัก
เป็นต้น เป็นทุกข์หรือไม่เป็นทุกข์ ตัวขราเองจริง ๆ เป็นทุกข์หรือเปล่า ขราแม้

ตัวเองไม่เป็นทุกข์ แต่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าทุกข์โดยเป็นวัตถุที่ตั้งของทุกข์ ของทุกข์ ไหน ของทุกข์กาย และทุกข์คือโสมนัส

ถ้าชราแล้วโรคภัยเบียดเบียนได้ง่ายขึ้น ไข้ใหม่ เพราะฉะนั้น ความชราทำให้ เกิดโรคภัยต่าง ๆ ชราเองไม่เป็นทุกข์ แต่เป็นที่ตั้งของทุกข์ทางกาย และทุกข์คือ โสมนัส

จริงอยู่ อติภาพของคนชราแล้ว ย่อมทรมลดูจะเวียนคว่ำครว้า เมื่อพยายาม จะยืน จะเดิน หรือจะนั่ง ย่อมเกิดทุกข์ทางกายอย่างเหลือเกิน ครั้นเมื่อถูกเมื่อยไม่ กำหนดตนเหมือนแต่ก่อนย่อมเกิดโสมนัส ฟังทราบชราว่าเป็นทุกข์ โดยเป็นวัตถุที่ตั้ง แห่งทุกข์อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้

ท่านผู้สูงอายุ บางท่านก็บอกว่าใจน้อย เพราะว่าคนอื่นอาจจะไม่ได้สนใจ เหมือนแต่ก่อน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตัวชราเองไม่เป็นทุกข์ แต่เป็นวัตถุที่ตั้งของทุกข์

ข้อความต่อไปมีว่า

อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ถึงทุกข์ได้ทั้งกายและใจเพราะอวัยวะหยาบยาน เพราะ อินทรีย์พิการ เพราะความหนุ่มสาวพินาศ เพราะกำลังถูกบั่นทอน เพราะถูกเมื่อยของ ตนไม่พึงเลื่อมใส โดยเหตุอยู่ปราศจากสติ เป็นต้น และโดยถึงความเป็นคนพาล อย่างยิ่ง ทุกข์นี้ทั้งหมดมีเพราะเหตุชรา เพราะเหตุฉะนั้น ชราจึงเป็นทุกข์แล

ถ. ที่อาจารย์บรรยายว่า เมื่อแรกเกิดครั้งแรกก็เป็นโลภะแล้ว ไม่ทราบว่าเป็นโลภะอย่างไร

ส. วันหนึ่ง ๆ ปกติก็เป็นโลภะมากอยู่แล้ว ยับยั้งไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น การสะสมโลภะก็เป็นปัจจัยทำให้ทันทีที่เกิดรู้อารมณ์ในภพใดก็ตาม รู้สึกตัวเกิดขึ้น ขณะนั้นก็มีมโนจิตพอใจในภพ คือ ในการเกิด

ถ. แต่ตอนแรกที่เราเริ่มออกจากครรภ์ของมารดา เรายังไม่มีความรู้สึก เรายังจำอะไรไม่ได้

ส. เพราะจำไม่ได้จึงไม่รู้ว่าเป็นโลภะแล้ว แต่ลองคิดถึงปกติธรรมดา
ทุก ๆ วัน โลภะมีมากไหม เมื่อโลภะมีมาก และเก็บสะสมสืบทอดอยู่ในจิต จะเป็น
ปัจจัยให้ชวนวิจิตรประเภทไหนเกิดก่อนเป็นครั้งแรก วันนี้ลืมตาตื่นขึ้นมาเป็นอะไรก่อน

ถ. อาจะพอใจในสิ่งที่เห็น

ส. เฉพาะวันนี้วันเดียว ตื่นขึ้นทันทีก็เป็นโลภะแล้ว ฉันทิ เวลที่เกิดใน
ภพไหนภุมิไหนก็ตาม เมื่อมีการรู้สึกตัว ก็มีความยินดีพอใจในการมีชีวิต

ถ. ทั้ง ๆ ที่ตอนนั้นยังจำความไม่ได้หรือ

ส. จำความได้หรือจำความไม่ได้ การสะสมของโลภะที่มีเป็นปกติใน
ทุก ๆ วัน จะเป็นปัจจัยทำให้โลภะชวนะเกิดเป็นชวนวิจิตรทางมโนทวาร ไม่ว่าวัยไหน
ทั้งนั้น ไซ้ไหม ลืมตาตื่นขึ้น ชวนวิจิตรเป็นอะไร

ถ. เมื่อสักครู่อจารย์บอกว่า ตัวชราไม่เป็นทุกข์ แต่ว่าขันธ ๕ เป็นทุกข์

ส. อะไรชรา

ถ. ขันธ ๕ ชรา

ส. ขันธอื่นไม่เห็น ไซ้ไหม

ถ. ตัวชราไม่เป็นทุกข์ แต่ชราเองมีภาวะเป็นทุกข์ ไซ้ไหม มีสภาวะเป็น
ทุกข์เหมือนกัน

ส. เป็นอย่างไร ทุกขเวทนาทางกายหรืออะไร

ถ. ไม่ใช่ คำว่า ชราก็เป็นทุกข์ คือ ไม่เที่ยงเหมือนกัน

ส. ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องไม่เที่ยง ถ้าเรื่องไม่เที่ยง ก็เป็นทุกขณะที่สังขารธรรม
เกิดขึ้นและดับไป เป็นสังขารทุกข์ แต่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงทุกข์โดยตลอดตั้งแต่
เกิดจนกระทั่งถึงชราว่า เป็นที่ตั้งของทุกข์

ถ. ที่แสดงนี้เป็นทุกขเวทนา

ส. เป็นที่ตั้งของทุกข์ เพราะว่าโหมนัสเวทนาจึงเกิดด้วย ไม่ใช่มีแต่ทุกข์กาย
ทุกข์ใจก็มีจากความชรา เพราะทุกคนไม่อยากชรา ก็เป็นโหมนัสเวทนาทางใจแล้ว
ทางใจไม่ชอบความชรา เพราะฉะนั้น เมื่อชราก็เป็นโหมนัสเวทนา

การพิจารณารูปมีโดยนัยหลายอย่าง ซึ่งข้อความใน **พระคัมภีร์สัจจสังเขป** ได้กล่าวถึงการพิจารณารูปโดยนัยต่าง ๆ คือ

พิจารณารูปในภพหนึ่ง ๆ อันกำหนดด้วยจตุตถะและปฏิสนธิย่อมดับไปในภพนั้น ๆ นั้นแหละ เพราะเหตุที่รูปไม่เที่ยง เพราะไม่เที่ยงจึงเป็นทุกข์ เพราะเป็นทุกข์จึงเป็นอนัตตา

ทุกคนมีรูป แต่ไม่ได้พิจารณารูป จึงไม่สามารถดับความยินดีพอใจในรูป เพราะไม่เห็นว่ารูปไม่เที่ยง เพราะฉะนั้น ข้อความใน **พระคัมภีร์สัจจสังเขป** จึงได้แสดงการพิจารณารูปในภพหนึ่งชาติหนึ่ง คือ รูปชาติก่อนเป็นใคร และสิ้นชีวิตจากชาติก่อนในขณะวัยไหน อาจจะในวัยเด็ก หรือในวัยกลาง หรือในวัยชรา ก็ไม่สามารถรู้ได้ เพราะรูปชาติก่อนก็ดับหมดพร้อมกับจตุตถะจิตของชาติก่อน

สำหรับในชาตินี้ รูปที่กำลังมีอยู่นี้ เป็นใครในชาตินี้ ก็เป็นอยู่ได้ไม่นานเลย และรูปซึ่งยึดถือว่าเป็นเราในชาตินี้ทั้งหมดก็จะดับพร้อมจตุตถะจิต เพราะฉะนั้น ควรจะพิจารณาความไม่เที่ยงของรูปตั้งแต่ชาติก่อน จนถึงความไม่เที่ยงของรูปในชาตินี้ และรูปในชาติต่อ ๆ ไปด้วย

บางท่านอาจจะสงสัยว่า ทำไมต้องพิจารณาไปถึงรูปในชาติก่อนนั้นด้วย ก็เพื่อที่จะเทียบเคียงให้เห็นว่า แม้รูปในปัจจุบันชาตินี้ก็เช่นเดียวกัน เพราะในชาติก่อนทุกคนก็ไม่ทราบว่ามีรูปร่างหน้าตาอย่างไร มีผิวพรรณอย่างไร มีตระกูล มีทรัพย์สมบัติอย่างไร อาจจะเป็นผู้ที่มียุบสวยามเลอเลิศเป็นเทพธิดา หรือเป็นพระราชธิดา เคยมีทรัพย์สมบัติ ครอบครองราชวัง ข้าทาสบริวารมากมาย แต่เดี๋ยวนี้สิ่งที่เคยมีแล้วในชาติก่อน ๆ อยู่ที่ไหน ฉันทใด ในชาตินี้ก็เหมือนกัน ไม่ต่างกันเลย แม้รูปร่างหน้าตาผิวพรรณสมบัติที่มีอยู่ในชาตินี้ ก็จะเป็นเจ้าของอยู่ได้ไม่นาน และจะเหมือนชาติก่อนที่ต้องจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นไป

เพราะฉะนั้น การคิดถึงรูปแม้ในชาติก่อนว่าไม่เที่ยง ก็จะเป็นเหตุให้คลายความยึดติดในรูปของตนเองแม้ในชาติปัจจุบัน หรือว่าแม้ในสมบัติทั้งหลายที่มีในชาติปัจจุบันด้วย

ข้อความต่อไป กล่าวถึงการพิจารณาโดยอาการถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูปที่เจริญวัย คือ

รูปที่เกิดขึ้น เมื่อเกิดแล้วจะต้องเกิดดับสืบต่อจนกระทั่งเติบโตขึ้นเป็นวัยต่าง ๆ ซึ่งถ้ากำหนดโดยระยะ ๑๐๐ ปี ก็แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ด้วยอำนาจแห่งวัยทั้ง ๓ คือ วัยต้น วัยกลาง และวัยปลาย

พิจารณาว่ารูปที่เป็นไปแล้วในปฐมวัยซึ่งมีประมาณ ๓๓ ปี ย่อมไม่ถึงวัยที่ ๒ เลย ย่อมดับไปในวัยที่ ๑ นั้นนั่นแล

ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงอายุ ๓๓ ปี รูปตอนเป็นเด็ก บางคนเป็นเด็กที่น่ารัก หรือว่าเวลาเติบโตขึ้นก็มีความสุขตามวัย แต่ว่าแม้รูปด้วยอำนาจแห่งปฐมวัยซึ่งมีประมาณ ๓๓ ปี ย่อมไม่ถึงวัยที่ ๒ เลย ย่อมดับไปในวัยที่ ๑ นั้นนั่นแล คือ ไม่มีใครคงเหลือรูปตอนเป็นเด็กอยู่เลย รูปเป็นเด็กก็เกิดดับตอนเป็นเด็ก

เพราะเหตุนี้จึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

พิจารณารูปที่เป็นไปแล้วในวัยที่ ๒ คือ มัชฌิมวัย ซึ่งมีประมาณ ๓๔ ปีว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เพราะไม่ถึงวัยที่ ๓ เลย ดับไปในวัยที่ ๒ นั้นนั่นแล

ท่านที่กำลังอยู่ในวัยที่ ๒ ก็พิจารณาได้ว่า รูปที่อยู่ในวัยที่ ๒ ก็ไม่เที่ยง กำลังดับไปในวัยที่ ๒ ไม่ต่อไปถึงวัยที่ ๓ ได้เลย

พิจารณารูปที่เป็นไปแล้วในวัยสุดท้าย ซึ่งมีประมาณ ๓๓ ปีว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เพราะไม่ทันถึงระยะตาย ก็ดับไปในวัยนั้นนั่นแล

การที่จะเห็นว่ารूपไม่เที่ยง ไม่ต้องรอจนกระทั่งถึงวันตายจึงจะคิดว่าไม่เที่ยง แต่แม้ในขณะที่ยังไม่ถึงวันตาย รูปก็เปลี่ยนแปลงไม่เที่ยงอยู่แล้ว

๑๓๗๖

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหาวิทยาลัย
วันอาทิตย์ที่ ๑๑ ต่อวันอาทิตย์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

หรืออีกประการหนึ่ง อาจะกำหนดโดยชอยจาก ๑๐๐ ปี แต่แทนที่จะเป็น ๓ ส่วนด้วยอำนาจ ๓ วัย ก็ชอยออกเป็น ๑๐ ส่วนด้วยอำนาจทศกะ คือ ระยะ ๑๐ ปี ซึ่งท่านกล่าวไว้ว่า

มัตถทศกะ ๑๐ ปีแห่งการประดับประดา กีฬาทศกะ ๑๐ ปีแห่งการเล่น
วันณทศกะ ๑๐ ปีแห่งผิวพรรณ พลทศกะ ๑๐ ปีแห่งกำลัง ปัญญาทศกะ ๑๐ ปี
แห่งปัญญา มายาทศกะ ๑๐ ปีแห่งมารยา บัพพาทศกะ ๑๐ ปีแห่งความค้อม
วังทศกะ ๑๐ ปีแห่งความโง่ โมฆุทศกะ ๑๐ ปีแห่งความหลง สยันทศกะ
๑๐ ปีแห่งการนอน

นี่ก็ตามวัย คือ มัตถทศกะ ๑๐ ปีแห่งการประดับประดา เมื่อเกิดมาก็ต้อง
ตกแต่งจนกว่าจะโต ดัดแขนขา ทาขม้น บำรุงผิวพรรณต่าง ๆ เป็นต้น

ต่อไปเป็น ๑๐ ปีแห่งการเล่น

ต่อไปเป็น ๑๐ ปีแห่งผิวพรรณ

ปีที่ ๔๐ เป็นปีแห่งกำลัง ปีที่ ๕๐ เป็นปีแห่งปัญญา ปีที่ ๖๐ เป็นปีแห่งมารยา
ปีที่ ๗๐ เป็นปีแห่งความค้อม ปีที่ ๘๐ เป็นปีแห่งความโง่ ปีที่ ๙๐ เป็นปีแห่งความ
หลง ปีที่ ๑๐๐ เป็นปีแห่งการนอน ก็เพื่อที่จะพิจารณาแต่ละทศกะว่า รูปที่เป็นไปแล้ว
ในทศกะที่ ๑ ไม่ทันถึงทศกะอื่น ย่อมดับไปในทศกะนั้นนั่นแหละ เพราะฉะนั้น
จึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

ถ. ที่กำหนดมาตรฐานอย่างนี้ จะเป็นเหมือน ๆ กันทุกคนหรือเปล่า ที่ว่า
คนมีอายุสูงขึ้นจะต้องมีปัญญามากขึ้น

ส. โดยทั่วไป

ถ. ไม่ได้หมายความว่าทุกคน ไซ้ใหม่

ส. เรื่องของปัญญา เป็นเรื่องที่ถ้าอบรมเจริญแล้วไม่เสื่อม ถึงแม้ว่าวัยจะเสื่อม แต่ปัญญาไม่เสื่อม ถ้าไม่ได้อบรมเจริญปัญญา ก็ต้องเป็นไปตามวัย

ถ. หมายความว่า ถ้าเราพัฒนาอยู่เรื่อย ๆ ปัญญาจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ส. ถ้าเป็นพระอริยบุคคล เป็นพระโสดาบันบุคคล พระสกทาคามีบุคคล พระอนาคามีบุคคล พระอรหันต์ ปัญญาที่ได้อบรมเจริญแล้วจะไม่เสื่อมไปตามวัย แต่ถ้าไม่ได้อบรมเจริญปัญญา ก็ตามวัย

ถ. ในปีี่ ๖๐ เป็นปีแห่งมารยาอย่างไร

ส. การล่วงจากวัยกลางคนไปสู่วัยชรา บางคนอายุ ๕๐ อาจจะยังไม่เห็นถึงความชรา เพราะปีที่ ๔๐ เป็นปีแห่งกำลัง ปีที่ ๕๐ เป็นปีแห่งปัญญา แต่ปีที่ ๖๐ ควรที่จะมองเห็นความแก่ ความชรา แต่คิดว่ายังไม่แก่ หรือคิดว่ายังแข็งแรง คิดว่ายังเหมือนเดิมทั้งความรู้สึกนึกคิด จึงเหมือนมารยาที่ทำให้เข้าใจผิดไป เพราะแท้ที่จริงควรเป็นปีที่ชรา แต่ความรู้สึกยังไม่เป็นอย่างนั้น คิดว่ายังแข็งแรงเหมือนเดิม ซึ่งอาจจะเป็นไปได้สำหรับท่านที่มีสุขภาพสมบูรณ์ดี เพราะฉะนั้น ก็เป็นปีซึ่งยังไม่แน่ใจว่าได้แก่แล้ว จนกว่าจะถึงปีที่ ๗๐ ปีแห่งความค้อม ปีที่ ๘๐ ปีแห่งความโก่ง จากค้อมก็สู่โก่ง ปีที่ ๙๐ ปีแห่งความหลง และปีที่ ๑๐๐ คือ ปีแห่งการนอนเคลื่อนไหวลำบากสำหรับคนที่มีอายุ ๑๐๐ ปี แม้แต่ ๙๐ ปี กำลังก็อ่อนลงไปมากแล้ว

เพราะฉะนั้น จะเห็นจริง ๆ ถึงความไม่เที่ยงของรูป ซึ่งทุกคนจะต้องถึงในวันหนึ่งวันใด ช้าหรือเร็วเท่านั้นเอง และแล้วแต่ว่าจะถึงหรือเปล่า เช่น ๑๐๐ ปีอย่างนี้ ก็ไม่แน่ว่าจะถึง ๙๐ ปีก็ไม่แน่ว่าจะถึง ๘๐ ปีก็ไม่แน่ว่าจะถึง ๗๐ ปีก็ไม่แน่ว่าจะถึง ๖๐ ปีก็ไม่แน่ว่าจะถึง เพราะตามความเป็นจริงรูปเกิดและดับไป เพียงแต่ถ้ายังไม่สิ้นสุดชีวิตในภพหนึ่งชาติหนึ่ง ก็จะปรากฏสภาพของรูปในลักษณะอาการต่าง ๆ

อีกประการหนึ่ง โดยพิจารณาซอยให้สั้นเข้ากว่านั้นอีก คือ ใน ๑๐๐ ปี แทนที่จะซอยเป็น ๑๐ ปี ก็ซอยเป็น ๒๐ ส่วน ส่วนละ ๕ ปี หรือว่าซอยเป็น ๒๕ ส่วน ส่วนละ ๔ ปี หรือว่าซอยเป็น ๓๓ ส่วน ส่วนละ ๓ ปี ซอยให้สั้นอีกก็ได้ คือ ซอยเป็น

๕๐ ส่วน ส่วนละ ๒ ปี หรือว่าซอยให้สั้นอีก เป็นส่วนละ ๑ ปี และปีหนึ่งซอยเป็น ๓ ส่วน ด้วยอำนาจฤดู ๓ หรือซอยเป็น ๖ ส่วน ด้วยอำนาจฤดู ๖ คือ หัวฤดู ทำยฤดู ด้วย หรือซอยเป็น ๑๒ ส่วน ด้วยอำนาจเดือน ๑๒ เดือน และพิจารณาโดยนัยที่กล่าวแล้ว คือ รูปในแต่ละระยะที่แบ่งนั้น ๆ ก็ดับในระยะนั้น ๆ ไม่ถึงระยะต่อ ๆ มา จึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

ข้อสำคัญ พิจารณาบ้างหรือเปล่า

ไม่ใช่ว่าทรงแสดงไว้เพื่อที่จะพิจารณาให้ละเอียดขึ้น แต่ไม่ได้พิจารณาเลย เพราะฉะนั้น การพิจารณาก็มีตั้งแต่อย่างหยาบ ตั้งแต่ชาติก่อนจนกระทั่งถึงชาตินี้ และพิจารณาชาตินี้โดยวิธีต่าง ๆ ซอยให้สั้นเข้า ๆ จนกระทั่งถึง ๑ เดือน

ซอยออกเป็น ๑๒ ส่วน ด้วยอำนาจ ๑๒ เดือน และยังแบ่งเดือนเป็น ๒ ปักษ์ คือ ข้างแรมกับข้างขึ้น และแบ่งปักษ์ออกเป็น ๑๕ ส่วน คือ ๑๕ วัน และแบ่งวันออกเป็น ๓ ยาม

นี่คือการให้พิจารณาจริง ๆ ซึ่งในวันหนึ่งก็แบ่งออกเป็น ๓ ยาม แต่ถ้าจะให้ละเอียดยิ่งกว่านั้นอีก ก็แยกเป็นส่วน ๆ ๖ ส่วนใน ๓ ยาม คือ ก้าว ถอย คู้ เขยียด มอง เหลียว ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาใน ๓ ยามนั้น และพิจารณารูปที่เป็นไปในเวลาก้าว ซึ่งไม่ถึงเวลาถอย

แสดงให้เห็นจริง ๆ ว่า สิ่งที่เกิดขึ้น เกิดขึ้นเพื่อดับแต่ละขณะ ไม่มีการย้อนกลับไปหาขณะก่อนเลย เช่น ในขณะที่กำลังจะรู้ได้ว่า รูปที่กำลังไปในขณะนั้นก็ดับในขณะนั้นนั่นเอง ไม่ใช่รูปก่อนที่จะก้าว และยังไม่ถึงรูปที่เป็นไปในเวลาอื่น เช่น ในเวลาถอยไม่ถึงเวลาคู้ พิจารณารูปที่เป็นไปในเวลาก้าวไม่ถึงเวลาถอย รูปที่เป็นไปในเวลาถอยไม่ถึงเวลาคู้ รูปที่เป็นไปในเวลาคู้ไม่ถึงเวลาเขยียด รูปที่เป็นไปในเวลาเขยียดไม่ถึงเวลามอง รูปที่เป็นไปในเวลามองไม่ถึงเวลาเหลียว ย่อมดับไปในระยะนั้น ๆ นั้นแล

อนึ่ง กำหนดละเอียดลงไปอีก ซอยระยะอย่างเท่าก้าวหนึ่งเป็น ๖ ส่วน คือ รูปที่เป็นไปแล้วในเวลายกไม่ถึงเวลาย่าง รูปที่เป็นไปในเวลาย่างไม่ถึงเวลาก้าว รูปที่

เป็นไปในเวลาก้าวไม่ถึงเวลาผ่อนลง รูปที่เป็นไปในเวลาผ่อนลงไม่ถึงเวลาจุดพื้น รูปที่เป็นไปในเวลาจุดพื้นไม่ถึงเวลาเหยียบราบ ย่อมดับไปในระยะนั้น ๆ นั้นแล

การพิจารณาโดยอาการถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูปที่เจริญวัยแล้ว ด้วยประการฉะนี้

เมื่อีก่อนที่จะถึงที่นี้ทุกคนต้องก้าวแน่นอน และถึงแม้ว่าจะยังอยู่ในห้องนี้ ก็มีการก้าวอยู่ แต่จะต้องพิจารณาชอยระยะอย่างเท่าก้าวหนึ่งออกเป็น ๖ ส่วน เป็นความจริงใช่ไหม ถ้าจะพิจารณารูปในขณะที่ยก ขณะนั้นไม่ใช่ในขณะที่ย่าง เพียงแต่ยกขึ้น รูปที่เป็นไปในเวลาอย่างก็ไม่ถึงเวลาก้าว รูปที่เป็นไปในเวลาก้าวก็ไม่ถึงเวลาผ่อนลง รูปที่เป็นไปในเวลาผ่อนลงก็ไม่ถึงเวลาจุดพื้น และรูปที่เป็นไปในเวลาจุดพื้นก็ไม่ถึงเวลาเหยียบราบ

ไม่ทราบท่านผู้ใด ระลึกลักษณะของรูปที่กำลังปรากฏอย่างนี้หรือเปล่า แต่ว่าสติสัมปชัญญะสามารถที่จะเกิดระลึกลักษณะของรูปได้

ถ. คัมภีร์สัจจสังเขปที่อาจารย์ยกมาอ้าง เวลาในกรุงเทพเขาก็ปฏิบัติกัน อย่างนี้ เวลาก้าวก็นึกว่า ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ คุกหนอ อย่างนี้เป็นต้น ข้อปฏิบัติแบบนี้จะเห็นความเกิดดับของรูป ใช่ไหม

ส. ไม่ได้มุ่งที่จะให้เห็นการเกิดดับโดยการคิดที่กำลังก้าว หรือกำลังย่าง หรือกำลังเหยียบ แต่ต้องแยกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม นี่เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ไม่ว่าจะพิจารณาสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะใดก็ตาม เช่น ในขณะนี้นี่หนึ่ง ก็ระลึกลักษณะที่เป็นรูป หรือลักษณะที่เป็นนาม เพื่อเพิ่มการรู้ชัดขึ้น

ทุกท่านสามารถรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ เช่น ทางตา เห็น เป็นปกติ แต่ว่าลักษณะที่เห็นเป็นนามธรรม เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้ นี่เป็นสิ่งที่ปัญญาจะต้องเจริญขึ้น ไม่ใช่เพียงแค่พิจารณาว่าเห็น หรือในขณะที่กำลังก้าว ก็ไม่ใช่คิดว่ากำลังยก หรือกำลังย่าง หรือกำลังเหยียบ หรือกำลังคุก แต่จะต้องรู้ลักษณะของนามธรรมที่กำลังมีรูปเป็นอารมณ์ และรู้ลักษณะของรูปในขณะนั้นว่าต่างกับลักษณะของนาม

ข้อสำคัญประการแรกที่สุด คือ ไม่ว่าสติจะเกิดในขณะใด ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมในขณะใด จะต้องศึกษาลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ โดยเพิ่มความรู้ลักษณะที่เป็นนามธรรมว่า ลักษณะที่เป็นนามธรรมต่างกับลักษณะของรูปธรรมซึ่งยากที่จะรู้

พูดถึงนามธรรม ๆ นามธรรมไม่ใช่รูป แต่ที่กำลังเห็น ลักษณะที่ไม่ใช่รูปซึ่งเป็นนามธรรม เป็นเพียงธาตุรู้ เป็นอาการรู้อย่างไร

การอบรมเจริญปัญญาจะต้องระลึктаทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ โดยศึกษาลักษณะของสภาพรู้ซึ่งต่างกับลักษณะของรูป จนกว่าจะรู้ชัด

ทุกคนเข้าใจความหมายที่ว่า ตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้าไม่ใช่สภาพที่รู้อะไรเลย ขณะนี้ถ้าท่านผู้ใดกำลังยืน หรือว่าท่านผู้ใดกำลังนั่ง ท่านผู้ใดกำลังนอน ลองคิดถึงซากศพ ซึ่งตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้าเป็นรูป ไม่มีเห็น เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ต้องต่างจากซากศพ

อาการเห็น ลักษณะเห็น เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ ซึ่งซากศพไม่มี เพราะซากศพมีแต่รูปซึ่งแข็งตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า ถ้าเพิ่งสิ้นชีวิตใหม่ ๆ ยังไม่แข็งก็ได้ แต่ไม่มีการเห็น เพราะฉะนั้น ใครก็ตามที่พยายามโน้มที่จะศึกษาให้รู้ลักษณะของธาตุรู้ อาการรู้ก็อาจจะนึกเทียบได้กับรูปที่ปราศจากวิญญาณว่า ซากศพมีรูป แต่ไม่มีเห็น ไม่มีได้ยิน เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังได้ยินนี้ ลืมเรื่องของรูป และศึกษาลักษณะของการรู้เสียงสภาพที่กำลังได้ยินเสียงว่า ลักษณะที่รู้เสียงนั้นเป็นแต่เพียงธาตุรู้ เป็นอาการรู้ชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่เรา เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยและดับไป

ดังนั้น ไม่ว่าจะโดยนัยใด ๆ ที่จะพิจารณาขณะที่ก้าว ขณะที่เดิน ขณะที่ย่าง ขณะที่เหยียบ ให้ศึกษาลักษณะของรูปธรรมและลักษณะของนามธรรม โดยไม่ใช่คิดถึงชื่อหรือคิดถึงคำ แต่ถ้าจะมีการคิดนึกเกิดขึ้น สติสัมปชัญญะก็ต้องรู้ว่า ขณะที่คิดนึกนั้น ซากศพก็ไม่ได้คิดอีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังคิดนั้นก็จะเป็นลักษณะอาการของธาตุรู้ สภาพรู้

พอที่จะระลึกลักษณะที่เป็นธาตุรู้ในขณะนี้ได้ ใช่ไหม

นอกจากนั้น ยังสามารถพิจารณารูป ด้วยสามารถรูปที่เกิดแต่อาหาร คือ

รูปที่เป็นไปในเวลาอิม ไม่ถึงเวลาหิว ย่อมดับไปในเวลาอิมนั้นนั่นแล รูปที่เป็นไปในเวลาหิว ไม่ถึงเวลาอิม ย่อมดับไปในเวลาหิวนั้นนั่นแล เพราะเหตุนี้รูปจึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

ถ้าเป็นโยนิโสมนสิการ คือ การพิจารณาโดยแยบคาย จะทำให้ระลึกได้ในขณะที่หิว เพราะวันหนึ่ง ๆ ต้องหิว ก็ไม่ลืมที่จะพิจารณาลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมในขณะที่หิว โดยไม่ต้องเจาะจงว่าจะพิจารณารูปอะไร นามอะไร แต่ในขณะที่หิวนั้นก็อาจจะระลึกได้ว่า ลักษณะไหนเป็นนามธรรม ลักษณะไหนเป็นรูปธรรม

หรือในขณะที่กำลังบริโภคอาหาร หลงลืมสติ แต่เมื่อบอกว่าอิมแล้ว ก็อาจจะเป็นผู้ที่โยนิโสมนสิการนึกได้ทันที ระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้น เพื่อรู้ว่าเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม

ถ้าไม่ระลึกอย่างนี้ ไม่มีทางดับการยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลได้ เพราะว่าจะหลงลืมสติตลอด ไม่ว่าจะนั่ง จะนอน จะยืน จะเดิน จะก้าว จะคู้ จะเหยียด จะเหลียว จะดู หรือว่าจะหิว จะอิม

ข้อความต่อไปมีว่า

พิจารณารูปด้วยสามารถรูปที่เกิดแต่ธาตุว่า รูปที่เป็นไปแล้วในเวลาหนาว ไม่ถึงเวลาร้อน รูปที่เป็นไปแล้วในเวลาร้อน ไม่ถึงเวลาหนาว ย่อมดับไปในเวลานั้นนั่นแล เพราะเหตุนี้ รูปจึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

เรื่องหนาวเรื่องร้อนเป็นชีวิตประจำวัน ทุกท่านหมั่นระยະนี้อาจจะบอกว่าอากาศดี และบางวันอาจจะรู้สึกว่าร้อนมาก แต่ไม่ใช่หลงลืมสติและพูดถึงเรื่องอากาศเท่านั้น แต่ควรที่จะระลึกทันทีในขณะนั้นว่า ลักษณะใดเป็นนามธรรม ลักษณะใดเป็นรูปธรรม

เพราะฉะนั้น ข้อความในอรรถกถาจะแสดงธรรมเป็นเครื่องเตือนให้สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมในชีวิตประจำวัน เพราะทุกท่านคงจะพูดกันเรื่องหนาว ๆ

ร้อน ๆ ตลอดเวลา ซึ่งในขณะที่พูดเรื่องหนาว ๆ ร้อน ๆ ก็ควรที่สติจะระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏด้วย

ต่อจากนั้น ควรที่จะได้พิจารณา ด้วยสามารถแห่งรูปที่เกิดแต่กรรม คือ

รูปอันมีกรรมเป็นสมุฏฐานที่เป็นไปในจักขุทวาร ไม่ถึงโสตทวาร ย่อมดับในจักขุทวารนั้นนั่นแล รูปที่มีกรรมเป็นสมุฏฐานที่เป็นไปในโสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร หทยวัตถุ ย่อมดับในทวารนั้น ๆ นั่นแล เพราะเหตุนี้จึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

ต่อจากเรื่องของความหนาว ความร้อน ก็มาถึงทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจว่า รูปที่เป็นไปในแต่ละทวารนั้นก็ดับ เมื่อกระทบกับแต่ละทวารนั้นนั่นเอง เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังเห็นทวารหนึ่ง รูปดับ ในขณะที่กำลังได้ยินทวารหนึ่ง รูปก็ดับทางทวารนั้น ๆ ไม่ต่อเนื่อง หรือไม่ใช่รูปอันเดียวกัน ระหว่างขณะที่เห็นกับขณะที่ได้ยิน

นอกจากนั้น ก็พิจารณา ด้วยสามารถรูปที่เกิดแต่จิต คือ

รูปที่เป็นไปแล้วในกาลแห่งโสมนัส ไม่ถึงกาลแห่งโทมนัส รูปที่เป็นไปแล้วในกาลแห่งโทมนัส ไม่ถึงกาลแห่งโสมนัส ย่อมดับไปในจิตนั้น ๆ นั่นแล เพราะเหตุนี้จึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

ขณะนี้เอง โสมนัส หรือโทมนัส หรืออุเบกขา เวลาที่สนุกสนานรื่นเริง ยิ้มแย้มแจ่มใส ขณะนั้นจิตเป็นโสมนัส รูปดับในขณะที่กำลังโสมนัสนั่นเอง ไม่ถึงกาลที่เป็นโทมนัสเวทนา หรือว่าในขณะที่โทมนัสเวทนาเกิด โทสมูลจิตเกิด ร้องไห้คร่ำครวญ รูปนั้นก็ดับไป ๆ ในขณะที่กำลังร้องไห้คร่ำครวญนั่นเอง ไม่ถึงกาลแห่งโสมนัส

เพราะฉะนั้น สติสามารถที่จะระลึกลักษณะของสภาพธรรม แม้ในขณะที่เวทนาเปลี่ยนไปจากสภาพของโสมนัสเป็นอุเบกขา และเปลี่ยนจากสภาพของอุเบกขาเป็นโทมนัส

๑๓๗๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

นอกจากนั้น สามารถพิจารณา ด้วยสามารถธรรมดารูป คือ

ในรูปที่เนื่องด้วยอนินทรีย์ อันเป็นไปอยู่ในระยะกำหนดเป็นอันมาก มีหน่อแห่งต้นอโศกเป็นต้น รูปที่เป็นไปในระยะกำหนดนั้น ๆ ไม่ถึงระยะกำหนดอื่น ๆ ย่อมดับไปในระยะกำหนดนั้น ๆ นั้นแล เพราะเหตุนี้ จึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

ท่านที่ชอบต้นไม้และพิจารณาดูการเจริญเติบโตของต้นไม้บ่อย ๆ จะเห็นการเจริญเติบโตตั้งแต่เป็นหน่อจนกระทั่งเป็นลำต้น เป็นกิ่ง ก้าน ใบ ดอก ขณะนั้นระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นหรือเปล่า แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ควรพิจารณาความไม่เที่ยง ความเกิดขึ้นและดับไปแม้ของรูปซึ่งไม่มีใจครอง เช่น รูปของต้นไม้ใบหญ้าต่าง ๆ ก็ไม่สามารถคงทนอยู่ได้ ต้องมีการเกิดดับเจริญเติบโตและเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ

เมื่อได้พิจารณาด้วยดี อบรมเจริญปัญญาด้วยดี ผล คือ

พิจารณาด้วยสามารถถอนทิฏฐิ ย่อมเห็นด้วยอำนาจการถอนเสียซึ่งทิฏฐิ เพราะมองไม่เห็นอัตตา ด้วยอำนาจอนัตตานุปัสสนา

การพิจารณาบ่อย ๆ เนื่อง ๆ สติเริ่มระลึก ปัญญาที่เจริญขึ้นจะต้องมีผล คือ สามารถถอนความเห็นผิดที่เคยยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นอัตตา เพราะมองไม่เห็นอัตตา ในสภาพธรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นปรากฏ ด้วยอำนาจอนัตตานุปัสสนา

พิจารณาด้วยสามารถเพิกเสียด้วยดีซึ่งมานะ ย่อมเห็นด้วยอำนาจการเพิกเสีย ด้วยดีซึ่งมานะ เพราะมองไม่เห็นความสูงส่งซึ่งมีมานะอยู่ ด้วยอำนาจอนิจจานุปัสสนา

กิเลสทั้งหลายแม้แต่มานะ เวลาที่สภาพธรรมปรากฏโดยความไม่เที่ยงเลย ก็จะทำให้สามารถ เพิกเสียด้วยดีซึ่งมานะ ได้

พิจารณาด้วยสามารถระงับความใคร่ ย่อมเห็นด้วยอำนาจระงับความใคร่ เพราะมองไม่เห็นวัตถุที่ตนพึงปรารถนา ด้วยอำนาจทุกขานุปัสสนา

ถ้าประจักษ์แจ้งจริง ๆ ว่า สภาพธรรมเกิดขึ้นและดับไป ยังจะปรารถนา สภาพธรรมอะไรอีกในขณะที่ประจักษ์ความจริงนั้น เพราะสิ่งที่เกิดและดับไปไม่ใช่ วัตถุที่น่าปรารถนา แต่เป็นการยากจริง ๆ ที่จะเห็นการเกิดขึ้นและดับไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งกำลังเกิดดับอยู่ในขณะนี้

นอกจากนั้น ยังต้องพิจารณาละเอียด เพราะถ้าถือว่าเราเห็น หรือว่าวิปัสสนา ของเรา ดังนี้ ขึ้นชื่อว่า การถอนเสียด้วยดีซึ่งทิฏฐิยังไม่มี

เพราะฉะนั้น เพียงแต่สตรียะลึกลักษณะของนามธรรมรูปธรรมบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ยังไม่สามารถถอยถอนกิเลสใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะกิเลสจะติดตามไปละเอียดขึ้น ๆ แม้แต่ ในขณะที่ประจักษ์การเกิดดับของนามธรรมและรูปธรรม ยังไม่ใช่การรู้แจ้งพระนิพพาน ที่สามารถดับกิเลสได้ ขณะนั้นก็ยังเป็นเราเห็น เป็นวิปัสสนาของเรา ฉะนั้น จึงยังไม่ได้ดับซึ่งทิฏฐิเป็นสมุจเฉท แต่เพราะถือว่า สังขารเท่านั้นย่อมเห็นสังขาร ดังนี้ ขึ้นชื่อว่า การถอนเสียด้วยดีซึ่งทิฏฐิย่อมมี

ในขณะนี้ไม่มีสัตว์บุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นแต่ละขั้นที่ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ซึ่งไม่เหมือนกันเลยในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นสังขารขั้นของใครก็ตาม การคิดนึกของ แต่ละคนในขณะนี้ ย่อมเป็นไปตามการปรุงแต่งของการสะสมของแต่ละบุคคล

ถ้าท่านผู้ฟังเจริญสตรียะลึกลักษณะของจิตที่เกิดขึ้นและดับไป และพิจารณาถึง ปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดจิตขณะนั้นขึ้นได้ จะเห็นได้จริง ๆ ว่า ปัจจัยนั้นช่างวิจิตรที่ สามารถปรุงแต่งให้จิตนั้นเกิดขึ้นขณะหนึ่งและดับไป เพราะสิ่งอื่นไม่สามารถทำให้จิต เกิดได้เลยนอกจากปัจจัยที่ทำให้จิตประเภทนั้น ๆ เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ไม่อยู่ใน อำนาจบังคับบัญชาจริง ๆ

ผู้ที่ถือว่า เราเห็นด้วยดี เราเห็นด้วยใจ ดังนี้ ยังถือว่าเพิกถอนมานะไม่ได้ แต่เพราะถือว่า สังขารเท่านั้นย่อมเห็นสังขาร ดังนี้ การเพิกถอนมานะย่อมมี

ผู้ที่ยังชื่นชมวิปัสสนาอยู่ว่า เราสามารถเห็น ดังนี้ ถือว่ายังระงับความใคร่ไม่ได้ แต่เพราะถือว่า สังขารเท่านั้นย่อมเห็นสังขาร ดังนี้ ถือว่าระงับความใคร่ไว้ได้

เรื่องที่จะละ คลาย ระงับ ดับกิเลสเป็นเรื่องที่ละเอียดจริง ๆ แม้ปัญญาจะเกิดขึ้นบ้างเพียงเล็กน้อยแล้ว ก็ยังมีความสำคัญตน หรือว่ายังมีความพอใจในการที่ปัญญาขั้นนั้น ๆ เกิด ซึ่งเป็นธรรมชาติเครื่องเน้นซ้ำ ทำให้การดับกิเลสเน้นซ้ำต่อไปอีก

สำหรับเรื่องของทุกข์ ตั้งแต่การเกิดจนกระทั่งเจริญเติบโตถึงวัยต่าง ๆ แม้การพิจารณาขณะที่แล ขณะที่เหลียว ขณะที่ก้าว ขณะที่คู่ ขณะที่เหยียด ขณะที่หิว ขณะที่อิม ขณะที่ร้อน ขณะที่หนาว ซึ่งเป็นชีวิตประจำวัน ก็ยังต้องเป็นผู้ละเอียดที่จะรู้ว่า แม้โทษมูลจิตซึ่งเป็นอกุศลธรรมก็เกิดขึ้นเพราะโลภะหรือราคะเป็นมูลเป็นปัจจัย คือ ตราบใดที่ยังมีความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจะอยู่ ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์หรือโทมนัสขึ้นได้ในวันหนึ่ง ๆ

ท่านที่เคยบอกว่าวันหนึ่ง ๆ ท่านมีโลภะน้อย แต่เมื่อได้พิจารณาเรื่องของโลภะ แล้วก็เห็นว่า วันหนึ่ง ๆ หลีกเลียงโลภะไม่ได้เลย เต็มไปด้วยโลภะมากมายจริง ๆ ตั้งแต่ตื่นจนหลับ ก็ควรพิจารณาเรื่องของโทษมูลจิตต่อไปอีกเพื่อจะได้ทราบว่า ที่ท่านเคยเข้าใจว่าไม่ค่อยจะมีโทษะเท่าไร หรือว่าโทษะของท่านวันหนึ่ง ๆ ไม่มากนัก เป็นความจริงอย่างนั้นหรือไม่

ท่านที่ยังพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจะ ปกติวันหนึ่ง ๆ ที่ตื่นขึ้น ทันทีที่ตื่นและเห็น หรือว่าคิดนึก ก็เป็นไปด้วยโลภะ เป็นของธรรมดาที่จริง แต่ในบางวัน เวลาที่ตื่นขึ้น ความหมกมุ่น ความกังวล ความห่วงใย ความเดือดร้อนใจ หรือว่าความขุ่นข้องหมองใจซึ่งมีอยู่ เพราะเหตุการณ์ในชีวิตอาจจะทำให้ตื่นขึ้นมาด้วยความกังวลในขณะนั้นก็ย่อมเป็นไปได้ เนื่องจากว่า ผู้ที่ยังพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจะ จะไม่พ้นไปจากโทษะ ซึ่งเป็นลักษณะของความกังวล

และการที่จะรู้ว่า ขณะใดเป็นโทสมูลจิต ขณะใดเป็นโลภมูลจิต บางทีการเกิดดับสลับกันอย่างรวดเร็วทำให้ยากที่จะบอกได้ว่า ขณะใดเป็นโลภมูลจิต ขณะใดเป็นโทสมูลจิต แต่ถ้าสังเกตความรู้สึกคือเวทนาจะรู้ได้ทันทีว่า ขณะนั้นเป็นจิตประเภทใด

ขณะที่ตื่นมาแล้วซุ่มซ่องหมองใจ เดือดร้อน กังวล ความรู้สึกเป็นอย่างไร ไม่สบาย เพราะฉะนั้น ต่อไปนี้ไม่ต้องถามใคร หรือไม่ต้องให้ใครบอกว่า นี่เป็นโลภมูลจิต หรือนี่โทสมูลจิต แต่สามารถพิจารณาจากความรู้สึกซึ่งเป็นเวทนาเจตสิกได้ คือ ถ้าขณะใดไม่สบายใจ ไม่พอใจแม้เพียงเล็กน้อย ขณะนั้นเป็นโทสมูลจิต

เวลาที่ตื่นและต้องบริหารร่างกาย ดูแลความสะอาด ตั้งแต่เข้าห้องน้ำด้วยโลภมูลจิต แต่โทสมูลจิตติดตามไปบ้างหรือเปล่า นี่เป็นสิ่งที่พิจารณาเห็นได้

ถ้าจะบอกว่าไม่ค่อยมีโทสะ แต่ขอให้พิจารณาจริง ๆ แม้แต่ในการที่จะดูแลบริหารร่างกายในวันหนึ่ง ๆ ว่า มีโทสมูลจิตบ้างไหม ตั้งแต่เข้าห้องน้ำ

ถ้ากระจะกไม่ใส น้ำไม่ไหล ท้องไส้ไม่สะดวก เริ่มแล้วใช้ไหม โทสมูลจิตหรือเปล่า เป็นสิ่งที่ต้องรู้จริง ๆ ว่า ไม่พ้นไปจากโลภะบ้าง โทสะบ้าง

ถึงเวลาแต่งตัว เสร็จธุระเรื่องห้องน้ำแล้ว โลภะบ้าง โทสะบ้าง เพราะบางท่านเลือดี ๆ ก็ถูกไฟไหม้ ที่ปกบ้าง ที่แขนบ้าง ขณะนั้นทันทีที่เห็นความรู้สึกเป็นอย่างไร อาจจะไม่ถึงกับโกรธมาก เพราะเป็นผู้ที่อบรมเจริญธรรม แต่ความไม่พอใจมีหรือเปล่า ขณะใดที่มีความไม่พอใจหรือความรู้สึกไม่สบายแม้เพียงเล็กน้อย สังเกตได้ว่าขณะนั้นเป็นลักษณะของอกุศลจิต และยังจะเรื่องของหน้าตาผมเผ้า ผมสั้นไป ยาวไป ก็เป็นเรื่องของโลภะบ้าง โทสะบ้าง สลับกันอยู่ตลอดเวลา ถ้าสังเกตจะรู้ว่าขณะใดที่ประสบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ เป็นอนิฏฐารมณ์ แม้เพียงผุ่นิดเดียว ขณะนั้นก็ปฏิจจให้โทษมนัสเวทนา ความรู้สึกไม่พอใจและโทสมูลจิตเกิดแล้ว ไม่ต้องถึงกับต้องมีความโกรธอย่างรุนแรง เพียงแต่เริ่มที่จะเห็นความไม่สบายใจ หรือว่าลักษณะของโทสมูลจิตแม้เพียงเล็กน้อย เช่น ความซุ่มซ่องต่าง ๆ

เมื่อถึงเวลารับประทานอาหาร มีโทสมูลจิตใหม่ หรือจะมีแต่เฉพาะโลกมูลจิต อาหารร้อนไปมีไหม เย็นไปมีไหม เผ็ดไป เค็มไป เปรี้ยวไป จานบิน ช้อนหัก ตู้อุ่น ไม่สะอาด โทรศัพท์ขัดข้อง

ขอให้พิจารณาความรู้สึกในขณะนั้นจริง ๆ ว่า เริ่มรู้จักลักษณะของโทสมูลจิต ละเอียดขึ้นแล้วหรือยัง ตลอดจนกระทั่งกว่าจะถึงที่ทำงาน สำหรับท่านที่ยังทำธุระกิจอยู่ ตั้งแต่ออกจากบ้านไป รถติด ขยะ สุนัขถูกรถทับ หรือเมื่อถึงที่ทำงานแล้ว เครื่องพิมพ์ดีด เครื่องอัดเทปขัดข้องต่าง ๆ ขณะนั้นก็เป็นผู้รู้ลักษณะของจิตว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จะไม่ให้เกิดความขุ่นใจเมื่อประสบกับอนิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่น่าพอใจต่าง ๆ ก็ไม่ได้

มีท่านผู้หนึ่ง ท่านเคยคิดว่า ท่านพึงเพชฌERMในขณะที่ยับรถไม่ได้ ถ้าจะพึงธรรมก็อยากพึงเวลาที่สะดวกใจจริง ๆ ไม่ใช่เวลาที่ขัBRรถอยู่ในท้องถนน เพราะการพึงธรรมของท่านนั้น ท่านต้องตั้งใจฟัง ท่านคิดว่าประโยชน์จะมีเฉพาะในขณะที่ตั้งใจฟัง

แต่ความจริงแล้ว แม้จะขัBRรถก็พึงธรรมได้ ไม่ใช่ว่าจะไม่มีประโยชน์ เพราะแทนที่จะรับฟังเสียงอื่น เช่น อาจะฟังข่าว หรือว่าฟังเพลง หรืออาจจะได้ยินเสียงรถข้างนอก เพียงเสียงที่ไม่น่าพอใจนิดเดียว โทสมูลจิตก็เกิดแล้วโดยยับยั้งไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น แทนที่จะให้จิตเป็นไปกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่ไม่น่าพอใจ ถ้าในขณะนั้นหูได้ยินเสียงของธรรมจะทำให้เกิดประโยชน์ เพราะในขณะนั้นจิตเป็นกุศล อาจจะทำให้ไม่โกรธเคืองผู้อื่นซึ่งขัBRรถไม่เป็นไปตามกฎจราจรก็ได้ หรือว่าอาจจะไม่สนใจกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งคนอื่นคิดว่าเป็นสิ่งที่ควรจะโกรธหรือว่าควรจะสนใจ เพราะขณะที่ฟังพระธรรม และพิจารณาบ้าง ได้ยินบ้าง แม้จะไม่ได้ประโยชน์เต็มที่เหมือนในเวลาอื่น แต่ขณะนั้นจิตก็เป็นกุศล สามารถสงบระงับได้ ถ้ามีเหตุการณ์ที่ไม่น่าพอใจเกิดขึ้น

เหตุการณ์ที่ไม่น่าพอใจในที่นี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องใหญ่ เพียงแต่ตาเห็นสิ่งที่ไม่น่าพอใจบ้าง หูได้ยินเสียงอื่นบ้าง แทนที่จะใส่ใจสนใจในเรื่องอื่น ๆ อย่างมาก ก็เปลี่ยนอารมณ์มาที่เสียงที่มากกระทบทางหูซึ่งเป็นธรรม ก็จะทำให้กุศลจิตเกิด

นี่คือการอบรมเจริญกุศลในชีวิตประจำวันที่จะระงับโทสะ คือ ความขุ่นเคืองใจ ด้วยการอบรมเจริญเมตตา หรือความไม่โกรธ เพราะการที่จะให้จิตสงบระงับถึงขั้นสมถภาวนาที่เป็นอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิซึ่งเป็นฌานจิต จะต้องไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสทางกาย ไม่คิดนึกอารมณ์อื่น นอกจากอารมณ์ที่ทำให้จิตสงบทางใจ โดยที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่รับรู้อารมณ์อื่นใดทั้งสิ้น

แต่ทุกคน ชีวิตจริง ๆ ทั้งคุณุหัตถ์และบรรพชิต ต้องเห็น ต้องได้ยิน ต้องได้กลิ่น ต้องลิ้มรส ต้องรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ต้องคิดนึกถึงสิ่งที่เห็น สิ่งที่ได้ยิน สิ่งที่ได้กลิ่น สิ่งทีลิ้มรส สิ่งทีกระทบสัมผัสอยู่ตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น ไม่ใช่หลีกเลี่ยงชั่วครั้งชั่วคราว ชั่วขณะ โดยไม่อบรมเจริญความสงบ หรือไม่อบรมเจริญกุศลในชีวิตประจำวัน เพราะทุกคนยังต้องเห็นอยู่เรื่อย ๆ ทุกชาติไป ไม่มีทางที่จะดับการเห็นได้ ไม่ว่าจะไปสู่ภพภูมิไหนก็ตาม ก็ต้องกลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้ เมื่อยังมีความพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจึงพะ ก็ต้องมีการเห็น มีการได้ยิน มีการเกิด มีชีวิตอยู่ในกามภูมิ

เป็นเรื่องที่ควรอบรมการที่จะไม่โกรธในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็ในเพศของบรรพชิตหรือว่าในเพศของคุณุหัตถ์ เพราะชีวิตของคุณุหัตถ์หรือบรรพชิตย่อมเหมือนกัน ต้องมีการบริหารร่างกายเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น โทสมูลจิตก็เกิดได้ ไม่ว่าจะในวัดหรือนอกวัด ในวัดก็ต้องมีการเช็ดปัดกวาดถู ถ้าทุกอย่างเรียบร้อยไม่สกปรก สะอาดดี จะต้องเช็ดใหม่ จะต้องปัด จะต้องกวาด จะต้องถูใหม่

และขณะใดที่จะเช็ด ก่อนจะเช็ด จิตเป็นอะไร ในขณะที่เห็นสิ่งที่ไม่น่าพอใจที่จะต้องเช็ด เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ความขุ่นเคืองเล็กน้อย ถ้าผู้ใดรู้ก็จะเห็นโทษและอบรมกุศลเพื่อขัดเกลาแม้กุศลเพียงเล็กน้อย ๆ น้อย ๆ

สำหรับนอกวัด พระภิกษุก็เช่นเดียวกับคุณุหัตถ์ที่จะต้องเห็นอนิฏฐารมณ์ต่าง ๆ แม้ว่าท่านเป็นผู้ที่สละเพศฆราวาสแล้ว เช่น ข้อความใน **มโนรถปูลณี อรรถกถา**

อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต พรรณนาอภิณหปัจจเวกขณะธรรมสูตร แสดงถึงการ
ละคลายความสำคัญตนของภิกษุเมื่อสละเพศฆราวาสแล้ว มีข้อความว่า

คำว่า ปฏิปฐา เม ชีวิกา ความว่า บรรพชิตพึงพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า
การเลี้ยงชีพของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ความว่า ก็เมื่อบรรพชิตพิจารณาอย่างนี้ว่า
การเลี้ยงชีพิตด้วยปัจจัย ๔ ของเราเนื่องในผู้อื่นทั้งหลาย เพราะต้องเนื่องด้วยผู้อื่น
ดังนี้ อริยาบถย่อมสมควรแก่สมณะ การเลี้ยงชีพย่อมบริสุทธิ และเป็นผู้บิณฑบาต
อันบุคคลถวายด้วยความเคารพ ย่อมไม่เป็นผู้ชื่อว่าบริโภคโดยมิได้พิจารณาใน
ปัจจัย ๔

ชีวิตที่จะเป็นประโยชน์ พิจารณาแม้อริยาบถที่สมควร ชีวิตที่ต่างกันของ
คุณุสสกับบรรพชิต คุณุสสแม้แต่อาภักิริยาอาการอริยาบถต่าง ๆ ก็เป็นไปตาม
กำลังของโลภะ โทสะ จะแสดงอาการของโลภะอย่างไรก็ได้ จะแสดงอาการของโทสะ
อย่างไรก็ได้ แต่สำหรับบรรพชิตที่ทันทพิจารณาอย่างนี้ว่า การเลี้ยงชีพิตด้วยปัจจัย ๔
ของเราเนื่องในผู้อื่นทั้งหลาย เพราะต้องเนื่องด้วยผู้อื่น ดังนี้ อริยาบถย่อมสมควรแก่
สมณะ ต้องเป็นผู้ที่กุศลจิตเกิด เป็นผู้ละเอียดยที่จะพิจารณาแม้อริยาบถของตน
เพราะแม้ชีวิตของท่านก็ต้องอาศัยผู้อื่น เพราะฉะนั้น อริยาบถจะต้องสมควรแก่
ความเลื่อมใสด้วย

ข้อความต่อไปมีว่า

คำว่า อัญญ เม อากัปโป กรณียो แปลว่า อากัปปิยาอย่างอื่นที่เราควรทำ
มีอยู่ ความว่า บุคคลใดนำเอาความรู้สึกในอกของความเป็นคุณุสสมาแล้วเชิดคอไว้
เป็นผู้ย่างก้าวไปโดยไม่มีที่กำหนด ด้วยท่วงท่าที่สง่างาม ย่อมชื่อว่าเป็นผู้มีอากัปปะ
ในการเดิน อากัปปะอื่นจากอากัปปะนั้นแหละที่เรา (บรรพชิต) ควรทำ คือ ควร
พิจารณาว่า เราพึงเป็นผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ มีตาทอดลงมองดูเพียงชั่วแอก
เดินไป เหมือนอย่างการย่างก้าวไปของนายนั้นทมิตรผู้ขับเกวียนบรรทุกน้ำ เดินไปบน
พื้นที่ไม่สม่ำเสมอ ฉะนั้น

นี่คือความต่างกันของผู้ที่เพียรที่จะอบรม หรือว่าขัดเกลา เจริญกุศล และ
อากัปภิกิริยาการเดินของบรรพชิตก็ต่างกับคฤหัสถ์ เพราะว่า บุคคลใดนำเอาความรู้สึก
ในอกของความเป็นคฤหัสถ์มาแล้วเชิดคอกไว้ เป็นผู้ย่างก้าวไปโดยไม่มีที่กำหนด
ด้วยท่วงท่าที่สง่างาม ย่อมถือว่าเป็นผู้มีอากัปปะในการเดิน นี่คือการเดินของคฤหัสถ์
ซึ่งเป็นทีพอใจของคฤหัสถ์ แต่สำหรับบรรพชิตแล้ว อากัปปะอื่นจากอากัปปะนั้นแหละ
ที่เรา (บรรพชิต) ควรทำ คือ เป็นผู้สงบเสงี่ยมในการเดิน และเป็นผู้ที่ระมัดระวังใน
การเดิน จะเดินเชิดคอกให้งามสง่าอย่างคฤหัสถ์ก็ไม่ได้ ไม่ใช่อากัปภิกิริยาของบรรพชิต

แต่แม้กระนั้นชีวิตของบรรพชิตที่สงบอย่างนี้ ก็ยังได้รับอนิฏฐารมณ์ต่าง ๆ
เพราะบางคนก็ด่า บริภาษ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความเห็นผิด และบางคนก็เรียกท่านว่า
คนถ้อยบ้าง หรือสมณะโง่งบ้าง

เพราะฉะนั้น การเกิดโทสมูลจิตของผู้ที่มีความเห็นผิด แม้เห็นอากัปภิกิริยาที่
เหมาะสม แต่เมื่อสะสมความโกรธก็ไม่พอใจในอากัปภิกิริยาการอย่างนั้นได้ หรือ
สำหรับผู้ที่เป็นบรรพชิตเอง แม้ว่าจะเป็นผู้ที่สงบเสงี่ยมด้วยกาย ด้วยวาจา
ละเพศของคฤหัสถ์แล้ว แต่ยังได้รับอนิฏฐารมณ์ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับท่านว่า จะสามารถ
ระงับความไม่พอใจ ความรู้สึกไม่สบายใจในขณะนั้นได้หรือไม่ เพราะท่านเป็นผู้ที่
จะต้องอบรมเจริญปัญญา

แสดงให้เห็นว่า ทุกคนไม่ว่าจะมีกายวาจาอย่างไร ก็ต้องมีการประสพกับ
อนิฏฐารมณ์ซึ่งจะทำให้เกิดความไม่พอใจได้ ฉะนั้น ควรพิจารณาว่า เป็นผู้ที่โกรธ
มากไหมในวันหนึ่ง ๆ เหมือนกับที่ว่าเป็นผู้ที่โง่งน้อยไหมในวันหนึ่ง ๆ

๑๓๗๘

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

ถ. ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งนอนหลับไป การระลึกได้ว่า ขณะนั้นเป็น
โทสะ เป็นโลภะ เกิดอกุศลจิต โดยไม่มีตัวไม่มีตน เป็นสติปัฏฐาน ใช่มั้ย

ส. ใช่

ถ. ถ้าระลึกได้ว่า ขณะนั้นจิตเกิดอกุศล แต่ยังเป็นตัวเป็นตนอยู่ เรายังโกรธ
เรายังโลภ เรายังหลงอยู่ สติที่ระลึกถึงนั้น ถือว่าเป็นสติไหม

ส. ขณะที่โกรธ เป็นขณะที่เป็นอกุศล แต่ขณะที่ระลึกลักษณะที่โกรธ และ
พิจารณาอาการโกรธว่า เป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งไม่ใช่ใครทั้งสิ้น ไม่มีอะไรปรากฏ
ในขณะนั้นนอกจากอาการโกรธ ถ้าสติระลึกที่ลักษณะขณะที่โกรธจริงๆ แต่เพราะ
สภาพธรรมเกิดดับเร็วมาก รวมทั้งสติที่เกิดขึ้นก็ดับไปอย่างรวดเร็ว หลังจากนั้นเป็น
ขณะที่หลงลืมสติก็ได้ หรือเป็นขณะที่คิดนึกเรื่องของความโกรธก็ได้ เพราะฉะนั้น
มีกุศลหลายชั้น คือ ขั้นคิด ขั้นพิจารณา แต่ยังมีความเป็นตัวตนอยู่ กับขั้นที่ปรุงแต่ง
เป็นสติปัฏฐานระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และเห็นในสภาพที่
ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ต้องสลัดกันไปอย่างนี้เรื่อย ๆ จะมีแต่สติปัฏฐาน
อย่างเดียวโดยตลอด ต้องเป็นสติพละ เพราะได้อบรมเจริญสติปัฏฐานมานาน
พอที่จะรู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมได้ตลอดทั้ง ๖ ทวาร

ถ. การเจริญกุศลในชีวิตประจำวันให้มากขึ้น ๆ จะเป็นปัจจัยทำให้
สติปัฏฐานเกิดขึ้น ใช่มั้ย

ส. การฟังพระธรรม และเข้าใจสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ จะเป็นปัจจัย
ปรุงแต่งให้สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้ถูกต้อง

ถ. เนื่องจากผมยังไม่ได้เรียนพระอภิธรรม เพียงแต่ทราบว่า โทสมูลจิต คือ ความขุ่นข้อง ความโศกเศร้า ความไม่สบายใจ ความหงุดหงิด ส่วนโลภะ คือ ความอยาก ความต้องการ การที่ผมรู้แค่นี้ โดยไม่ได้ศึกษาพระอภิธรรมโดยละเอียด ถือว่าเป็นการเข้าใจถูกไหม

สุ. พระอภิธรรม คือ ธรรมส่วนละเอียด ซึ่งไม่พ้นจากนามธรรมและรูปธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้น การอบรมเจริญปัญญา คือ การศึกษาลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏในขณะทีสติดระลึก ถ้าเข้าใจเรื่องของนามธรรมและรูปธรรม ยังไม่ต้องขยายไปถึงพระอภิธรรมให้ละเอียดขึ้นไปอีก เพราะในขั้นต้นของการปฏิบัติที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรมได้นั้น จะต้องระลึกและศึกษาลักษณะของนามธรรมว่า ต่างกับลักษณะของรูปธรรม ยังไม่ต้องไปถึงความละเอียดใด ๆ ยิ่งขึ้นในพระอภิธรรม

ถ. ในขั้นต้นผมทราบอย่างคร่าว ๆ ว่า สีเป็นรูป จากการอ่านหนังสือหรือสภาพที่รู้ว่าสิ่งนี้เป็นสี คือ นามธรรม หรือความรู้สึกโกรธ เป็นนามธรรม จากความเข้าใจง่าย ๆ อย่างนี้ เพียงพอที่จะน้อมใจมาพิจารณาเรื่องโลภะ โทสะ หรือเรื่องนามธรรม รูปธรรม ได้ไหม

สุ. ถ้าเข้าใจลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมดีจริง ๆ พยายามให้ซึ่งลงไปว่า นามธรรมที่เป็นธาตุรู้คือการรู้คืออะไร เพียงแต่สนใจจริง ๆ ในลักษณะที่เป็นนามธรรม และหมั่นระลึกถึงธรรมในเรื่องของนามธรรมที่ได้ฟัง ในเรื่องของรูปธรรมที่ได้ฟัง เช่น ในขณะที่เห็นในขณะนี้ ถ้าสติสามารถระลึกและศึกษาเพื่อให้เข้าใจลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ นั่นคือ การที่จะรู้อิริยธรรมซึ่งจะละเอียดขึ้น เพราะลักษณะของนามธรรมมีหลายอย่าง ไม่ใช่มีอย่างเดียว

ทางตา นามธรรมมี รูปธรรมปรากฏ คือ สีสังขันธ์ต่าง ๆ ทางหู นามธรรมได้ยิน ทางใจ คิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นนามธรรมและรูปธรรมทั้งนั้น แม้ความรู้สึก ถ้าขณะนี้ยืนอยู่ และมีศพตั้งอยู่ ศพไม่โกรธ ใช่ไหม แต่ลักษณะโกรธที่กำลังโกรธเป็นลักษณะสภาพของนามธรรม เพราะศพมีรูป แต่ไม่มีนาม แต่ไม่จำเป็นต้องเทียบเคียงถึงอย่างนั้น

ถ้ายังไม่ออกจริง ๆ ว่า นามธรรมเป็นอย่างไร ก็ค่อย ๆ คิดไป พิจารณาไป จนกว่าจะรู้จริง ๆ ว่า เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้ ซึ่งต่างจากรูป นี่เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาเป็นขั้นต้น

ความโกรธ คนที่ตายแล้วไม่มี ศพไม่มี หิว ศพไม่มี เพราะฉะนั้น ลักษณะใดที่ศพไม่มี ลักษณะนั้นเป็นนามธรรม โดยที่ไม่มีรูปร่างเลย เพราะฉะนั้น เวลาที่นามธรรมชนิดใดชนิดหนึ่งกำลังมี ก็โน้มไปศึกษาลักษณะที่กำลังมีนั้นว่า เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้

ถ. ขณะที่เข้าใจสภาพรู้ใหม่ ๆ เราต้องโน้มใจตามไปใหม่ว่า กำลังมีความรู้สึกอย่างไร เป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม

ส. ถ้าโดยชื่อไม่ยาก ใช้นาม บอกได้หมดเลยทุกทวารว่า อะไรเป็นนามธรรม อะไรเป็นรูปธรรม นั้นโดยชื่อ

ผู้ที่อบรมเจริญปัญญาจริง ๆ จะรู้ว่า การเข้าใจสภาพธรรมโดยชื่อ ไม่พอ แต่การเข้าใจสภาพธรรมโดยชื่อ คือ โดยการศึกษา จะเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สติเกิด ระลึกลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ ตามที่เคยได้ยินได้ฟังบ่อย ๆ อย่างเรื่องเห็น หรือเรื่องได้ยิน ได้ยินบ่อย ๆ ไม่พอ โดยชื่อ ต้องในขณะนี้ที่สติจะระลึกลักษณะและศึกษาลักษณะของนามธรรมที่เห็น นามธรรมที่ได้ยิน นั่นคือสติระลึกลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ

ค่อย ๆ อบรมไปจริง ๆ เพราะการรู้แล้วกับการที่ยังอบรมอยู่ต้องต่างกัน ใช้นาม

แต่ส่วนมากจะเข้าใจ เพราะคิดถึงลักษณะของปัญญาที่รู้แล้ว เนื่องจากผู้ที่รู้แล้วเป็นผู้ที่ทรงแสดงสภาพธรรมเรื่องของนามธรรมและรูปธรรม แต่ผู้ที่ยังไม่รู้ก็ขบขันนักหนาจริง ๆ ว่า ผู้ที่รู้แล้วจะรู้ลักษณะของนามธรรมได้อย่างไร จะรู้ลักษณะของรูปธรรมได้อย่างไร เช่น ในขณะที่กำลังเห็นอย่างนี้จะรู้ได้อย่างไรว่า นามธรรมเป็นธาตุรู้ และสิ่งที่ปรากฏทางตาไม่ใช่ใครทั้งดั้น ไม่ใช่วัตถุใด ๆ เป็นแต่เพียงสิ่งที่มีจริงอย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏกับผู้ที่มีจักขุประสาทเท่านั้นเอง

ก็ต้องฟังไปเรื่อย ๆ และระลึกได้บ่อย ๆ ในขณะที่ระลึกได้ ก็โน้มไปที่จะเข้าใจ ให้ตรงในลักษณะอาการของสภาพรู้ ธาตุรู้ซึ่งกำลังรู้ จนกว่าจะประจักษ์แจ้งจริง ๆ เป็นหนทางเดียว ไม่มีหนทางอื่น

บางท่านซึ่งไม่เข้าใจเรื่องการอบรมเจริญปัญญาเลย ท่านคิดว่า ทำวิธีไหนก็ได้ ทำสมาธิก่อนและปัญญาจะเกิดขึ้นเอง รู้แจ่มแจ้งขึ้นมาเอง หรือเมื่อทำสมาธิแล้ว ก็จะยกขึ้นสู่การรู้แจ้งสิ่งที่ปัญญารู้ ซึ่งถ้ามกล่าวอย่างนั้น แสดงว่า ไม่รู้เลยว่าปัญญา รู้อะไร

ปัญญารู้เห็นที่กำลังเห็นในขณะนี้ตามความเป็นจริง ปัญญารู้ได้ยินที่กำลังได้ยินในขณะนี้ตามความเป็นจริง ถ้าสติไม่ระลึกก่อน และปัญญาไม่โน้มไปศึกษา พิจารณาจนค่อย ๆ รู้ขึ้น เมื่อไรจึงจะรู้

การทำสมาธิ โดยที่ไม่ศึกษาลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และหวังว่า จะรู้เห็นที่กำลังเห็นได้ ไม่มีทางเป็นไปได้เลย

การที่จะรู้สภาพธรรมของเห็นที่กำลังเห็นในขณะนี้ได้ ต้องเมื่อสติระลึกขณะที่ กำลังเห็นตามปกติ เพราะฉะนั้น มีหนทางเดียวเท่านั้น คือ สติระลึกลักษณะของ สภาพธรรมที่เป็นนามธรรมหรือรูปธรรมไปเรื่อย ๆ ทีละเล็กทีละน้อยตามควร

การสะสมของปัจจัย เป็นสิ่งซึ่งไม่มีใครสามารถรู้ได้ เหมือนอย่างผู้ที่ สติระลึกแล้ว ผลยังไม่เกิดสักทีหนึ่ง คือ ยังไม่ประจักษ์ชัดในลักษณะของนามธรรม หรือรูปธรรม ซึ่งท่านผู้นั้นลืมนึกไปว่า ถ้าท่านเห็นด้ามมีดที่ยังไม่สีก และทำอย่างไร ด้ามมีดนั้นจะสีก ถ้าจับเพียงครั้งเดียว สองครั้ง ด้ามมีดก็ไม่สีกไปได้ ก็เหมือนกับการ ที่สติระลึกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมบ้าง แต่ก็ยังไม่มากพอที่จะทำให้ปัญญา ประจักษ์แจ้งในลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตนจริง ๆ

เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องของการอบรมเจริญปัญญาเพียงประการเดียว ที่จะต้อง เข้าใจให้ตรง และสติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่มีจริง ๆ ซึ่งเป็นสัจธรรม

ถ. อาจารย์กล่าวว่า การอบรมเจริญปัญญา ให้สติระลึกรู้ในขณะที่เห็น เดียวนี้ และให้พิจารณาว่าเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม ขอให้อาจารย์ช่วยแนะนำว่า

ควรจะระลึกอย่างไร หรือพิจารณาอย่างไรในขณะที่เห็น จึงจะรู้ว่าเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม

ส. ศพไม่เห็นนั่นแหละ ชากศพไม่เห็น แต่เห็นมี เพราะฉะนั้น เห็นในขณะที่นี้ ...

ถ. ศพไม่เห็นแน่ ๆ แต่ผู้ที่ไม่ได้เจริญสติปัฏฐานก็มีเห็น ผู้ปฏิบัติใหม่ ๆ ต้องการที่จะรู้ว่า พิจารณาอย่างไรจึงจะรู้ว่าเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม

ส. ชากศพมีรูป แต่ไม่มีเห็น เพราะฉะนั้น กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ต่างจากรูป

ถ. โดยการศึกษาเห็นด้วย เป็นอย่างนั้นจริง ๆ แต่ขณะที่สติเกิดขึ้น พิจารณาอย่างไรจึงจะรู้ว่าเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม

ส. ก็อย่างนี้แหละ สภาพรู้มี นี่คือความต่างกันของชากศพ กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่

ถ. การเจริญสติที่ระลึกนามรูป เช่น หิว ความรู้สึกหิวคงจะเป็นนาม แต่สิ่งที่ทำให้หิวคงจะเป็นรูป เรียนถามว่า สิ่งที่ทำให้หิว เป็นรูปปรมาณใดอะไร

ส. เวลาหิว และสติเกิด จะระลึกลักษณะของรูป ได้ไหม

ถ. ผมคิดว่า หิวเกิดจากมหาภูตรูปต่าง ๆ เกิดขาดแคลนขึ้น ก็ส่งผลไปกระทบให้หิว ความรู้สึกก็เข้าไปจับ ...

ส. นั่นเป็นเรื่อง

ถ. เป็นความรู้สึก ความรู้สึกนี้ ก็ใช้ไม่ได้

ส. นั่นเป็นเรื่องที่ว่า ความหิวเกิดจากอะไร แต่เวลาสติระลึกจริง ๆ เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังละคลายความเป็นตัวตนโดยไม่ต้องนึกถึงเรื่อง เพราะถ้ามีเรื่องหนึ่งเรื่องใดแทรกจะเป็นตัวตน

เพราะฉะนั้น การที่สติระลึกลักษณะของสภาพธรรม ถ้าขณะนั้นไม่มีเรื่องใด ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ในขณะนั้นจะศึกษาเฉพาะลักษณะของรูปธรรมหรือนามธรรมที่กำลังปรากฏ เช่น ความหิว ทุกคนมี ในขณะที่เกิดหิว สติปัฏฐานระลึกลักษณะของนามได้ไหม สติปัฏฐานระลึกลักษณะของรูปได้ไหม ทางไหน ทางตาก็ได้ ขณะที่หิวก็เห็น

ทางหูก็ได้ ขณะที่หูก็ได้ยิน ทางจมูกก็ได้ ถ้าขณะนั้นมีกลิ่นปรากฏ ทางลิ้น กำลังหิว และบริโภคอาหารรสก็ปรากฏได้ ทางกายกระทบสัมผัสได้ ทางใจคิดนึกได้ เพราะฉะนั้น อย่าเจาะจงรูป หรืออย่าคิดเรื่องรูป ถ้ามีความคิดเรื่องรูป จะมีความสำคัญหมายในสิ่งหนึ่งสิ่งใด เพราะนึกถึงรูปที่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็น สิ่งหนึ่งสิ่งใด แต่การอบรมเจริญสติปัฏฐาน สิ่งที่เคยมีปรากฏที่ประชุมรวมกันให้ยึดถือ ว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะไม่เหลือเลย จะเหลือแต่ ลักษณะของรูป ๆ เดียวที่กำลังปรากฏ มีลักษณะอย่างเดียว อย่างหนึ่งอย่างใด จน ไม่สามารถจะยึดถือได้ว่าเป็นเรา

แข็งนิดเดียวปรากฏ ลืมคนในห้องนี้ทั้งหมด ลืมศีรษะตลอดเท้าทั้งหมด เพราะ มีแต่แข็งที่ปรากฏ

ตราบใดที่ยังไม่เพิกอิริยาบถ ความเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน ต้องมี และทุกคนยังเพิกอิริยาบถยังไม่ได้ ถ้าสติปัฏฐานไม่มั่นคงจริง ๆ โดยไม่หวั่นไหวว่า เฉพาะแข็งปรากฏ อย่างอื่นไม่มีเลย

เพราะฉะนั้น รูปใดที่ไม่ปรากฏ รูปนั้นเกิดแล้วดับแล้วอย่างรวดเร็ว มีแต่ความ ทรงจำ อย่างที่ดิฉันเคยเรียนถามว่า มีพื้นไหม ท่านผู้ฟังมีพื้นไหม มีหรือไม่มี

มีเมื่อไร จำไว้ว่ามี เป็นความจำตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า มีคิ้ว มีตา มีจมูก มีแขน มีขา มีสมอง มีหัวใจ มีตับ มีปอด มีม้าม นี่เป็นเรื่องของความทรงจำ แต่ ไม่มีลักษณะใด ๆ ปรากฏ

เพราะฉะนั้น เรา มี ีความเป็นตัวตน ีความเป็นสัตว์ เป็นบุคคล จนกว่า แข็งเท่านั้นที่ปรากฏ พื้นอยู่ที่ไหน ท้องไส้แขนขาอยู่ที่ไหน จำไว้ ไซ้ไหม ก็ยังไม่เพิก อิริยาบถ

การที่จะเห็นทุกขลักษณะ อนิจจลักษณะ อนัตตลักษณะได้ จะต้องเห็นสภาพ ความเกิดขึ้นและดับไปของสิ่งที่กำลังปรากฏ แต่ถ้ายังมีความทรงจำว่า เรายังมีพื้นอยู่ คิดดูดี ๆ ว่า มีเมื่อไร ไม่ปรากฏเลยถ้าไม่กระทบสัมผัส ถ้ากระทบสัมผัสอะไรปรากฏ แข็งปรากฏ แต่ยังจำไว้ว่าเป็นพื้น ไซ้ไหม ลักษณะที่แข็งนั้นเมื่อปัญญาเจริญแล้ว

จะประจักษ์การเกิดดับทันทีของแข็งที่กำลังปรากฏ และมีแต่แข็งเท่านั้น ไม่ใช่ฟัน ไม่ใช่ผม ไม่ใช่เล็บ ไม่ใช่สิ่งใด ๆ เลย เป็นแต่เพียงลักษณะที่ปรากฏและดับไป จึงไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

เพราะฉะนั้น ต้องถามตัวเองอยู่เสมอ มีอะไรบ้าง ถ้ายังมีอยู่ทุกสิ่งทุกอย่าง ก็หมายความว่า ยังมีความทรงจำว่า มี แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ลองพิสูจน์ดู

ถ. เวลาเราอ่านหนังสือมาก ๆ จะรู้สึกปวดหัว ถ้าเราระลึกได้ว่า ขณะนั้น เป็นเพียงนามธรรม สภาพความปวดหัวจะหายไปไหม

ส. ต้องการให้หายหรืออย่างไร

ถ. ถ้ากำลังของสติมีมาก ระลึกได้ว่า ขณะนั้นเป็นเพียงนามธรรมอย่างหนึ่ง

ส. ขอทราบจุดประสงค์ว่า ต้องการอะไร

ถ. ต้องการรักษาให้หาย

ส. นี่คือนิพจน์ที่ถาม แต่การอบรมเจริญปัญญาไม่ใช่เพื่อให้หาย แต่เพื่อรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง ถ้ามีปัจจัยที่จะให้ความปวดนั้นเกิดขึ้น ความปวดนั้นก็ต้องเกิด จะไปยับยั้งไม่ได้ แต่รู้ว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

เพราะฉะนั้น ไม่ใช่ทำวิปัสสนาหรือว่าอบรมเจริญปัญญาเพื่อให้หายปวดหัว ถ้าทำอย่างนั้นไม่มีทางที่ปัญญาจะเกิดเลย เพราะว่าพอใจที่จะหายปวดหัว ไม่ใช่รู้ความจริงของสภาพธรรมที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

ถ. หมายความว่า ถ้ามีเหตุปัจจัย ก็จะต้องเป็นอย่างนั้นอยู่

ส. แน่แน่นอน

ถ. ให้เราเรียนรู้ในขณะนั้นว่า เป็นลักษณะแบบไหน และปล่อยวาง

ส. เป็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง อย่าหวังผลอย่างอื่น โดยมากมักจะหวัง ผลพลอยได้ เพราะฉะนั้น ในขณะที่ถ้าสติระลึกจริง ๆ อย่าลืมว่าไม่มีอะไร อย่าให้ออย่างอื่นมาปะปนกับลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ จึงจะเป็นการอบรมเจริญสติปัญญา เพราะมีลักษณะสภาพธรรมจริง ๆ ที่ปรากฏแต่ละอย่าง และเพียงเล็กน้อยนิดเดียว

๑๓๗๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย
วันอาทิตย์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน ต่อวันอาทิตย์ที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๒๗

ส. นั่ง ๆ อยู่เน่หนักไหมศีรษะ หนักหลายกิโลหรือเปล่า แต่ความจริงแล้ว
เปล่าเลย เกิดดับอย่างรวดเร็วที่สุด ขณะที่ไม่มีสภาพธรรมใดปรากฏที่ศีรษะ
ยังเป็นศีรษะอยู่หรือเปล่า ถ้ายังจำไว้ว่าเป็นศีรษะอยู่ ขณะนั้นไม่ใช่สติปัฏฐาน
เพราะเป็นการจำ ไม่ใช่เป็นการระลึกที่ลักษณะซึ่งกำลังปรากฏจริง ๆ

ถ. สภาพที่แท้จริง คนเราไม่มีน้ำหนัก หมายความว่า สภาพปรมาัตถธรรม
ที่มีน้ำหนักเกิดจากกิเลส ไขใหม่ คือ สภาพตามความเป็นจริง จะเป็นสภาวะแบบ
ว่างเปล่า

ส. ทุกคนที่ปัญญายังไม่อบรมเจริญ จะไม่สามารถละอัตตสัญญา
นิจจสัญญา และสุขสัญญาได้

ถ. หมายความว่าต้องสามารถระลึกได้ก่อน จึงรู้สภาวะ

ส. ต้องรู้ว่าขณะที่สติปัฏฐานเกิด คือ การใส่ใจ ศึกษาลักษณะของ
สภาพธรรมที่กำลังปรากฏเพียงอย่างเดียว ไม่ใช่ทั้งตัว ถ้าทั้งตัวก็เป็นเราอยู่นั้นแหละ
ยังจำไว้ทั้งหมด เป็นอัตตสัญญา เป็นนิจจสัญญาอยู่ จะต้องค่อย ๆ เพิกถอน
อัตตสัญญา นิจจสัญญา และสุขสัญญา

ถ. ต้องเรียนรู้ทั้ง ๖ ทางไขใหม่ว่า ...

ส. เวลาที่ลักษณะของสภาพธรรมเพียงอย่างเดียวปรากฏ นั่นเป็นทางที่จะ
ทำให้ถึงความเป็นอนัตตสัญญาได้ เพราะไม่มีตัวตนในขณะนั้น มีแต่ลักษณะของ
สภาพธรรมอย่างเดียวปรากฏ

ขอกล่าวถึงข้อความใน **อังคุตตรนิกาย ตักนิบาต วชิรสูตร ข้อ ๔๖๔**
เพื่อให้ท่านผู้ฟังตรวจสอบตัวเองว่า เป็นบุคคลประเภทไหนในเรื่องของความโกรธ ซึ่ง

วันหนึ่ง ๆ ความโกรธหรือความขุ่นเคืองใจหรือความไม่สบายใจเกิดขึ้นไม่น้อยเลย แต่ถ้าเป็นลักษณะของความไม่สบายใจ ความขุ่นใจเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เห็นฝุ่น เห็นขยะพวกนี้ อาจจะไม่รู้สึกเลยว่า ขณะนั้นเป็นโทสมูลจิตแล้ว

ข้อความในพระสูตรมีว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๓ จำพวก เป็นไฉน คือ บุคคลที่มีจิตเหมือนแผลเก่า ๑ บุคคลที่มีจิตเหมือนฟ้าแลบ ๑ บุคคลที่มีจิตเหมือนฟ้าผ่า ๑

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลที่มีจิตเหมือนแผลเก่าเป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้โกรธ มากด้วยความแค้นใจ เมื่อถูกเขาว่าแม้เล็กน้อยก็ขឹងใจ โกรธเคือง พยาบาท ซึ่งเคียด ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความโทมนัสให้ปรากฏ แผลเก่าถูกไม้หรือกระเบื้องกระทบเข้า ย่อมให้ความหมักหมมมากกว่าประมาณ แม้ฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้โกรธ มากด้วยความแค้นใจ เมื่อถูกเขาว่าแม้เล็กน้อยก็ขឹងใจ โกรธเคือง พยาบาท ซึ่งเคียด ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความโทมนัสให้ปรากฏ ดูกร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรียกว่า บุคคลมีจิตเหมือนแผลเก่า

ดูรูปร่างกายเหมือนไม่มีแผลเลย สะอาดเกลี้ยงเกลาหมดจด แต่จิต ถ้าเป็นบุคคลที่ ถูกเขาว่าแม้เล็กน้อยก็ขឹងใจ โกรธเคือง พยาบาท ซึ่งเคียด นั่นคือผู้มีจิตเหมือนแผลเก่า

ข้อความในอรรถกถาอธิบายว่า

บทว่า กุปปติ ความว่า ย่อมกำเริบด้วยสามารถแห่งความโกรธ

คนที่เป็นไข้ เวลาสร้างไข้แล้วยังกำเริบขึ้นได้อีก เพราะยังมีเชื้อไข้อยู่ ฉันใด ผู้ที่สะสมความโกรธไว้ เวลาที่ความโกรธไม่ปรากฏ ก็เหมือนกับเป็นคนที่ไม่โกรธ แต่

เวลาที่มีเหตุปัจจัย ความโกรธย่อมเกิด เพราะฉะนั้น บทว่า กุปปติ ความว่า
ย่อมกำเริบด้วยสามารถแห่งความโกรธ

บทว่า พยาปัชชติ ความว่า ละเสียซึ่งภาวะปกติ คือ เป็นของเสีย

บทว่า ปตติถยติ ได้แก่ ย่อมถึงความเป็นของแข็ง ความเป็นของกระด้าง

บทว่า โกปัง ได้แก่ ความโกรธอันมีกำลังทรมาน

บทว่า โทสั ได้แก่ ความโกรธอันมีกำลังมากกว่าโกปะนั้น ด้วยสามารถแห่ง
การเบียดเบียน

บทว่า อปัจจยั ความว่า อาการอันบุคคลไม่ยินดีแล้ว คือ โทมนัส

สองบทว่า อาสวัง เนติ ความว่า ย่อมไหลไปมา คือ ธรรมดาของแผลเก่า
ทั้งหลายย่อมหมุนไปสู่ฐานะ ๓ ประการเหล่านี้ คือ หนอง เลือด ข้ำเลือดข้ำหนอง
แต่ว่าอาการที่รุนแรงกว่าย่อมส่องเสพฐานะ ๓ ประการเหล่านั้น เพราะการกระทบกัน
ก็คนมักโกรธเป็นดุจแผลเก่า การประพุดิของคนที่โกรธอันทำความโหดร้าย ดุจแผล
อันบวมพองขึ้นแล้วตามธรรมดาของตน ถ้อยคำแม้มีประมาณน้อยเป็นเหมือนแผลถูก
กระทบด้วยไม้หรือกระเบื้อง

โกรธง่าย ๆ บ้างไหม คำนิด ๆ หน่อย ๆ ก็เสียใจ น้อยใจ แค้นใจ นั่นคืออาการ
ของแผลเก่า เมื่อถูกกระทบอะไร ๆ ก็บวมพองขึ้น

ถ. ความโกรธกับความกลัว แตกต่างกันอย่างไรร

ส. ขณะใดที่กลัว ขณะนั้นไม่ต้องการสิ่งที่กำลังปรากฏ เป็นลักษณะอาการ
หนึ่งของโทสมูลจิต จะสังเกตได้จากความรู้สึกไม่สบายใจแม้เพียงเล็กน้อย นิดเดียว
นั่นคือลักษณะของโทสมูลจิตแล้ว

วันหนึ่ง ๆ จะรู้สึกตัวได้ว่า วันนี้ขุนช้างหมองใจ หรือว่าจิตใจแหม่นขึ้นเบิกบาน
นั่นคือลักษณะที่ต่างกันของโทสมูลจิตกับโลภมูลจิต

ต่อไปนี้ มีอะไรก็ตาม ให้สังเกตที่ลักษณะของความรู้สึก ซึ่งจะบอกได้ว่า
ขณะนั้นเป็นอาการของโทสมูลจิตอาการหนึ่งอาการใด แม้แต่ความกลัวก็เป็นอาการ
ของโทสมูลจิต เพราะไม่ชอบ ขณะที่กลัวนั้นไม่สบายใจ

ขณะที่รักษา สบายใจใหม่ ไม่สบายใจ ก็ต้องเป็นโทสมูลจิต ขณะที่ทวงแหวน
ตระหนี่ สบายใจใหม่ ไม่สบายใจ ขณะนั้นก็ต้องเป็นโทสมูลจิต เพราะฉะนั้น
วันหนึ่ง ๆ เป็นผู้ที่มีจิตเป็นแผลเก่า ใหญ่มากน้อยแคไหนก็แล้วแต่แผล

ส่วนบุคคลผู้ที่มีจิตเหมือนฟ้าแลบ ได้แก่ ผู้ที่รู้แจ้งอริยสัจธรรม ๔ อุปมาเหมือน
คนที่มีจักขุเห็นรูปในขณะฟ้าแลบ จากการที่มีโทสะ โสภะ โมหะ อกุศลเต็มที และ
อบรมเจริญปัญญาจนกระทั่งรู้แจ้งอริยสัจธรรม จากการเป็นผู้ที่มีจิตเหมือนแผลเก่า
ไปเป็นผู้ที่มีจิตเหมือนฟ้าแลบ ก็ต้องอาศัยการอบรมเจริญปัญญา

แสดงให้เห็นถึงความต่างกันของความปฏิกูล กับการที่จะอบรมเจริญ
ปัญญาเพื่อรู้แจ้งอริยสัจธรรม

สำหรับบุคคลประเภทที่ ๓ คือ บุคคลผู้ที่มีจิตเหมือนฟ้าผ่า คือ พระอรหันต์
เพราะไม่ว่าจะเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม จะมีความแข็งแกร่งเป็นแก้วมณี หรือเป็นหิน
ชนิดหนึ่งชนิดใดก็ตาม ที่ฟ้าไม่สามารถจะผ่าทำลายได้ ไม่มี เพราะฉะนั้น อกุศล
ทั้งหมดสามารถที่จะดับทำลายได้เป็นสมุจเฉทโดยอรหัตตมรรค พระอรหันต์จึงเป็นผู้ที่
มีจิตเหมือนฟ้าผ่า เพราะสามารถดับอกุศลได้ทั้งหมด

เป็นเรื่องที่อีกนาน ไซ้ใหม่ ตามความเป็นจริง ไม่ใช่เป็นเรื่องหลอกตัวเอง
เป็นเรื่องที่จะต้องรู้จักตัวเองละเอียดขึ้น ๆ แม้แต่สภาพของจิตแต่ละประเภทที่
เป็นอกุศล ก็ไม่ใช่อยู่ที่อื่น แต่อยู่ที่การสะสมของแต่ละบุคคลนั่นเอง

ถ. ส่วนมากคนแก่เวลาทำบุญ มักจะกล่าวว่า มีปิติถึงกับร้องไห้
จนกระทั่งเราจำมาเป็นข้อปฏิบัติว่า ถ้าเราทำบุญแล้วมีปิติ จะต้องน้ำตาไหล ไม่ทราบ
ว่า ปิติน้ำตาไหล เป็นของคู่กัน หรือไม่ใช่ของคู่กัน

ส. ปิตีมี ๕ อย่าง แต่ต้องเป็นผู้ที่สังเกตด้วยสติปัฏฐานจึงจะรู้ว่า ขณะนั้น
หลอกตัวเองหรือเปล่า เพราะกิเลสหลอกเก่ง ไม่ได้ตั้งใจจะหลอกตัวเอง แต่กิเลส
นั่นเองทำกิจของกิเลสด้วยประการต่าง ๆ แม้แต่การหลอกตัวเอง อย่างเช่น ทำบุญ
และอยากจะปิติจนถึงกับน้ำตาไหล เพราะได้ยินได้ฟังมาว่า ถ้าปิติมาก ๆ ก็น้ำตาไหล

ในขณะที่น้ำตาไหล ลองสังเกตดูว่า ด้วยปิติจริง ๆ หรืออยากจะปิติจนน้ำตาไหล เพราะฉะนั้น ในขณะที่น้ำตาไหล หลอกตัวเองบ้างหรือเปล่า

ถ. ก็มีความรู้สึกปิตินะ แต่ตอนที่น้ำตาไหลผมคิดว่า เป็นโหม่นสเวทนา มากกว่า ไข้ไหม

ส. ไข้ และไม่ควรจะพยายามให้มีปิตีขึ้นนั้นขึ้นนี้ ควรเป็นไปตามความเป็นจริง บางครั้งทำกุศลอาจจะไม่ค่อยปิตีเท่าไร ก็เป็นเรื่องจริง ข้อสำคัญที่สุด คือ เป็นจริงอย่างไรก็เป็นผู้ตรงต่อลักษณะของสภาพที่เป็นจริงอย่างนั้น มิฉะนั้นแล้วโลภะจะเสแสร้งอีก เพราะอาการเสแสร้งต่าง ๆ เป็นลักษณะของโลภะทั้งหมด ต้องมีความปรารถนาอย่างหนึ่งอย่างใดแอบแฝง จึงสามารถทำให้เกิดกิริยาอาการต่าง ๆ อย่างนั้นได้ แต่ถ้าไม่ต้องการที่จะปิติจนถึงกับน้ำตาไหล อาจจะได้ของจริง คือ ปิตีขึ้นใดกำลังปรากฏ ก็รู้ลักษณะของปิตีขึ้นนั้นจริง ๆ

และถึงแม้ว่าจะไม่ไข้ขึ้นน้ำตาไหล แต่เป็นขั้นที่มีความปลาบปล้มใจ ซึ่งนั้นก็น่าจะเพียงพอแล้ว ไม่ต้องพยายามไปทำให้ถึงกับน้ำตาออกมา ถ้าไม่เป็นตามความเป็นจริง

ขอกล่าวถึงลักษณะของปิตีเพื่อจะได้พิจารณาว่า เวลาที่กุศลจิตเกิดและมีความปิตีปลาบปล้มเกิดขึ้นนั้น จะมีลักษณะอย่างไร ซึ่งข้อความใน **อวัฐสาสนีจิตตูปาทกัณฑ์** อธิบายความหมายของปิตีว่า

สภาพธรรมที่ชื่อว่าปิตี เพราะเอบอิมปิตินั้น

สัมปิยาณลักขณา มีการชื่นชมยินดีเป็นลักษณะ

กายจิตตป็นนรสา ผรณรสา วา มีการทำกายและจิตให้เอบอิมเป็นนระ หรือว่าซาบซ่าไปเป็นนระ คือ เป็นกิจ

โอทักยปัจจุปัฏฐานา มีการพูกายและใจเป็นปัจจุปัฏฐาน คือ เป็นอาการปรากฏ

ก็ปิตินั้น มี ๕ อย่าง คือ

ขุททกาปิตี ขณิกาปิตี โอกกันติกาปิตี อุพเพงคาปิตี ผรณาปิตี

บรรดาปิติเหล่านั้น ขุททกปิติสามารถเพื่อทำเพียงชนในร่างกายให้สูงขึ้นเท่านั้น

คือ เวลาปิตีมาก ๆ อาจจะมีคนลุก

ขณิกปิติ ย่อมเป็นเช่นกับความเกิดขึ้นแห่งฟ้าแลบขณะหนึ่ง ๆ

โศกกันติกาปิติ ก้าวลงสู่กายแล้ว ครั้นก้าวลงแล้วก็แตกไปเหมือนคลื่นที่
ฝั่งสมุทร

อุพเพกคาปิติ เป็นปิตีมีกำลัง ทำกายให้ฟูขึ้นถึงการลอยไปในอากาศได้

ผรณาปิติ เกิดขึ้นแล้วก็แผ่ไปสู่สระทั้งสี่ เหมือนนกที่เต็มด้วยลม

เพราะฉะนั้น เวลาที่เกิดดีใจมาก ปลายปลีมีปิตี ควรจะพิจารณาว่า ขณะนั้น
เป็นปิตีในลักษณะใด ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีปิตีมากมายก็ได้ เพียงรู้สึกดีใจนิดหน่อย
ลักษณะอาการของปิตีก็ไม่ได้ปรากฏเหมือนอย่างนี้ นอกจากว่าเมื่อปิตีมีกำลังมากขึ้น
เช่น ในการอบรมเจริญสมถภาวนา หรือวิปัสสนาภาวนา ก็จะมีลักษณะของปิตีที่มี
กำลังเพิ่มขึ้นได้ แต่ถ้าเป็นปกติในชีวิตประจำวันที่ดีใจเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ลองพิจารณาดูว่า
ปิตีจะถึงขั้นเหล่านี้หรือเปล่า หรือว่าเป็นเพียงความเอิบอ้อม ความอึดอัดอึดใจ

และไม่ว่าจะปิตีที่เกิดกับโลกมุขจิตซึ่งเป็นอกุศล หรือปิตีที่เกิดกับ
มหากุศลจิต ก็เป็นสภาพลักษณะที่มีความเอิบอ้อม รู้สึกอึดอัดอึดใจเวลาได้สิ่งที่พอใจ
นั่นเป็นลักษณะของปิตีที่เกิดกับโลกมุขจิตที่เป็นอกุศล แต่เวลาที่ทำกุศล บางครั้งรู้สึก
เอิบอ้อมใจมาก ในขณะนั้นก็เป็นลักษณะของปิตี น้ำตาไหลหรือเปล่าขณะที่กำลัง
เอิบอ้อม ความจริงแล้ว น้ำตาน่าจะขึ้นบานมากกว่าที่น้ำตาจะไหล

เพราะฉะนั้น เรื่องของน้ำตาไหลเป็นเรื่องที่สติควรระวังจริงๆ ว่า เวทนาเป็น
อะไร มีความรู้สึกอื่นแทรกซ้อนหรือเปล่าจึงเกิดน้ำตาไหลขึ้น เพราะถ้าเป็นลักษณะ
ของปิตี จะทำให้เกิดการยิ้มแย้มเบิกบานมากกว่าน้ำตาไหล ซึ่งได้เคยกล่าวถึงแล้วใน
เรื่องการยิ้มและการหัวเราะ ๖ อย่าง จากข้อความใน **คัมภีร์สุโพธาลังการ ฉบับ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** ซึ่งมีข้อความว่า

ลักษณะของการเบิกบานใจ และมีอาการยิ้มแย้มเกิดขึ้นปรากฏ จะทำให้เพิ่ม
ความเบิกบานและการยิ้มแย้มขึ้น ตามลำดับ คือ

สติดะ การแย้มยิ้มที่มีนัยน์ตาขึ้นบาน นัยน์ตาสดขึ้นแจ่มใสด้วยความดีใจ แต่
ว่ายังไม่มีอาการที่จะยิ้มมาก ๆ นั้นเป็นลักษณะของการยิ้มด้วยตา เป็นสติดะ

ต่อไป คือ หสติดะ การแย้มยิ้มนั้นเพิ่มขึ้นอีกด้วยกำลังของความดีใจ
ความอímใจ หรือความปลื้มใจ ทำให้เกิดการแย้มยิ้มเพียงเห็นพื้นปรากฏนิดหน่อย
เป็นลักษณะซึ่งเบิกบานขึ้น

ต่อจากนั้นเป็น วิหสติดะ เมื่อความปิติที่มีกำลังขึ้นอีก ก็เป็นการหัวเราะเบา ๆ
ที่มีเสียงไพเราะ ซึ่งเสียงหัวเราะย่อมฟังดีกว่าเสียงร้องไห้ เพราะฉะนั้น เวลาที่มีการ
หัวเราะเบา ๆ ก็เป็นวิหสติดะ

เมื่อมีกำลังเพิ่มขึ้นอีกก็เป็น อุปหสติดะ การหัวเราะซึ่งมีไหลและศีรษะหวั่นไหว
เพราะฉะนั้น เมื่อเป็นการหัวเราะก็ต้องมีเสียงดังขึ้นอีก ไซ้ใหม่ เวลาที่หัวเราะจนไหล
และศีรษะหวั่นไหว

ถ้าเป็นการสนุกสนานมากยิ่งขึ้นอีกก็เป็น อวหสติดะ หัวเราะมีน้ำตาไหล
บางคนยังไม่อยู่เลยเวลาหัวเราะ หัวเราะมากจนน้ำตาไหลจริง ๆ

ถ้ามากยิ่งขึ้นอีก คือ อติหสติดะ หัวเราะจนอวัยวะโยกโคลง บางคนก็ถึงกับ
ล้มกลิ้งไปกลิ้งมา

นั้นเป็นลักษณะอาการของปิติที่มีกำลัง ซึ่งจะต้องดูว่า ขณะที่ใครเกิดปิติ
และน้ำตาไหล ขณะนั้นเป็นการหัวเราะหรือเปล่า ถ้าไม่ใช่ มีความรู้สึกอื่นผสม
แฝงอยู่ จะทำให้เกิดความรู้สึกระส่ำระสาย ไม่แนใจ ไม่แน่ชัดว่า ขณะนั้นความรู้สึก
เป็นอะไร เพราะปะปนกับสภาพของจิตอื่น ๆ แต่จะสังเกตได้ว่า ถ้าขณะที่เบิกบาน
ต้องเป็นปิติ และถ้ายิ้มจริง ๆ ก็เป็นปิติเหมือนกัน จนกระทั่งถึงหัวเราะอาการต่าง ๆ

เพราะฉะนั้น ทุกอย่างจะรู้ได้ชัดเจนเมื่อสติระลึกลักษณะสภาพของจิตใน
ขณะนั้นตามความเป็นจริง เป็นผู้ที่ไม่หลอกตัวเอง และไม่คิดว่าจำเป็นต้องมีน้ำตาไหล
ในขณะปิติ

ถ. เมื่อก่อนผมเคยบวชเป็นพระภิกษุ ตอนที่บวชนั้นก็ระลึกถึงคุณมารดาที่เคยประสบความยากลำบากมา ขณะที่ระลึกน้ำตาก็ไหลออกมา ไม่ทราบว่าขณะนั้นเป็นกุศลจิตหรือเปล่า เป็นปิตีหรือเปล่าไม่ทราบ

ส. เป็นเรื่องไม่รู้ แต่สามารถรู้ได้โดยเวทนา ความรู้สึก ถ้าไม่ระลึกถึงความทุกข์ยากของบิดามารดา น้ำตาจะไหลไหม

ถ. ไม่ไหล

ส. เวลาที่ระลึกถึงพระคุณอื่น ๆ โดยที่ไม่ระลึกถึงความทุกข์ยากของท่าน น้ำตาก็ไม่ไหล แต่เมื่อระลึกถึงคุณ พร้อมกับนั้นก็ระลึกถึงความทุกข์ยากด้วย จึงเป็นเหตุปัจจัยให้น้ำตาไหล

ถ. ครั้งหนึ่งที่ผมไปจังหวัดนนท์ มีผู้หญิงคนหนึ่งถวายปัจจัยมา แต่ตาทั้งสองข้างเขามองไม่ค่อยเห็น จวนจะบอด ผมรู้สึกเมตตาสงสาร เมื่อกลับมาถึงภูมิก็น้ำตาไหล ไม่ทราบว่าเพราะอะไร

ส. เพราะระลึกถึงตาที่บอดและเกิดความสงสารขึ้น เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องที่สติต้องระลึกจริง ๆ จึงจะรู้ว่า ถ้าเป็นลักษณะของปิตี เป็นความอímเอิบ จะไม่มีความเศร้าโศกเสียใจ จะไม่มีน้ำตาไหล

ถ้าจะหวัระจณกระทั่งน้ำตาไหล นั่นก็เป็นอาการของความเบิกบานขั้นหนึ่งที่ต้องหวัระและน้ำตาจึงไหล แต่โดยมากจะเป็นการผสม คือ ระลึกถึงพระคุณและระลึกถึงความทุกข์ยาก ระลึกถึงความเมตตาที่ผู้ให้ได้ถวายปัจจัย แต่ก็ระลึกถึงการตาบอดของเขาด้วย

๑๓๘๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๒๗

ถ. ผมเคยระลึกถึงพระคุณ น้ำตาไม่ไหล แต่คิดว่าจะช่วยเหลือเขาน้ำตาจึงไหล

ส. ก็แล้วแต่ขณะจิต ซึ่งไม่ต้องฝืน แต่ถ้าน้ำตาจะไม่ไหล จะดีกว่าไหม เพราะฉะนั้น อย่าพยายามให้น้ำตาไหล อย่าคิดว่าต้องน้ำตาไหล

ถ. น้ำตาไหลออกมาเอง

ส. ถูก แต่บางคนไม่ใช่อย่างนั้น บางคนอยากน้ำตาไหล อย่างที่ท่านผู้ฟังท่านหนึ่งกล่าวว่า ผู้ใหญ่ในสมัยก่อนบอกว่า ถ้าทำกุศลปลื้มมากจะปิติจนน้ำตาไหล แต่ท่านผู้นั้นคงไม่ได้สอบถามความละเอียดว่า คิดถึงเรื่องอื่นด้วยหรือเปล่าในขณะที่ปิติ เพราะเป็นขณะที่สลับกับอกุศลจิตอื่น ๆ ได้ ถ้าไม่คิดถึงเลย ก็จะมีแต่ลักษณะของความเอิบอิ่ม ความอímอกímใจ หน้าตาก็ขึ้นบานแจ่มใส แต่ถ้าคิดถึงเรื่องที่จะทำให้น้ำตาไหล ก็สลับกันไป

ถ. หมายความว่า จิตมี ๒ ขณะ คือ ขณะเอิบอímกับขณะที่น้ำตาไหล ซึ่งรวดเร็วมากจนแยกไม่ออกว่า ความรู้สึกไหนเกิดก่อนกัน

ส. ใช่ เพราะฉะนั้น สติต้องระลึกลักษณะของเวทนา ความรู้สึก จึงจะทราบว่าเป็นความรู้สึกขณะนั้นเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล แม้ว่าจะเกิดสลับกันอย่างรวดเร็วก็สามารถรู้ได้ และรู้ได้แม้การเสแสร้งหรือมารยา ซึ่งอาจจะมีแทรกอยู่ในขณะนั้น

บางคนอาจจะเป็นอุปนิสัยหรือเป็นนิสัยจริง ๆ ที่ทำจนชิน และไม่รู้ว่าเป็นเพราะอะไร ใช่ไหม แต่ถ้ารู้ ก็จะเลิก จะละได้ และจะรู้ว่า อกุศลทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่ควรให้เกิดบ่อย ๆ ลักษณะของความโศกเศร้า ความเสียใจ เป็นอกุศลธรรมที่เป็นโทสมูลจิต ซึ่งไม่ควรจะเกิดบ่อย ๆ

ทุกอย่างจะรู้ได้ชัดเจน เมื่อสติระลึกลักษณะของสภาพของจิตในขณะนั้น ตามความเป็นจริง จะเป็นผู้ที่ไม่หลอกตัวเอง และไม่คิดว่าจำเป็นต้องมีน้ำตาไหลใน ขณะที่ปีติ เพราะถ้าเป็นปีติที่มีกำลังขึ้น แต่ไม่ใช่เป็นผู้ที่อบรมเจริญภาวนา ปีติจะไม่ ถึงขั้นที่เมื่อมีกำลังแล้วจะทำให้ปัสสัทธิ ๒ อย่าง คือ กายปัสสัทธิและจิตตปัสสัทธิ บริบูรณ์ จะเพิ่มความสงบของจิตด้วยกำลังของปีติขึ้น

เพราะฉะนั้น ปีติที่ชาวโลกมี และยิ้มแย้มแจ่มใสทุก ๆ วัน นั้นไม่ใช่ปีติใน ขณะที่จิตสงบ เพราะถ้าเป็นปีติที่มีกำลังและจิตสงบ จะทำให้กายปัสสัทธิและ จิตตปัสสัทธิบริบูรณ์ และเมื่อปัสสัทธิทั้ง ๒ มีกำลังถึงความแสรบ ย่อมยังสุข ๒ อย่าง คือกายิกสุขและเจตสิกสุขให้บริบูรณ์

ความสุขซึ่งมีอยู่จากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ จะเทียบไม่ได้กับความสุข ซึ่งเกิดพร้อมกับปีติซึ่งเป็นความสงบขึ้น และเอบอิมขึ้น ในขณะนั้นทั้งกายและใจ ทั้งกายิกสุขและเจตสิกสุขบริบูรณ์ขึ้น

ความสุขเมื่อมีกำลังแสรบย่อมยังสมาธิ ๓ อย่าง คือ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิให้บริบูรณ์

แสดงถึงการที่ปีติมีกำลังขึ้น และความสงบก็มีกำลังขึ้น ความสุขก็มีกำลังขึ้น จากขณิกสมาธิ จนถึงอุปจารสมาธิ จนถึงอัปปนาสมาธิ แต่เมื่อปีติและสุขอย่างนั้น ยังไม่เกิด สติปัฏฐานก็ระลึกลักษณะของปีติที่กำลังมี กำลังเป็น ตามความเป็นจริง ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงสภาพของธรรมในขณะนั้น

บางท่านก็บอกว่า เวลาที่ท่านกำลังดูโทรทัศน์ เป็นเรื่องละครโศกเศร้า น้ำตาก็ จะไหล แต่ว่าสติเกิด ก็เลยเฉย ๆ จะทำอย่างไร

ไม่ใช่เรื่องที่จะทำให้ น้ำตาไหลอีกเหมือนกัน คือ ไม่จำเป็นต้องอยากให้น้ำตาไหลอีก เพราะสติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และไม่ต้อง เปลี่ยนแปลง ไม่ใช่ว่าอยากจะทำให้น้ำตาไหล และให้สติระลึกลักษณะของจิตที่กำลังมี น้ำตาไหล ไม่ต้องทำอะไรทั้งนั้น สภาพธรรมทุกอย่างเกิดขึ้นเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย เพราะฉะนั้น สติพร้อมที่จะระลึกละเมื่อไร ก็รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเป็นอยู่

ท่านผู้นั้นคงจะชอบเรื่องโคกเศร้า ท่านก็บอกว่า เมื่อสติระลึกรู้ ก็เลยเฉย ๆ ไม่ร้องไห้ ก็ถามท่านว่า และเป็นอย่างไร ไม่ร้องก็ธรรมดา สติก็ระลึกลักษณะสภาพของจิตในขณะนั้น ท่านก็บอกว่า ก็ไม่สนุก

คือ คงจะเป็นผู้ที่ชอบเพติดเพลนไปกับเรื่องโคกเศร้าต่าง ๆ เวลาที่สติเกิด ไม่ร้องไห้ ก็กลายเป็นไม่สนุก แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ทุกอย่างที่เราปฏิบัติ เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยชั่วขณะเพียงเล็กน้อยและดับอย่างรวดเร็ว นี่เป็นสิ่งที่ปัญญาจะต้องอบรมจนกระทั่งสามารถประจักษ์แจ้งในลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นปกติ ไม่ใช่เปลี่ยนจากปกติด้วยความต้องการ

สำหรับลักษณะของปีติและสุขซึ่งเกิดร่วมกัน ปีติเจตสิกเป็นสังขารขันธ์ เป็นปณิณณกเจตสิก เกิดได้ทั้งกุศลจิตและอกุศลจิต แต่สำหรับสุขเวทนานั้น เป็นความรู้สึกรู้สึกที่เป็นสุข ต่างกับลักษณะของปีติซึ่งเป็นความปลาบปลื้ม ความเอิบอิม

อรรถสาลินี จิตตูปาทกัณฑ์ อธิบายความหมายของคำว่า สุข มีข้อความว่า

สุขยตีติ สุขัง ธรรมที่ชื่อว่าสุข เพราะอรรถว่า สบาย อธิบายว่า ความสุขย่อมเกิดแก่ผู้ใด ก็ทำบุคคลนั้นให้ถึงความสุข ความสบาย

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติโดยอ้อมขุด (ทำลาย) อาพาธทางกายทางใจ เพราะเหตุนี้ธรรมชาตินี้จึงชื่อว่าสุข สุขนี้เป็นชื่อของโสมนัสเวทนา

การแยกลักษณะของปีติและสุข ก็เพื่อให้เห็นสภาพของความรู้สึกรู้ว่าเป็นอย่างหนึ่ง และความปลาบปลื้มอิมเอิบใจนั้น เป็นอีกอย่างหนึ่ง

อีกนัยหนึ่ง สุขมีการยินดีเป็นลักษณะ (สาตลักขณัง) มีการยังสัมปยุตตธรรมทั้งหลายให้เจริญเป็นรสะ (สัมปยุตตาทัง อุปฺปฬฺหฺนรํสํ) มีการอนุเคราะห์เป็นปัจจุภูฐานะ (อนุคฺคณฺณปจฺจุภูฐานํ)

ความยินดีในการได้อริยธรรมเป็นปีติ การเสวยรสอารมณ์ที่ได้แล้วเป็นสุข ปีติมีในที่ใด สุขก็มีในที่นั้น สุขมีในที่ใด ในที่นั้นไม่แน่ว่ามีปีติ

ตามธรรมดาในกามาวจรจิตทั้งหมด ปิติเจตสิกกับสุขเวทนาหรือโสมนัสเวทนา จะเกิดร่วมกัน แต่ว่า สุขมีในทีใด ในทีนั้นไม่แน่ว่ามีปิติ คือ ในจุตตถมาน ฌานที่ ๔ ประกอบด้วยสุขเวทนาซึ่งละปิติเจตสิกแล้ว

แสดงให้เห็นถึงความละเอียดของสภาพจิตว่า ปิติเป็นสภาพที่ปลาบปล้ำ อิ่มเอิบใจ แต่โสมนัสเวทนาเป็นสภาพที่มีความรู้สึกเป็นสุข เพราะฉะนั้น ความละเอียดของโสมนัสเวทนาจะเพิ่มขึ้น ถ้าโสมนัสเวทนานั้นปราศจากซึ่งปิติ แต่ต้องเป็นผู้ที่อบรมเจริญสมถภาวนาได้ปฐมฌานฌานที่ ๑ ซึ่งประกอบด้วยวิตก วิจาร์ ปิติ สุข เอกัคคตา และเห็นโทษของวิตกเจตสิก ละวิตกเจตสิกได้ จึงจะถึงทุติยฌาน ซึ่งไม่ประกอบด้วยวิตกเจตสิก แต่ประกอบด้วยวิจาร์ ปิติ สุข เอกัคคตา และพิจารณาเห็นว่า ถ้ายังมีวิจาร์อยู่ก็ยังไม่สงบขึ้น เพราะฉะนั้น ก็ละวิจาร์ และถึง ตติยฌานซึ่งประกอบด้วยปิติ สุข เอกัคคตา และยังพิจารณาเห็นว่า ถ้ายัง ประกอบด้วยปิติ ก็ไม่ละเอียดเท่ากับโสมนัสเวทนาซึ่งไม่ประกอบด้วยปิติ เพราะฉะนั้น จึงละปิติ จึงถึงจุตตถมาน ซึ่งประกอบด้วยสุขเวทนาและเอกัคคตา และยังเห็นว่า สุขเวทนายังไม่ประณีตเท่ากับความรู้สึกซึ่งเป็นอทุกขมสุขเวทนาหรืออุเบกขาเวทนา เพราะฉะนั้น จึงละสุข เมื่อละสุขแล้ว ก็ต้องประกอบด้วยอุเบกขาเวทนากับ เอกัคคตา จึงเป็นปัญจฌาน

จะเห็นได้ว่า การอบรมเจริญสมถภาวนาจนกระทั่งถึงฌานจิต ถ้าไม่ ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะจริง ๆ ที่สามารถรู้ลักษณะที่ต่างกันของวิตกเจตสิก วิจาร์เจตสิก ปิติเจตสิก สุขเวทนา และเอกัคคตาเจตสิกแล้ว ก็ไม่สามารถบรรลุถึงความสงบที่เป็นฌานจิตจริง ๆ ได้ เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วย สติสัมปชัญญะเพิ่มขึ้น จึงสามารถละแต่ละองค์ของฌานทั้ง ๕ ได้

เช่น ขณะนี้ วิตก วิจาร์ กำลังเกิด สติสัมปชัญญะสามารถรู้ลักษณะที่ต่างกัน ใหม่ เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาโดยละเอียด พร้อมทั้งพิจารณาสภาพของ จิตจริง ๆ จึงจะรู้ว่า ความสงบในชีวิตรประจำวันซึ่งมีปิติเจตสิกเกิดร่วมกับ โสมนัสเวทนายังนั้น ยังไม่ใช่ขั้นไหนเลย ไม่ใช่เรื่องของการถึงปฐมฌาน ทุติยฌาน

ตติยฌาน จตุตถฌาน หรือปัญจฌาน ถ้าเหตุไม่สมควรแก่ผล เพราะฉะนั้น เป็นผู้ที่สามารถรู้จักตัวเองได้ตามความเป็นจริง ไม่ใช่คิดว่า นั่งสักครู่หนึ่งก็จะถึงปฐมฌานทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน หรือปัญจฌานได้

เป็นการยากที่จะแยกลักษณะของปีติกับสุขก็จริง แต่สามารถรู้ได้โดยการอุปมาว่า ปีติย่อมมีในเวลาที่คุณคคลเห็ดเหี่ยวในทางกันดาร ได้เห็นหรือได้ยินน้ำในป่า สุขย่อมมีในเวลาที่คุณคคลนั้นเข้าไปสู่ร่มเงาในป่าและใช้สอยน้ำ ฉะนั้น ซึ่งข้อความใน **อัญญสาลินี อรรถกถา** ได้ขยายความต่อไปอีก เพื่อที่จะให้พิจารณาจนกระทั่งสามารถรู้ความต่างกันของปีติและสุขว่า

เหมือนอย่างว่า บุรุษเดินทางไกล กันดารมาก มีเหงื่อไหลท่วมตัว มีความอยากกระหาย เวลาที่เห็นบุรุษอื่นเดินทางสวนมา ก็ถามว่า มีน้ำดื่มที่ไหนบ้าง ซึ่งบุรุษนั้นก็ตอบว่า ผ่านดงไปแล้วมีสระธรรมชาติและป่าสูง พอเขาได้ฟัง ย่อมจะมีจิตรำเริงยินดี และเมื่อเดินต่อไปก็เห็นกลีบ ก้าน ใบ ดอกอุบล เป็นต้น ตกเกลื่อนที่แผ่นดิน ก็เป็นผู้มีจิตรำเริงอย่างดี เพราะใกล้เข้าไปแล้ว และเมื่อต่อไปอีก ก็เห็นบุรุษมีผ้าเปียก ผมเปียก และได้ยินเสียงไก่ป่าและนกยูงป่าเป็นต้น เห็นแนวป่าเขียวเช้นกับชายแก้วมณีเกิดในที่เขตสระธรรมชาติ เห็นดอกอุบลและดอกโกมุทเป็นต้นซึ่งเกิดในสระ เห็นน้ำใสสะอาด

ลองคิดถึงความรู้สึกในขณะนั้น ยังไม่ได้บริโภคใช้สอยน้ำนั้นเลย แต่ในขณะนั้น เห็นนั้น รู้สึกยินดีรำเริงสักแค่ไหน

เขาก้าวลงสู่สระ อาบดื่มตามชอบใจ ระงับความกระวนกระวายแล้ว เคี้ยวกินเหง้ารากใบบัวเป็นต้น ประดับดอกอุบลเขียวเป็นต้น เหารากบัวขาวพาดที่ป่า ขึ้นจากสระ นุ่งผ้า ตากผ้าที่แดด นอนอยู่ใต้ร่มเงาอันเย็น เมื่อลมอ่อน ๆ ไซยมาก็กล่าวว่า สุขหนอ สุขหนอ ดังนี้

คำอุปมาเป็นเครื่องเปรียบเทียบ ฟังเห็นอย่างนี้ว่า ก็ปีติมีอาการรำเริงยินดีในอารมณ์อันเป็นส่วนเบื้องต้น ฟังเห็นเหมือนเวลาที่รำเริงยินดี นับตั้งแต่เวลาที่บุรุษนั้นได้ยินว่า มีสระธรรมชาติและแนวป่า จนกระทั่งถึงการเห็นน้ำ

ส่วนสุข ดำรงอยู่ด้วยการเสวยรสอารมณ์ที่ถึงแล้ว ฟังเห็นเหมือนบุคคลอาบน้ำ
ดื่มแล้ว จนกระทั่งถึงนอนรำพึงว่า สุขหนอ สุขหนอ ที่ร่มเงาไม้อันเย็น เมื่อลม
อ่อน ๆ โขยมากระทบ

เป็นการแสดงให้เห็นว่า ขณะนั้นไม่ได้มีความโศกเศร้าเสียใจหรือ
โทมนัสเวทนาแทรกเลย เป็นความรู้สึกที่ปลาบปลื้มยินดีเป็นสุขจริง ๆ แต่ทุกอย่างก็
ชั่วขณะเดียว ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกสุขเวทนาที่เกิดร่วมกับปิติ ต่อไปขณะอื่นก็ต้อง
เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นตามเหตุตามปัจจัย เพราะแม้เวทนาที่เป็นสุขก็ไม่เที่ยง เปลี่ยนเป็น
อุเบกขา และเปลี่ยนเป็นทุกข์หรือโทมนัสเวทนาได้

แม้บุรุษนั้นก็จะอยู่ที่นั่นตลอดไปไม่ได้ จะต้องเดินทางต่อไปอีกในสังสารวัฏฏ์
ซึ่งสุขก็ต้องสลับกับทุกข์ไปจนกว่าจะถึงมรณะ คือ ความตาย สิ้นสุดความเป็น
บุคคลในชาติหนึ่ง ๆ แต่กว่าจะถึงวันตาย โทสมูลจิตคงจะเกิดขึ้นอีกมากมายใน
วันหนึ่ง ๆ ซึ่งก็จะส่งสมสืบต่อไปจนถึงชาติต่อ ๆ ไปอีก ถ้ายังไม่อบรมเจริญปัญญา
จนกระทั่งดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉท

อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งแต่ละขณะแม้จะดับไปแล้ว ก็สะสมสืบ
ต่ออยู่ในจิตขณะต่อ ๆ ไปเป็นอนุสัยกิเลส คือ เป็นกิเลสที่ยังไม่ได้ดับ เพราะฉะนั้น
จะทำให้เกิดกิเลสขึ้น ๆ อีก แม้แต่โทสมูลจิตซึ่งเป็นความขุ่นใจแม้เพียงเล็กน้อย ๆ น้อย ๆ
ในวันหนึ่ง ๆ อย่างเช่น การรับโทรศัพท์ และเสียงโทรศัพท์ก็ฟังไม่ค่อยจะชัดเจน
ขณะนั้นเป็นจิตประเภทไหน นิดเดียว เล็กน้อย เป็นความไม่พอใจเกิดขึ้นแล้วอย่าง
รวดเร็ว ถ้าไม่สังเกตก็ไม่รู้ว่า ขณะนั้นโทสมูลจิต ความขุ่นใจ ความไม่พอใจเกิดขึ้น
แล้วและดับไป และสะสมสืบต่อเป็นเชื้อมอนเนื่องอยู่ในจิตสันดาน เป็นปัจจัยทำให้
โทสมูลจิตข้างหน้าเกิดอีกต่อ ๆ ไป

เพราะฉะนั้น แม้ความขุ่นใจเพียงเล็กน้อย ก็ต้องสังเกตพิจารณาและเห็นว่า
เป็นโทษด้วย เพราะถ้าไม่ใช้ความขุ่นใจเพียงเล็กน้อย แต่เป็นความโกรธบุคคลหนึ่ง
บุคคลใด ซึ่งความโกรธนั้นก็เป็นความโกรธที่ไม่ลื้มและยังไม่ได้ลดน้อยลงเลย จะทำให้
เป็นความผูกโกรธ เป็นชีวิตของแต่ละท่านซึ่งพระธรรมจะอนุเคราะห์ให้พิจารณา

เห็นโทษ ไม่ว่าจะไปในเรื่องของโลกะ ในเรื่องของโทษะ เพราะถ้าไม่เห็นโทษ จะไม่มีการละคลายและไม่มีการขัดเกลาเลย แต่ถ้าเห็นโทษจริง ๆ และพิจารณาชีวิต ในวันหนึ่ง ๆ ให้ละเอียดขึ้นว่า ท่านยังมีลักษณะอาการของความโกรธตามที่ได้ทรง แสดงไว้มากน้อยแค่ไหน และมีความตั้งใจจริง ๆ ที่จะขัดเกลาละคลายความโกรธนั้น หรือยัง แต่ต้องเห็นโทษและเห็นความละเอียดก่อน ซึ่งลักษณะของความโกรธต่าง ๆ แม้ความผูกโกรธ ข้อความใน **สัมโมหวิโนทนี ขุททกวัตถุวิกังคินิทเทส** ได้อธิบาย ลักษณะของความผูกโกรธว่า

บุคคลโดยยอมผูกโกรธไว้ในกาลก่อน ภายหลังความโกรธเกิดขึ้นอีก ดังนี้
ก็ชื่อว่าอุปนาหะ ความผูกโกรธ

เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ ที่จะพิจารณา โกรธใครแล้วไม่หมด และก็เกิดอีก และก็ยังโกรธบุคคลนั้นต่อไปอีก นั่นเป็นความผูกโกรธ

คำว่า อัญฐูปนา (ความตั้งไว้) ได้แก่ การตั้งความโกรธไว้ติดต่อกัน ของความโกรธอันเกิดขึ้นครั้งแรก

โกรธไม่จบ โกรธครั้งแรกอย่างไรก็ยังตั้งความโกรธไว้ติดต่อกันกับความโกรธ อันเกิดขึ้นครั้งแรก

การตั้งความโกรธไว้ตามปกติ เรียกว่า การทรงไว้ซึ่งความโกรธ การตั้งความ โกรธบ่อย ๆ โดยส่วนทั้งปวง เรียกว่า ความดำรงความโกรธไว้ การไม่แสดงความ แตกต่างกันแห่งความโกรธหลังกับความโกรธอันเกิดขึ้นก่อน แล้วทำไว้โดยความเป็น อันเดียวกัน ชื่อว่าการสังสมความโกรธไว้

คือ ไม่ลดลงเลย ไม่ว่าจะกาลเวลาจะล่วงเลยไปนานสักเท่าไร

ความสืบต่อความโกรธครั้งหลังกับด้วยความโกรธครั้งแรก ชื่อว่าความผูกพัน ความโกรธไว้

คำว่า ความยึดมั่นความโกรธ ได้แก่ การทำความโกรธให้มั่นคง

ผูกไว้แล้ว ทำให้มั่นคงด้วย

คำว่า อย่าง วุจจติ ความว่า ลักษณะนี้ มีความผูกโกรธเป็นลักษณะ มีความไม่สละคืนซึ่งเวรเป็นรสะ พระผู้มีพระภาคตรัสลักษณะนี้ว่า อุปนาหะ ความผูกโกรธ ดังนี้ อธิบายว่า บุคคลผู้ประกอบความโกรธด้วยลักษณะใด ย่อมไม่อาจเพื่อสละเวรชื่อเห็นปานนี้ บุคคลนี้ย่อมติดตามซึ่งความโกรธอื่น ๆ อีก ด้วยลักษณะว่า บุคคลนี้ไม่สมควรพูดกับเราอย่างนี้ ดังนี้ ความโกรธของเขา ย่อมลุกโพล่งที่เดียวรากับไม้สนอันไฟติดทั่วแล้ว ความโกรธนั้นไม่สะอาด เป็นราวกะหนังหม้ออันบุคคลทำความสะอาดอยู่ และเป็นราวกะผ้าเก่าอันเปื้อนด้วยไขมัน

ทรงแสดงด้วยพยัญชนะต่าง ๆ เพื่อให้พิจารณาเห็นจริง ๆ ว่า ในวันหนึ่ง ๆ เป็นอย่างนี้หรือเปล่า

บางท่านอาจจะคิดว่า ทำไมต้องทรงแสดงไว้มาก ฟังแล้วรู้สึกเข้าไปเข้ามา หรือว่าคล้ายกันจนเกือบจะแยกไม่ออก แต่เทศนาที่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง ย่อมวิจิตรด้วยประการต่าง ๆ พร้อมด้วยคุณประโยชน์สำหรับอรรถาธิบายของผู้ฟังต่าง ๆ กัน ถ้าพูดครั้งเดียวเท่านั้น ใครสามารถจะระลึกได้ ใครสามารถจะพิจารณาได้

เพราะฉะนั้น คำอุปมาเทศนาของพระผู้มีพระภาค ซึ่งวิจิตรด้วยพระคุณต่าง ๆ นั้น เหมือนกับการที่ให้แก่ทารกอาบน้ำ แต่งตัว ประพรมด้วยของหอม แป้งฝุ่น และย้อมเจิมหน้าด้วย ซึ่งเป็นการประดับที่เพิ่มเติมขึ้น แต่แม้กระนั้นการเจิมเพียงจุดเดียวก็ยังไม่พอ จึงต้องเจิมอีกหลาย ๆ จุด เพื่อส่งเสริมจุดที่เจิมไว้ให้เด่น หรือให้งามพร้อมขึ้น ฉะนั้น การที่ทรงแสดงข้อความโดยละเอียดทั้งหมดซึ่งฟังดูคล้าย ๆ กัน แต่ความจริงก็เพื่อพิจารณาให้เห็นว่า ความโกรธที่เป็นความผูกพันไว้ก็มี

ทุกคนไม่อยากจะโกรธ เพราะโกรธแล้วเป็นทุกข์ เวลาไม่สบายใจก็เป็นทุกข์ เวลาโศกเศร้า เสียใจ ขุ่นเคืองใจก็เป็นทุกข์ ทุกคนไม่อยากจะมีความทุกข์ แต่ที่จะไม่มีความทุกข์ได้ ต้องพิจารณาให้ละเอียดถึงเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่ว่าทุกข์นั้นจะเป็นทุกข์เล็ก ๆ น้อย ๆ หรือว่าทุกข์ใหญ่ ก็ต้องเกิดจากสาเหตุของทุกข์นั้น ซึ่งเหตุของความทุกข์ย่อมมาจากความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจึงพะ

ผู้ที่ดับความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิตแล้ว จะดับโทสมูลจิตได้ แต่ถ้ายังเป็นผู้ที่ยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต ย่อมหนีทุกข์ไม่พ้น เพราะความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โณภูมิจิต เป็นเหตุทำให้โทสมูลจิตเกิดถ้าไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา

แต่เรื่องของโลกะเป็นเรื่องที่ละเอียด เพราะนอกจากจะเป็นสภาพที่ยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิตตามปกติในชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีอกุศลธรรมที่เกิดกับโลกะ เช่น ทิฏฐิเจตสิกและมานะเจตสิก เพราะฉะนั้น ทุกข์ย่อมเพิ่มขึ้นจากการยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต ถ้ามานะของคนนั้นแรงขึ้น ซึ่งก็ย่อมเป็นปัจจัยทำให้ทุกข์หรือโทสมูลจิตเกิดเพิ่มขึ้นอีก เมื่อไม่ได้สิ่งที่ต้องการ

